

**T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**EŞREFOĞLU RÛMÎ'NİN *TARÎKATNÂME*'SİNDE
HZ. ALİ TASAVVURU**

Tolga ORAN DERVİŞOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi F. Cangüzel GÜNER ZÜLFİKAR

İstanbul- 2020

(ORAN DERVİŞOĞLU, Tolga, Yüksek Lisans, İstanbul, 2020)

Eşrefoğlu Rûmî'nin *Tarîkatnâme*'sinde Hz. Ali Tasavvuru

ÖZET

XV. yüzyılda Anadolu'da yaşamış sûfilerden biri olan Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469-70) *Tarîkatnâme* adlı eserinde Hz. Ali'yi ve ehl-i beyti sevmenin önemine vurgu yapmış, dört halife içerisinde Hz. Ali'nin ayrı bir yeri ve makamı olduğunu belirtmiş, Hz. Ali'nin mânevî ve ilmî mertebesine önemle değinmiştir. Hz. Ali'yi tanımlarken “velîlerin en üstünü, insanların ve ashabın en bilgilisi, Allah'ın arslanıdır” ifadelerini kullanmıőtir.

Bu araştırmada *Tarîkatnâme*'deki Hz. Ali tasavvuru incelenmiőt ve tarîkat silsilelerinin başlangıcı ve tasavvufî gelenekteki velâyet önderi olmasının geçerli sebepleri sunulmuőtur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, ehl-i beyt, velâyet, *Tarîkatnâme*.

(ORAN DERVİŞOĞLU, Tolga, MA, İstanbul, 2020)

The Conception of Hz. ‘Ali in EŞrefoğlu Rumi’s *Tarikatnâme*

ABSTRACT

EŞrefoğlu Rumi, a 15th century Anatolian Sufi, emphasizes the importance of love towards Hz. Ali and the ahl al-bayt in his work *Tarikatnâme*, and, addressing his spirituality and wisdom, states that Hz. Ali has a unique status and position among the four caliphs. In reference to Hz. Ali, EŞrefoğlu Rumi uses expressions such as, “the greatest of all awliya, the most knowledgeable of people and the companions, the lion of God.”

This research analyzes the envisagement of Hz. Ali in *Tarikatnâme* and presents valid reasons as to why Hz. Ali is the origin of tariqa lineages and leader of the friends of God within Sufi tradition.

Key Words: Hz. ‘Ali, ahl al-bayt, wilaya, *Tarikatnâme*.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
GİRİŞ	1
1. EŞREFOĞLU RÛMÎ	4
1.1 Tasavvufî Kişiliği.....	4
1.2 Edebî Kişiliği.....	6
2. HZ. ALÎ.....	8
3. HZ. ALÎ'NİN HZ. MUHAMMED'İN NEZDİNDE MAKAMI	14
4. TARİKATNÂME	19
4.1 Tarikatnâme'nin Muhtevâsı.....	19
4.1.1 Allah Resûlü.....	20
4.1.2 Hulefâ-i Râşidin.....	20
4.1.3 Ehl-i Beyt.....	22
4.1.4 Mürşid- Mürşid-i Kâmil	25
4.1.5 Hz. Muhammed'e ve Şeyhe Bîat	28
4.1.6 Sûfî - Derviş - Vefî	29
4.1.7 Şer'iat-Tarikat- Hakikat.....	34
4.1.8 İlim.....	36
4.1.9 İbâdet-İman-İhlâs.....	39
4.1.10 Nefs ile Mücâhede ve Kalp Tasfiyesi	41
4.1.11 Helâl Lokma.....	45
4.1.12 Cömertlik	46
4.1.13 Sabır ve Şükür	47
4.1.14 Doğruluk	48
4.1.15 Tövbe	49
4.1.16 Zikir.....	52
4.1.17 Tâc ve Hırka	55
5. TARİKATNÂME'DE HZ. ALÎ	56
6. SONUÇ.....	77

KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ.....	83
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	84

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: bin (oğul)
Bknz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâluhû
Çev.	: Çeviren
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Edt.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
k.v.	: Keremalluhû veche
Matb.	: Matbaacılık
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radıyallahû anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü Aleyhi Vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ÜÜ	: Üsküdar Üniversitesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayını, Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
yy.	: Yüzyıl

TEŞEKKÜR

Çalışmam sırasında bana gerek akademik gerekse mânevî anlamda destek olan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi F. Cangüzel GÜNER ZÜLFİKAR'a, önerileri ve yönlendirmeleri ile destekleyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN'e, yüksek lisans eğitimim boyunca paylaştıkları bilgilerle hayatıma kattıkları güzellikler dolayısıyla başta Prof. Dr. Elif ERHAN, Prof. Dr. Emine YENİTERZİ, Prof. Dr. Mahmud Erol KILIÇ, Dr. Öğretim Üyesi Hatice Dilek GÜLDÜTUNA ve Cemalnur SARGUT olmak üzere Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü'nün değerli hocaları ve yönetimine, destekleri dolayısıyla Sn. Ahmet Verde'ye teşekkürlerimi sunarım.

Tolga ORAN DERVİŞOĞLU
İstanbul 2020

GİRİŞ

Hz. Ali (k.v.), Hz. Muhammed'in (s.a.v) terbiyesi altında yetişmiş, çocuk yaşlarından itibaren Hz. Muhammed'in örnek yaşantısını gözlemlemiş, İslâm'a ilk girenlerden olmuş ve Şuarâ 26/214 "Önce en yakınlarını uyar" âyeti nâzil olduğunda Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından onun kardeşi, halîfesi ve vasîsi ilan edilmiştir.

Hz. Ali, Kur'ân, fıkıh ve hüküm konularında başta Hz. Ebubekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) olmak üzere ashabın fikrine başvurdukları bir şahsiyettir ve yaşadığı sürece daima Kur'ân ve Sünnet yolundan yürümüş ve bunların koruyucusu, savunucusu olmuştur.

Şerîat bilgisinin yanısıra bâtinî ilme sahip olması ve ilmî derinliği, ahlâkı, şecâati, ihlâsı, zühd ve takvâsı dolayısıyla sûfiler tarafından örnek alınmış ve birçok tarîkatta silsile halkasının başlangıcı olmuştur. Bununla birlikte, dürüstlük, kardeşlik ve şecâat temelli fütüvvet anlayışı içerisinde Hz. Peygamberin "Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ zülfikâr" ifadesi doğrultusunda örnek teşkil etmiştir.

Kâdiriyye tarîkatının Anadolu'daki kolu olan Eşrefiyye'nin pîri olan Eşrefoğlu Rûmî *Tarîkatnâme* eserinde, ehl-i beyt ve Hz. Ali sevgisine dikkat çekici şekilde vurgu yapmıştır. Eserin, Esra Kesinkılıç tarafından hazırlanmış olan transkripsiyon çalışması araştırmanın birincil kaynağıdır. Araştırmada esas alınan bu çalışma *Tarîkatnâme*'nin İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. 441'de bulunan orijinal nüshası, günümüz harflerine aktarılmış metin, dil özellikleri, konu başlıkları, sözlük, nüsha farkları, eserde geçen yer, şahıs, eser isimleri ve Eşrefoğlu'nun hayatına dair bilgileri içermektedir.

Araştırmamızda, eserin içeriği ve Eşrefoğlu'nun eserdeki Hz. Ali tasavvuru üzerinde inceleme yapılmış, literatür taraması sonucu karşılaşılan diğer kaynaklarla desteklenmesi amaçlanmıştır. *Tarîkatnâme*'deki Hz. Ali tasavvuru ile incelediğimiz diğer kaynaklarda Hz. Ali'nin tasavvuftaki yeri, erdemleri, kişilik özellikleri karşılaştırılmıştır. Böylece araştırmanın birincil kaynağından edinilen bilgilerin diğer kaynaklarla desteklenebilir olmasına dikkat edilmiştir.

Hz. Ali'nin Müslümanlar arasındaki tasavvuru, ehl-i beyt içerisindeki konumu ve Hz. Muhammed (s.a.v) nezdindeki makamı konusunda Kundûzî tarafından

kaleme alınmış ve ehl-i beyte dair hadislerin kaynakları ile yer verildiği *Yenâbiu'l-Mevedde li-Zevi'l-Kurbâ*'nın Süleyman Belhî tarafından tercüme edilen *Ehl-i Beyt'e Meveddet* adlı eseri araştırmanın başlıca kaynakları arasındadır.

Hz. Ali tasavvuru bağlamında farklı mezhep ve tarikat çevrelerinin görüşlerinin ve bakış açılarının incelendiği Kâmile Ünlüsoy'un doktora çalışması "*Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. Yüzyıllar)*" adlı eserden sıklıkla faydalanılmıştır. Nitekim üzerinde çalışılan *Tarikatnâme* adlı eseri Eşrefoğlu bu dönem içerisinde kaleme almıştır.

Hz. Ali'nin mektupları, hikmetleri, sözleri, hutbeleri ve vasiyetnâmelerinin yer aldığı Şerîf er-Radî tarafından yazılmış *Nehcü'l-Belâga* adlı eserin iki farklı çeviri çalışması, Hz. Ali'nin örnek şahsiyet yönüne dair detaylı bilgiler içermesi sebebiyle incelenen en önemli kaynaklardan olmuştur.

Eserde kullanılan ve atıf yapılan âyetlerin meâli için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (kuran.diyaret.gov.tr/mushaf) internet sayfasından yararlanılmıştır.

Çalışmada, birinci bölümde Eşrefoğlu Rûmî'nin, hayatı, tasavvufî ve edebî kişiliği üzerinde durulmuş, ikinci bölümde Hz. Ali'nin hayatı hakkında özet bilgi ve üçüncü bölümde Hz. Ali'nin Hz. Muhammed (s.a.v.) nezdinde makamı hadisler ve kaynaklarda yer alan rivâyetlerle değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde Eşrefoğlu'nun eseri ve birincil kaynağımız *Tarikatnâme*'nin içerdiği konular alt başlıklar halinde açıklanmıştır. Beşinci ve son bölümde, Eşrefoğlu'nun eserde Hz. Ali'ye dair görüşleri ve konu ile ilgili diğer kaynaklardan edinilen bilgiler paylaşılmıştır.

Çalışmada, çoğu eserde söz edilen Hz. Ali'nin kahramanlık, yiğitlik ve cesaret yönünden öte Allah nezdinde salih ameller işleyen, kalben inanmış, Allah dostu kul özellikleri üzerinde durulmuş ve tasavvuf literatüründeki Hz. Ali tasavvuru, hakkındaki hadis ve rivâyetler, onun için indiği iddia edilen âyetler, sözleri, hutbeleri ve mektupları ile konuya açıklık getirmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, mümkün olduğunca mezhep farklılıkları ve bu doğrultudaki görüşlerden uzak durmak tercih edilmiştir. Hz. Ali'nin Allah dostu vasfını tahlil eden bir yaklaşımla değerlendirme yapılmaya özen gösterilmiştir. Nitekim, Hz. Ali'nin çalışmada sözünü ettiğimiz özellikleri İslâmiyet'in evrenselliği doğrultusunda Allah dostu kişide bulunması gereken özelliklerdir.

Hz. Ali (k.v.) örnek yaşantısı, ilmi ve fazîletleri ile İslâm tarihi boyunca mezhep, tarîkat gibi ayrımlar olmaksızın tüm Müslümanların sevdiği ve örnek aldığı güzide bir şahsiyet olmuştur. Tasavvufun esas itibariyle Kur'ân ve Sünnet kaynaklı bir anlayış olması, takvâ, ilim ve güzel ahlâkı temel alması dolayısıyla Hz. Ali'nin söylemleri, yaşam biçimi ve uygulamaları tasavvufî öğretiyeye dayanak olmuştur.

1. EŞREFOĞLU RÛMÎ

Eşrefoğlu Rûmî, XV. yüzyılda Anadolu’da yaşamış mutasavvıflardan biridir. Eşrefoğlu Rûmî’nin asıl adı Abdullah’tır. Nisbesi, Abdullah Rûmî b. Seyyid Ahmed Eşref b. Seyyid Muhammed Süyûfî (Mısırî)’dir. Babasının adına istinaden Eşrefoğlu olarak anılmaktadır. 1377’de İznik’te doğmuştur.¹

Mısır’dan Suriye’nin Hama kasabasına, daha sonra Anadolu’ya göç edip önce Manisa’ya, ardından da İznik’e yerleşen, aslen Mekkeli ve Hz. Muhammed’in soyundan geldiği rivâyet edilen bir ailenin çocuğudur.² Babasının “Seyyid” olarak anılması nisbesinin Hz. Ali ’ye dayandığına dair rivâyeti desteklemektedir.

İlk eğitimini ailesinin yanında ve Bursa’da medresede almıştır.

Abdulkadir Geylânî’ye nisbet edilen Kâdiriyye tarîkatını Anadolu’ya getiren sûfîdir (ö. 1469-70). Kâdiriyye tarîkatının Eşrefiyye kolunun temellerini atmış ve İznik’te halkı irşada başlamıştır. Anadolu’ya getirip yaygınlaştırdığı ve bir kurum haline getirdiği tarîkat çevresinde Pîr-i Sâni olarak anılmaktadır. İznik’teki tekkesi ile Anadolu’da bu tarîkatın ilk merkezini tesis etmiştir.

1.1 Tasavvufî Kişiliği

Eşrefoğlu Rûmî, Bursa’da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi’nde zâhirî ilimler tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik yapmış ve gördüğü bir rüya üzerine medreseyi bırakarak bâtinî ilme yönelmiştir. Gördüğü rüyayı yorumlaması için Abdal Mehmed adlı meczup bir ermişe gitmek üzere yola çıkar ve yolda giderken içinden tarîkat yolundan nasibi varsa bunun işaretlerini görmeyi diler. Abdal Mehmed, Eşrefoğlu yanına vardığında ondan kendisine köfteli çorba getirmesini ister. Bu istek üzerine çarşıya giden Eşrefoğlu tüm çarşığı dolaştığı halde köfteli çorbayı bulamaz ve eli boş dönmek için köftesiz çorba alır ve geri döner. Abdal Mehmed çorbayı karıştırır ve köfteyi göremeyince “Hani bunun köftesi” diye sorar ve bir parça çamuru alarak yuvarlayıp köfte haline getirir ve çorbanın içine katar. Eşrefoğlu’na “ye bunu” diye buyurur. Eşrefoğlu hiç tereddüt etmeden çorbayı

¹ Pekolcay & Uçman, “Eşrefoğlu Rumi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1995, 11: 480-482.

² Pekolcay & Uçman, “Eşrefoğlu Rumi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1995, 11: 480-482.

içmeye başlar. Bunun üzerine Abdal Mehmed “Ya sen olmayacaksın da kim olacak” der. Bu sözler Eşrefoğlu’nun tasavvuf yoluna girmesi ve bâtinî ilimlere adım atması için işaret olur.³

Menâkıb-ı Eşrefzâde’de kaydedilen bu olaydan sonra Emir Sultan’a intisab için başvurması ve onun kendisini Hacı Bayram Velî’ye yönlendirmesi ile Eşrefoğlu Rûmî tarikat yoluna girer.⁴

Bâtinî ilim almak üzere Bursa’da yaşayan dönemin önemli sûfilerinden Emir Sultan adıyla bilinen Şemseddîn Muhammed’e (ö. 834/1430) gittiği bilinmektedir. Eşrefoğlu, ondan kendisini irşad etmesini ve müridliğine kabul etmesini talep eder. Ancak Emir Sultan, yaşlılığını gerekçe göstererek Eşrefoğlu’nu Ankara’ya Hacı Bayram-ı Velî’ye (ö. 833/1429) gönderir.⁵

Hacı Bayram-ı Velî’ye gidişi Eşrefoğlu’nun tasavvufî hayatında bir dönüm noktası olmuş ve onun manevî terbiyesi altında yetişerek hilafet almıştır. Eşrefoğlu, Hacı Bayram-ı Velî’nin müridi olmasının yanı sıra damadıdır. Hacı Bayram-ı Velî, on bir yıl süren mücâhede ve riyâzetin ardından Eşrefoğlu’na icâzet vermiş ve halîfesi olduğunun bir göstergesi olarak alem ve seccâde vererek İznik’e göndermiştir.

Halkı irşad ile görevlendirilen Eşrefoğlu bir süre münzevî bir hayat sürdürdükten sonra bulunduğu mertebenin kendisini tatmin etmediğini düşünerek tekrar Hacı Bayram-ı Velî’ye gider. Bu olaydan sonra Hacı Bayram-ı Velî, Eşrefoğlu’nu, Abdulkâdir Geylânî’nin dördüncü kuşaktan torunu Hüseyin Hamevî’ye gönderir. Suriye’nin Hama kasabasında Şeyh Hüseyin’e intisab ederek kırk günlük çilesini tamamladıktan sonra Kâdiriyye tarikatını Anadolu’da kurması ve yayması göreviyle hilâfet alarak İznik’e döner. Bir süre münzevî bir hayat sürdürdükten sonra İznik’te tekkesini kurarak Eşrefiyye tarikatının temellerini atar ve halkı irşada başlar.

Eşrefoğlu Rûmî Anadolu’da Mevlevîlikten sonra ehl-i sünnet tarikatlarının yayılmasında ve Türklerin İslâmiyet’i ve tasavvufî ahlâkı yaşam tarzı haline getirmelerinde önemli rol oynamış mutasavvıflarımızdan biridir.

³ Bursalı Veliyyüddin, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı ve Menkîbeleri*, 1976, 12-13.

⁴ a.g.e, 12.-13.

⁵ Pekolcay & Uçman, “Eşrefoğlu Rumi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1995, 11: 480-482.

Eşrefoğlu'nun halifesi damadı Abdurrahîm Tirsî'dir (ö. 926/1520) ve Eşrefoğlu'nun vasîyeti üzerine, vefatından sonra onun postnişîn olduğu bilinmektedir.⁶

1.2 Edebî Kişiliği

Şiirlerinde yoğun bir Yûnus Emre etkisi hissedilen Eşrefoğlu'nun nesri XIV-XV. yüzyıl Anadolu Türkçesinin en güzel örnekleri arasındadır. Hece ve aruz veznini kullanmış, lirik şiirler ve didaktik manzumeler yazmıştır.⁷

15. yüzyıl, tekke ve zaviyelerin artması, alanda yazılmış temel eserler, Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi ile Anadolu'da tasavvufî anlayışın ve yaşamın şekillenmesinde önemli yere sahiptir.⁸ Eserlerinde kullandığı açık ve sade Anadolu Türkçesinden anlaşılacağı üzere Eşrefoğlu, 15. yüzyılda İslâm dinini ve tasavvuf anlayışını Anadolu halkına onların rahatça anlayabileceği bir dille anlatmıştır.⁹ Bu sebeple, Kâdiriyye Tarikatı'nın Anadolu'daki en önemli temsilcilerinden olan Eşrefoğlu bu coğrafyada İslâm dini, ahlâk ve tasavvufun yaygınlaştırılması ve anlaşılması konusunda katkıları olmuş en önemli sûfîlerdendir.

Eşrefoğlu'nun 15. yüzyılda yazdığı ilâhîlerden yetmişinin bestelendiği¹⁰ bilinmekte ve günümüzde hala dinlenmekte ve gönüllere hitap etmektedir.

Dîvan sahibi olan Eşrefoğlu'nun diğer eserleri;

Müzekki'n-Nüfûs, Tarîkatnâme ve yazarı belli olmayan ancak Eşrefoğlu'na nisbet edilen Delâilü'n-Nübüvve, Fütüvvetnâme, Ma'zeretnâme, Hayretnâme, Münâcâtnâme, Esrârü'tTâlibin, Elestnâme, Nasihatnâme adlı risaleler vardır. Ancak, Orhan Bilgin'in Fuad Köprülü kütüphanesinde bulunan bir dergide yer alan Fütüvvetname'yi neşretmesiyle eserin, babası Eşref b. Ahmed'e ait olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple adı geçen bu eserlerin de babası tarafından kaleme alınmış olabileceği kanaati oluşmuştur.¹¹

⁶ Özcan, "Abdurrahîm Tirsî" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1988, 1:293.

⁷ Pekolcay & Uçman, "Eşrefoğlu Rumi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1995, 11: 480-482.

⁸ Kara, *Eşrefoğlu Rumi*, 2014, 1.

⁹ Güzel vd., *Türk Halk Şiiri*, 2012, 130.

¹⁰ Alvan, *Saz ve Söz Meclisi*, 2016, 399.

¹¹ Kara, *Eşrefoğlu Rumi*, 2014, 36.

1- Müzekki'n-nüfûs: Eşrefoğlu'nun tasavvufî görüşlerini yazdığı mensur bir eserdir ve bu eserin birçok yazma nüshası mevcuttur.

2- Dîvan: Çeşitli kütüphanelerde otuz nüshası tespit edilen ve zengin içeriği ile dikkat çeken Dîvan'ı sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır.

3- Tarîkatnâme: Eşrefoğlu Rûmî'nin tarîkat adabıyla ilgili olarak dervişlere hitaben yazmış olduğu bu mensur eser, Eşrefiyye'nin âdab ve erkânı hakkında bilgiler vermektedir.

Müzekki'n-Nüfus, Eşrefoğlu'nun sûfî kimliği ile yazmış olduğu bir eser olmakla birlikte herkesin anlayabileceği şekilde yazılmış ve halka hitap eden bir ahlâk kitabıdır. Tarîkatnâme ise, tarîkat erkân ve âdabını anlatan ve dervişlere hitaben yazılmış bir eserdir.

2. HZ. ALİ

Hiz. Muhammed'in damadı ve amcasının oğludur. Babası Ebû Tâlib, annesi Ebû Tâlib'in amcasının kızı Fâtîma bint-i Esed b. Haşim'dir. Hem anne hem de baba tarafından Haşimî'dir.

Hiz. Ali, 597-600 yıllarında, bir başka rivâyete göre ise hicretten yaklaşık yirmi üç yıl önce (589-590'da) Mekke'de dünyaya gelmiştir. Hiz. Ali, Hiz. Muhammed'in (s.a.v) amcası Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Doğduğunda Hiz. Muhammed otuzlu yaşlarındadır.

Babası Ebû Tâlib'in maddî durumu iyi olmadığı için beş yaşından itibaren Hiz. Muhammed'in himayesinde yetişmiş, peygamberimizin kızı Hiz. Fâtîma ile evlenmiş ve evliliğine kadar Hiz. Muhammed'in yanından hiç ayrılmamıştır.

Hiç puta tapmadığı için “Keremallahu veche: Allah yüzünü şereflendirsin” duasıyla anılmaktadır. Eşrefoğlu da eserinde Hiz. Ali'nin hiçbir zaman puta tapmadığını belirtir.¹²

Eşrefoğlu eserinde; Hiz. Ali'yi, Resûl'ün amcasının oğlu, aslı Haşimî ve Resûl'ün damadı olarak tanımlar.¹³

Bir ismi Esed, bir ismi de Ali'dir.

Künyesi Ebû'l-Hasan ve Ebû Turâb'dır. “Toprağın babası” anlamına gelen “Ebû Turâb” künyesinin Hiz. Muhammed tarafından Hiz. Ali'ye verildiği rivayet edilmektedir. Ayrıca, kadere rızasından dolayı “el-Murtezâ”, Allâhu Teâlâ'nın arslanı¹⁴ anlamında “Esedullah” ve arslan anlamında “Haydar” lakapları vardır. Unvanı ise, Emîrû'l-Mü'minîn'dir.

Hiz. Ali, Müslümanlığı ilk kabul edenlerden ve cennetle müjdelenen on sahâbeden (Aşere-i mübeşşere) biridir.

Şuarâ 26/214 “Önce en yakınlarını uyar” âyeti nâzil olduğunda, Hiz. Muhammed (s.a.v.), başta amcaları olmak üzere kırk kişilik dâvetinde onlardan îman etmelerini istemiş, olumlu yanıt almaması üzerine tekrar yaptığı toplantıda sadece Hiz. Ali “Ey Allah'ın elçisi ben senin vasîn ve yardımcın olurum”¹⁵ demiştir.

¹² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 45.

¹³ a.g.e., 8.

¹⁴ a.g.e., 8.

¹⁵ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 2018, 79.

Bu olay üzerine Hz. Muhammed (s.a.v), Hz. Ali'nin kardeşi, halîfesi ve vasîsi olduğunu ilan ederek, Hz. Ali'ye itâat etmelerini istemiştir.

Hz. Ali, Hz. Muhammed'in Medîne'ye hicreti sırasında onun yatağına yatarak ve Mekkeli müşrikleri yanıltarak Hz. Peygamber'i (s.a.v) öldürme planlarını bozmuş ve sonrasında Peygamberimizin emânetlerini sahiplerine iade ederek Hz. Fâtîma ve annesi Fâtîma bint-i Esed'i yanına alarak Medîne'ye hicret etmiştir.

Medîne'ye hicretten sonra, Hz. Muhammed kendisine bîat eden Ensar ve Muhâcirler arasında yakınlığı ve dostluğu pekiştirmek amacıyla kardeşlik tesisini (muâhât) oluşturmuş ve Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiştir. Eşrefoğlu da eserinde Hz. Muhammed'in uhuvvette Hz. Ali'yi kardeş edindiğini belirtir.¹⁶

Hicretin 2. yılında Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtîma ile evlenmiştir. Hz. Fâtîma'nın yaşadığı süre içerisinde başka evliliği olmayan Hz. Ali'nin, Hz. Fâtîma'dan Hasan, Hüseyin, küçük yaşta ölen Muhsin, Zeyneb ve Ümmü Külsûm adlı beş çocuğu olmuştur. Eşrefoğlu, Hz. Ali ve Hz. Fâtîma'nın oğulları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve küçük yaşta vefat eden Muhsin'den bahseder.¹⁷

Hz. Ali, İslâm'ın yaygınlaştırılması sürecinde, Hz. Muhammed'e (s.a.v) vekâleten Medîne'de kaldığı için katılmadığı Tebük Seferi hariç tüm gazve ve seriyyelere katılmış, sancaktarlık yapmış, her zaman Hz. Peygamberin yanında, korumasında ve emrinde bulunmuştur. Bu yönüyle de cesaret ve kahramanlık örneği olmuş ve "Esedullah (Allah'ın arslanı)" olarak anılmıştır.

Hicretin 9. yılında Hz. Ebû Bekir başkanlığındaki hac ekibine Mina'da yetişip o sırada inmiş bulunan Tevbe sûresinin ilk yedi âyetini tebliğ etmek üzere Hz. Muhammed tarafından görevlendirilmiştir.

Zühd, takvâ, cesaret ve kahramanlığının yanısıra, Kur'ân ve Sünneti en iyi bilen ve gereklerini tam mânâsıyla tatbik eden, ilim ve hikmet sahibi bir şahsiyet olarak îman edenlerin rehberi ve önderi olmuştur. Nitekim Hz. Ali gerek kendi halîfeliği döneminde gerekse diğer üç halîfe döneminde Kur'ân, hadis ve özellikle fıkıh alanında otorite olmuş, diğer halîfelere bu konularda destek olmuştur. Hadis konusunda da hassasiyeti ile Hz. Muhammed'e (s.a.v) ait olduğunu kesin olarak bilmediği hadisleri rivâyet edenlere, Hz. Peygamber'den duyduklarına dair yemin

¹⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8.

¹⁷ a.g.e., 15.

ettirmiştir.¹⁸

Hz. Ali ilk üç halife döneminde onlara bi'at etmesine rağmen idarî görevlerde bulunmamış, yapılan savaflara katılmamış ve kendisine fikhî konularda danışan Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e bu yönde destek olmuştur.

Halîfelik döneminde, Hz. Osman'ın şehit edilmiş olması nedeniyle isyanlarla karşı karşıya gelmiş ve bu isyanlar Cemel ve Sıffin çatışmalarına sebep olmuştur. Hz. Ali bu ihtilâfları çözmek için çaba göstermek durumunda kalmıştır.

Hz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber savaşlarında büyük kahramanlıklar göstermiştir.

Hicretin 2. yılında (h.624) Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında gerçekleşen Bedir savaşında, iki taraftan birer kişinin karşılıklı çarpışması (mübâreze) âdeti üzerine; Müslümanlardan Hamza b. Abdulmuttalib, Ubeyde b. Haris ve Ali b. Ebû Tâlib müşriklerin karşısına çıkarlar. Hz. Ali, Velîd b. Utbe ile çarpışır ve düşmanını hemen öldürür. Bu çarpışma sonrası yapılan savaşta kalabalık ordusu ile Mekkeli müşrikler yenilir ve Kureyş'in ileri gelen isimleri Hz. Ali tarafından öldürülür. Bu savaş sonrası ele geçirilen ganîmetler arasında bulunan ve Hz. Ali ile özdeşleşmiş olan Zülfikâr kılıcı Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye hediye edilir. Bedir savaşında öldürülen müşrikler arasında Ebû Cehil de vardır. Bu savaşta ağır yaralanan Ubeyde b. Hâris¹⁹ şehit olur.

Uhud savaşı Ebû Süfyân liderliğindeki Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar arasında h.625 senesinde gerçekleşir. Bedir savaşında yenilgiye uğrayan müşrikler intikam almak amacıyla Ebû Süfyân kumandasındaki 3000 kişilik bir ordu ile Medîne'ye doğru ilerler. Uhud'da karşı karşıya gelen müşriklerle Müslümanlar arasında savaş mübâreze ile başlar. Müşrik ordusunun sancaktarı Talha b. Osman'ın çağrısı üzerine Hz. Ali onunla karşı karşıya gelir ve bir vurufta Talha b. Osman'ı öldürür. Daha sonra müşrik ordusu üzerine saldıran Hz. Ali, üst üste iki bölüğü dağıtır. Bu kahramanlık üzerine Hz. Muhammed'in "Ali benden ben de Ali'denim" buyurduğu ardından Cebrail'in (a.s.) sesinin duyulduğu ve "Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka hakiki kılıç yoktur (Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr)" dediği

¹⁸ Kandemir, "Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1989, 2:375-378.

¹⁹ Babası Hâris b. Muttâlib, Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttâlib'in amcasının oğludur.

rivâyet edilir.²⁰

Kureyş büyük kayıplar vererek geri çekilmeye başlar. Ancak Müslüman ordusunun dağda konuşlanmış disiplinli ve cesur okçuları Hz. Peygamberin “benden haber gelmedikçe yerinizden hareket etmeyin” emrine itâat etmezler ve Kureyşliler’in dağılmaya başladıklarını görünce, ganîmetleri toplamak maksadıyla buldukları yeri terk ederler. Müşriklerin arkadan saldırması sonucu savaşın gidişatı Müslüman ordusunun aleyhine döner, okçular şehit edilir. Müslüman ordusunun bozguna uğraması üzerine Hz. Muhammed savaşa katılır. Müşriklerin arasında kalan Hz. Peygamber’i Hz. Ali korur ve müşrikleri dağıtır. Bu arada Peygamber’in öldürüldüğü haberi yayılır ve Müslümanlar arasında bir kargaşa yaşanır. Müşrikler de Hz. Muhammed’in öldüğünü düşünür. Ancak Hz. Ömer çıkıp ölmediklerini söyler. Bunun üzerine Ebû Süfyân “bir sene sonra Bedir’de tekrar buluşalım” diyerek ordusuyla Mekke’ye, Müslümanlar da ağır kayıplarla Medîne’ye dönerler.

Bu savaşta Hz. Muhammed (s.a.v) yaralanır ve amcası Hz. Hamza (r.a.) şehit olur.

H.627 yılında gerçekleşen Hendek savaşı, Hz. Muhammed tarafından Medîne’den sürgün edilen Benî Nadîr ve Benî Kaynuka Yahudilerinin Kureyşliler’i kışkırtmaları sonucu iş birliği yaptıkları ve on bin kişi ile Müslümanların karşısına çıktıkları Müslümanlara karşı açılan en zor savaştır. Bu savaş, Yahudilerin ve Kureyşliler’in Müslümanlara karşı birleşmiş olmalarından dolayı Ahzâb (bölükler) olarak anılır. On bin kişilik müşrik ordusunun karşında üç bin kişilik Müslüman ordusu vardır. Bu sebeple taktik geliştirilir ve Medîne’nin saldırılacak olası noktalarına hendek kazılır. Medîne’ye yaklaşan müşrikler hendekleri görünce en dar alanı tespit ederler ve en güçlü müşrik süvarilerinin birkaçı zorlukla hendeği geçerler. Aralarında en güçlü olan ve kimsenin karşı karşıya gelmek istemediği Amr b. Abdivedd Müslümanlara meydan okur. Bunun üzerine karşısına Hazret-i Ali çıkar ve onu öldürür. Amr’ın öldürülmesi üzerine süvariler geri çekilir. İbn Mes’ud’dan rivâyet edilen hadise göre, Hz. Ali, Amr’ın karşısına dikildiğinde Hz. Muhammed “İmanın tamamı şirkin tamamının karşısına dikilmiştir”²¹ demiş ve Hz.

²⁰ Fiğlalı, *İmam Ali*, 2017, 16.

²¹ Belhî, *Ehl-i Beyte Meveddet*, 2018, 236.

Ali onu öldürdüğünde de “Müjdeler olsun ey Ali! Bugün yaptığın, ümmetimin tüm amelleriyle karşılaştırılsa, senin amelin onlarınkine üstün gelir” diye buyurmuştur.²²

Hicretin 6. yılında Hz. Muhammed gördüğü bir rüya üzerine yaklaşık 1400-1500 kişilik Müslümanla birlikte Kâbe’yi ziyaret amacıyla yola çıkar. Hudeybiye denilen yere geldiklerinde Kureyşlilerin bu ziyarete izin vermeyecekleri haberi gelir. Hac amacıyla yola çıkan Müslümanlar silahsızdır ve Hz. Muhammed, amaçlarının savaşmak değil Kâbe’yi ziyaret olduğunu bildirmek üzere Hz. Osman’ı (r.a.) görüşmeye gönderir ancak Hz. Osman geri gelmez ve öldürüldüğü haberi gelir. Bu haber üzerine Müslümanlar arasında gerginlik olur ve Hz. Muhammed gereken cevabı vermek üzere îman edenlere ellerini uzatarak bîat sözü alır.

Bunu duyan müşrikler için ciddiyetini anlayarak Hz. Osman’ı bırakarak anlaşmak üzere Hudeybiye’ye heyet gönderirler. 10 yıllık anlaşma imzalanır, Müslümanların Kâbe’yi ziyareti bir yıl sonraya ertelenir. İnananlar için geri dönmek zor gelir ancak Yüce Allah tarafından Fetih sûresinin nâzili ile Mekke’nin fethi müjdelenir. Bu anlaşmanın kâtibi Hz. Ali’dir. Anlaşma metni yazılırken Mekkelilerin Hz. Muhammed için “Allah’ın Resûlü” diye yazılmasını reddetmesi üzerine Hz. Muhammed (s.a.v), Hz. Ali’ye onu silmesini ve “Abdullah oğlu Muhammed” yazmasını emreder. Hz. Ali “Allah’ın verdiği sıfatı ben silemem” diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Muhammed kendisi siler ve Hz. Ali’ye bu olayın aynısını ilerde yaşayacağını bildirir. Nitekim Hakem olayında yapılan anlaşmada Hz. Ali’nin “Emîrû’l-Mü’minîn” unvanı sildirilir.

Mekkeli müşrikleri en çok destekleyen Hayber Yahudilerinin Müslümanların ticaret yollarını sürekli engellemeye çalışmalarına son vermek amacıyla Hz. Muhammed (s.a.v), h.628 yılında yaklaşık 1500-1600 kişilik bir ordu ile Hayber’i kuşatmak üzere yola çıkar. Müslümanlar tarafından küçük kaleler bir bir fethedilirken çok güçlü bir savunması olan Hayber kalesinin fethi gecikir.

Hayber kalesi kuşatıldığı zaman Hz. Muhammed sancağı her gün birine verip, kaleyi fethetmekle görevlendiriyordu. Sancağı önce Hz. Ebûbekir (r.a.) alır, fetih gerçekleşmez. Ertesi gün Hz. Ömer (r.a.) sancağı alır o da fethedemeden döner ve bunun üzerine Hz. Muhammed “*Sancağı yarın öyle bir kişiye vereceğim ki, Allah*

²² Verde, *İmam-ı Ali’nin Beşerî Üstünlükleri*, 2018, 19; Belhî, *Ehl-i Beyte Meveddet*, 2018, 236.

fethi onun eliyle gerçekleştirecektir. O Allah'ı ve Resûlünü sever, Allah ve Resûlü de onu sever"²³ buyurur. Ertesi gün sabah namazından sonra Hz. Ali'yi sorar ve Hz. Ali'nin gözünden rahatsızlandığı söylenir. Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin çağırılmasını emreder, gözlerini okur, sıvazlar, dua eder, iyileşmesini sağlar ve sancağı ona teslim eder, "Allah'ım! Sıcakta ve soğukta ona yardımcı ol" diyerek kaleye gönderir. Hz. Ali, Hayberliler arasında kahraman olarak nitelendirilen Merhab ile çarpışır, onu öldürür ve Hayber kalesinin fethini gerçekleştirir. Bu fetih sırasında gerçekleşen bir olayla ilgili bir rivâyet; Yahudilerden biri ile çarpışırken kalkanını düşüren Hz. Ali'nin birkaç kişinin birlikte taşıyamayacağı kale kapısını kalkan olarak kullandığı şeklindedir.²⁴

Hz. Ali, üç büyük halîfeden sonra yaklaşık beş yıl halîfelik yapmış, hulefâ-i râşidin döneminin en karışık döneminde halîfeliğe getirilmiştir. Hz. Osman'ın halîfelik döneminde yaşanmaya başlanan toplumsal kaos üzerine şehid edilmesinden sonra daha ciddi bir kargaşa ortamı içerisinde halîfe olmuş ve karşıt görüşlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Hz. Muhammed (s.a.v), Hz. Ali'nin ilim ve irfan sâhibi olma özelliğini vurgulamak üzere "Ben ilmin şehriyim, Ali ise onun kapısıdır." buyurmuştur.

Hz. Ali'nin fazîlet, kerâmet ve kahramanlıklarına dair sayısız rivâyetler vardır ve İslâm'ın yayılması için gösterdiği kahramanlığının yanı sıra sahip olduğu derin ilmi, takvâsı, ihlâsı, ahlâkı, amelleri, alçak gönüllüğü ve şecâati ile ashab arasında ayrıcalıklı bir yeri olmuştur.

Kur'ân ve Sünnete dayalı anlayışın temelini oluşturduğu tasavvufta üç unsur "Ulûhiyyet-Nübüvvet-Velâyet" önemlidir ki ulûhiyyet; Allah'ı, nübüvvet; kendisine kitap gönderilen Allah'ın elçilerini, velâyet de Allah dostlarını temsil eder. Silsilesi Hz. Ali'ye dayanan tarîkatlarda "velâyet" makamı Hz. Ali'nindir.

²³ Buhârî, Cihâd, 143.

²⁴ Belhi, *Ehl-i Beyte Meveddet*, 2018, 338.

3. HZ. ALİ’NİN HZ. MUHAMMED’İN NEZDİNDE MAKAMI

Hz. Ali’nin (k.v.) Hz. Peygamber (a.s.) nezdinde mertebesi, değerli ve saygın oluşu damadı, torunlarının babası ve kuzeni olmasının ötesindedir. Hz. Ali, küçük yaşlardan itibaren Hz. Muhammed’in yanında yetişmiş ve Hz. Peygamber’e tebliğ görevi verilmesinden sonra da Hz. Hatice’den (radiyallâhu anhâ) sonra ilk îman eden kişi olmuştur.

Hz. Ali, vefatına kadar Hz. Peygamber’e tam teslimiyet ve bağlılıkla sâdik bir yol arkadaşı olmuştur.

Hz. Muhammed’in (s.a.v), Hz. Ali hakkında “Allah (c.c.) kardeşim Ali’ye sayılamayacak kadar çok fazîletler verdi. Kim bu fazîletleri kabul ve tasdik ederek söylese Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar. Ali b. Ebû Tâlib’e bakmak ve onu yâd etmek ibâdettir. Allah bir kulunun îmanını ancak ona tevellâsı ve onun düşmanlarından teberrâsı ile kabul eder”²⁵ buyurduğu rivâyet edilmektedir.

Medîne’ye hicretten sonra, Hz. Muhammed kendisine bîat eden Ensar ve Muhâcirler arasında oluşturduğu muâhât/kardeşlik akdinde Hz. Ali’yi kendisine kardeş olarak seçmiştir.

Resûlullah (s.a.v) ashabının arasını kardeşlediğinde Hz. Ali yanına gelir ve “ashabın arasını birbiriyle kardeşlediniz ama beni kardeşlemediniz” der. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.) *Sen dünyada da âhirette de benim kardeşimsin* buyurur.²⁶

Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye duyduğu güven ve sevgi ile ilgili pek çok rivâyet mevcuttur:

Bunların başında Hayber kalesinin fethinde Hz. Ali için *Sancağı yarın öyle bir kişiye vereceğim ki, Allah fethi onun eliyle gerçekleştirecektir. O Allah’ı ve Resûlünü sever, Allah ve Resûlü de onu sever*²⁷ buyurması ve Mekke’nin fethinden sonra ilk iş olarak yaptığı Kâbe’deki putların indirilmesi için Hz. Ali’yi yanına alması ve onu omuzuna çıkararak putları indirmesini istemesi gelir.²⁸

Hz. Muhammed’in Mekke’ye hac için gidenlere Tevbe sûresinin tebliği için

²⁵ Belhî, Ehl-i Beyt’e Meveddet, 2018, 298.

²⁶ Tirmizî, Menâkıb, 3722.

²⁷ Buhârî, Cihâd, 143.

²⁸ Belhî, Ehl-i Beyt’e Meveddet, 2018, 338.

Hz. Ali'yi görevlendirmesi ve “*Bunun ehlimden olmayan bir kimse ile tebliğ edilmesi muvafik değil*”²⁹ buyurması Hz. Ali'ye güveni ve onun gözündeki yerine işarettir. (Hicretin 9. yılında, Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) hac başkanlığında üç yüz Müslüman Medine'den Mekke'ye doğru yola çıkmış, Mekke'ye hareketlerinden sonra Tevbe (Berâe) sûresi'nin ilk 9 âyeti inmiş, Hz. Muhammed (s.a.v), hac ekibine tebliğ için Hz. Ali'yi (k.v.) göndermiştir.)

Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından Yemen'de kadılıkla görevlendirilmiş, Hz. Ali bilgisinin bu görevi başarıyla yerine getirmeye yetmeyeceğini söylemiş, Hz. Muhammed (s.a.v) elini Hz. Ali'nin göğsüne koyarak Allah'ın ona hakkı ve doğruyu ilham edeceğini belirterek sakinleştirmiş ve kendisine dua etmiştir. Hz. Ali bu olayı yaşadktan sonra Yemen'de hüküm vereceği zaman hiç şüpheye düşmediğini belirtmiştir.³⁰

Hz. Muhammed (s.a.v) zamanında sahâbeden bazı kişilerin evlerinin kapısı Mescid-i Nebevî'ye açılmaktaydı. Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin kapısı haricindeki kapıların kapatılmasını buyurmuş ve bunun kendisine emredildiğini, bu emre tâbi olduğunu belirtmiştir.³¹

Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen bir rivâyet ise şöyledir: “Oturup Allah Resûlü (s.a.v.) bekliyorduk; yanımıza pabucunun tasmaı kopmuş olarak geldi, tamir için hemen onu Ali'ye attı ve şöyle buyurdu: “İçinizde biri vardır ki, Kur'ân'ın tenzilinde insanlarla çarpıştığı gibi tevili hususunda da çarpışacaktır” Ebû Bekir: “Ben mi?” dedi.

“Hayır!” diye cevap verdi.

Ömer kalkıp: “Ben mi?” dedi; ona da:

“Hayır! Lâkin pabucu tamir edendir o!” buyurdu.³²

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ey Ali, ben ilim şehriyim, sen de onun kapısısın. Şehre ancak kapısından girilecek. Sana buğzederken beni sevdiğini söyleyen yalan söylemiştir; zira sen bendensin, ben de sendenim. Etin etimdir. Kanın kanımdır. Ruhun ruhumdur. Sırrın sırrımdır. Açığa vurduğun aleniyyetimidir. Sana itâat eden saadete erdi, sana isyan eden bedbaht oldu. Sen ve benden sonra*

²⁹ Tirmizî, Tefsir, Tövbe, 3089.

³⁰ Tirmizî, Ahkam 6, 1331; İbnu Mace, Ahkam 1, 2310; Ebû Davud, Akdiye, 6, 3582.

³¹ Belhî, *Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 215.

³² İmâm Nesâî, *Hadislerle Hz. Ali*, 2016, 130.

çocuklarından gelecek olan imâmların durumu Nuh'un gemisi gibidir. Ona binen kurtulur, geride kalan ise boğulur. Sizin durumunuz yıldızlar gibidir. Kıyamete kadar ne zaman bir yıldız kaybolursa, bir yıldız da doğar."³³

Hiz. Muhammed, "*Ben kimin mevlâsı (dostu) isem Ali de onun mevlâsıdır*"³⁴ buyurmuştur. Ayrıca Hiz. Muhammed'in, ümmetinin Hiz. Ali hakkında üç fırkaya bölüneceğini; bunlardan ilki Hiz. Ali'ye tâbi olanlar ve onu sevenler ki onlar müminlerdir, onlar Hiz. Ali ile cennette olacaklar, diğeri Hiz. Ali'ye düşmanlık edip, ahdi bozanlar, dinden çıkanlar ve zulmedenlerdir, üçüncü fırka da Hiz. Ali hakkında haddi aşanlar olacağı ve bu iki fırkanın da cehennemde olacağını buyurduğu rivâyet edilmiştir.³⁵

Hiz. Ali bir hutbesinde "*Şu kılıcımla, bana buğzetmesi için müminin beynine vursam bile, gene bana buğzetmez. Beni sevmesi için bütün dünyayı münâfiğın önüne döküp sersem gene beni sevemez. Bu, ümmî Peygamberin dilinden çıkan ve takdire uyan bir sözün özüdür ki şöyle buyurmuştur: Ya Ali, mü'min sana buğzetmez, münâfik seni sevmez*"³⁶ diyerek Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) şu hadisine atıfta bulunur: "*Münâfik olan Ali'yi sevmez; mümin olan da ona kin duymaz*"³⁷

Hicretin dokuzuncu yılında, Hiz. Muhammed Tebuk seferine çıkarken Hiz. Ali'yi Medîne'de halife olarak bırakmış, bu durum dedikodulara yol açmış bunun üzerine Hiz. Ali hemen kılıcını kuşanarak Hiz. Muhammed'e (s.a.v) yetişmiş ve söylentileri ileterek sefere katılmak istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Hiz. Muhammed "*Onlar yalan söylüyorlar, ben seni Medîne'de, arkamda kalanlara bakmak üzere bıraktım. Medîne'ye dön, ailemde halefîm ol. Ey Ali! Sen Hârûn'un Mûsâ yanında aldığı yeri benim yanımda almaktan razı değil misin? Şu farkla ki benden sonra peygamber yoktur*"³⁸ buyurmuş ve Hiz. Ali râzı olarak Medîne'ye dönmüştür.

A'râf sûresi 7/142 âyetinde -*Mûsâ kardeşi Hârûn'a, "Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma" dedi-* buyurulduğu

³³ Feraidü's-simtayn, II, 423, 517; Belhî, *Delilleriyle Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 82-83.

³⁴ Tirmizî, Menâkıb, 3714; İbn Mâce, Sünen 116, 6018.

³⁵ Belhî, *Delilleriyle Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 268.

³⁶ Gölpınarlı, *Nehcü'l-Belâga*, 1970, 398.

³⁷ Tirmizî, Menâkıb, 21; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

³⁸ Buhârî, Megâzî, 78; Tirmizî, Menâkıb, 3731; Müslim, Fezâilu'l-ashab 31, 2404.

üzere Hz. Mûsâ, Rabbi ile konuşmaya Tûr'a giderken kardeşi Hârûn'u kavmine halîfe yapmıştır.

Ra'd sûresi 13/7 “*Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavim için de bir yol gösteren vardır*” âyeti nâzil olduğunda Hz. Muhammed elini göğsüne koyarak “*Ben münzirim (uyarıcı), Ali de hâdîdir (yol gösteren). Ey Ali! Hidâyete erenler, seninle hidâyete erer*” buyurmuştur.³⁹

Abdullah İbn Abbas'tan (r.a) aktarılan bir hadise göre Hz. Peygamber, “*İbrahim'e hilmde, Nuh'a hikmette, Yusuf'a çektiği sıkıntılarda bakmak isteyen, Ali b. Ebû Tâlib'e baksın*” buyurmuşlardır.⁴⁰

Ahmed b. Hanbel'den aktarılan hadise göre; Hz. Muhammed'in livâü'l-hamd⁴¹ Hz. Ali'ye verilmiştir. Hz. Peygamber “*Sana sancağım verilir ve o hamd sancağıdır*” buyurmuştur.⁴²

Sivasî'nin eserinde aktarılan rivâyete göre; Hz. Muhammed (s.a.v.) “*Kıyamet günü ben gelirim, Ali de benimle beraberdir. Bir sündüsten ve bir istebraktan olmak üzere iki parçalı olan livâü'l-hamd sancağını tutar*” buyurmuştur. Hz. Ali'nin bu sancağı taşıyıp taşıyamayacağını soran kişiye cevabı “*Nasıl taşımasın, ona üstün hasletler verilmiştir. Onun sabrı benim gibidir. Güzelliği Yusuf gibidir, kuvveti Cebrail gibidir. Ali b. Ebû Tâlib, livâü'l-hamd'ı taşır, tüm mü'minler de bu sancağın altında bulunur*” şeklinde olmuştur.⁴³

Bu rivâyetlerin özeti şeklinde aktarılan bir rivâyet de şöyledir:

Sa'd b. Ebû Vakkas, yanına gelen ve Hz. Ali'ye söven Muaviye'ye kızar. Muaviye ona Hz. Ali'ye sövmekten alıkoyanın ne olduğunu sorar. Sa'd “*Resûlullah'ın “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır” dediği, Resûlullah'ın kendisine hitaben “Senin benim nezdindeki yerin Harun'un Mûsâ nezdindeki yeridir. Ancak şu var ki benden sonra nebî yoktur” diye buyurduğu ve “Hayber'de sancağı Allah'ı ve Resûlünü seven, Allah'ın ve Resûlünün de onu sevdiği bir adama vereceğim” dediği kişiye sövüyorsun*” diye cevap verir.⁴⁴

³⁹ Belhî, *Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 245; Verde, *İmam-ı Ali İmâmet Hilâfet Gadir Hum*, 2018, 242.

⁴⁰ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, 2016, 247.

⁴¹ Livâü'l-hamd: Hz. Peygamber'in sahip olduğu ve kıyamet gününde müminleri himayesi altına alacağı sancak.

⁴² Belhî, *Delilleriyle Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 152.

⁴³ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, 2016, 257.

⁴⁴ Belhî, *Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 137-138.

Aynı rivâyetle ilgili İmâm Nesâî eserinde, Hayber günü sancağın Hz. Ali'ye verilmesini, Harun'un Mûsâ nezdindeki yerini ve Ahzâb 33/33 “*Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor*” âyeti nâzil olduğunda Hz. Muhammed'in kızını, torunlarını ve Hz. Ali'yi çağırıp “*İşte bunlar benim ehl-i beytimdir*” diye buyurmasını öne sürer.⁴⁵

Kaynaklarda geçen rivâyete göre Peygamber (a.s.) kızı Hz. Fâtîma ile evlenmek isteyen Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e vermemiş, Hz. Ali ile evlendirmiştir. Bu tercihi ile ilgili kızına “*Seni ümmetimden İslâm'a girenlerin ilki, en âlimi ve en iyi huylusu ile evlendirmiş olmamdan razı değil misin?*” buyurmuştur.⁴⁶

Hz. Ali'ye dair Peygamber'in (s.a.v) “*Şâyet ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, cinler hesap etmeye, insanlar yazmaya kalksa Ali b. Ebû Tâlib'in fazîletlerini sayamazdı*” buyurduğu rivâyet edilmiştir.⁴⁷

⁴⁵ İmâm Nesâî, *Hadislerle Hz. Ali*, 2016, 21.

⁴⁶ Verde, *İmam Ali'nin Beşerî Üstünlükleri*, 2018, 45.

⁴⁷ Belhî, *Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 298.

4. TARİKATNÂME

Tarikatnâme, dervişlere hitap eden sade ve açık bir dille yazılmış bir eserdir. Eşrefoğlu eserinde kendi tasavvuf anlayışı, tarikat âdab ve erkânından bahsetmiştir.

Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*'yi Hama'dan döndükten sonra, Şeyh Hüseyin Hamevî'nin yapmasını işaret ettiği yedi yıllık riyâzet hayatı sırasında yazmıştır.⁴⁸

Yazma halinde günümüze ulaşan eser ilk defa Esra Keskinılıç tarafından neşredilmiştir (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002). Keskinılıç, çalışmasında metnin orijinalini ve günümüz harflerine aktarılmış metnini bir arada vermiştir. Araştırma bu çalışma üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2002 tarihinde neşredilmiş olan birincil kaynağımız *Tarikatnâme*'de toplam altı nüshası⁴⁹ olduğu belirtilmiştir:

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 389; 428; 441; 1017

Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4667

Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 4894

Çalışmamız sırasında yaptığımız araştırma neticesinde tespit ettiğimiz diğer nüshalar şunlardır:

Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 3026

Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 312/1

Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Matbu, nr. 1896

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, nr. 6772

Kastamonu Yazma Eser Ktp., KHK, 872/04

4.1 Tarikatnâme'nin Muhtevâsı

Eşrefoğlu, hikâye, âyet ve hadislere yer verdiği eserinde, Hz. Peygamber, dört halîfe, mürşid-i kâmil, şerîat, tarikat ve hakikat konularının yanısıra, bir sâlikin seyr-i sülûkunda neler yapması ve nasıl olması gerektiği konusunda görüşlerini paylaşmıştır.

⁴⁸ Bursalı Veliyyüddin, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı ve Menkıbeleri*, 1976, 46.

⁴⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, XXI.

4.1.1 Allah Resûlü

Eşrefoğlu eserinde sözünü ettiği tüm konularda Hz. Muhammed'e (s.a.v) değinmiş, uygulamalarından ve hadislerinden örnekler vermiş,⁵⁰ âlemde ilk yaratılan varlığın Hz. Muhammed'in nûru olduğunu belirterek Muhammedî hakîkate vurgu yapmış ve bu doğrultuda “âlemde insan-ı kâmil dedikleri Muhammed Mustafâ'dır”⁵¹ ifadelerine yer vermiştir.

Eşrefoğlu, Hz. Muhammed'in açıkça görünen bir nûr olduğunu, gölgesinin olmadığını, cisminin pak ve latîf olduğunu belirtmiş ve şu rivâyete vermiştir: Mîraca çıktığı vakit melekleri geçip gittiğinde melekler “beşerden yaratıldı, nefis ehlidir, bizi geçti gitti” derler. Hak Teâlâ “evet, ben onu beşerden yarattım ama beşeriyette bırakmadım, küllî nûr yapıp durdum” buyurur.⁵²

Peygamber mecâzen ölmüştür, hakîkatte diridir. Muhammedî meşrepten ârifler bu sözün ne anlama geldiğini bilirler. Dileyen sırrına erer, edebini sakınır.⁵³

Eşrefoğlu buna benzer ifadeleri için “ârif olana sadece bir söz yeter ki mârifet bundan ortaya çıkar. Cahile söz tesir etmez akıllı isen kaç bunlardan” yorumunu yapar.

Eşrefoğlu'na göre Hz. Muhammed'in gönlünde unutilan kişi helâk olur ve bu helâklık da çeşitlidir. Hz. Şeyh (r.a) “Dervişler daima şu duayı okumalıdır: “Allâhümme lâ tünsinâ min kalbi insâni'l-kâmil (Ey Yaradanım! Beni kutbü'l-aktab olan insan-ı kâmilin gönlünden unutturma)” demiştir.⁵⁴

Eşrefoğlu, “Allah'ı nasıl bildin?” sorusunun cevabının O'nun kendini bildirmesi ile yani Kur'ân'la ve Peygamberle olacağını belirtir.⁵⁵

4.1.2 Hulefâ-i Râşidin

Eşrefoğlu; dört halîfeyi ulû'l-emirler olarak nitelendirir ve “ashabın en fazîletlisi ve en üstünü Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'dir, bunlar üstün ve seçkin velîlerdir, tüm ashabtan üstündür ve Resûl'ün sevgili dostları, halîfeleridir”

⁵⁰ Bu çalışmada konu başlıkları altında detaylar verilmiştir.

⁵¹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 17-18.

⁵² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 11-12.

⁵³ a.g.e., 11-12.

⁵⁴ a.g.e., 18.

⁵⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 21.

şeklinde tanımlamıştır. “Dört ashab vardır ki bunlar büyük, saygıdeğer ashablardır.⁵⁶ Bunların adı anıldığında “radiya’l-lahu anh” demek gerekir. Bunları sevmeyen toplumun en kötüleridir. Onlar dünyada Resûl’ün dostları idi. Hayatta iken Resûl’ün sağ yanında Ebû Bekir, sol yanında Ömer, arkasında Osman ve önünde Ali yürürdü. Âhirette ve cennette de öyledir” ifadelerine yer vermiş ve özelliklerinden kısaca şu şekilde bahsetmiştir.⁵⁷

Ebû Bekir, Resûl’ün kayınbabasıdır ve Resûl’ün eşi Hz. Âişe onun kızıdır. Peygamber (s.a.v) onun hakkında “dünya halkı içinde doğruluk ve takvâ onda tamamdır” buyurmuştur. Peygamberden sonra insanlar üzerine o halîfe oldu, iki buçuk yıl halîfelik yaptı, sonra şehid oldu. Resûl’ün sağ yanına defnettiler.

Ömerü’l-Faruk da Resûl’ün büyük dostudur. Din, o îmana geldikten sonra ortaya çıktı. Resûl (a.s.) onun hakkında “dinin kalesi” demiştir. Din yolunda atasını ve şerîat yolunda oğlunu öldürmüştür. Ebû Bekir’den sonra o iki buçuk yıl⁵⁸ halîfe oldu. Sonra şehid oldu onu da Resûl’ün sol yanına defnettiler.

Osman da Resûl’ün büyük dostudur ve hem de damadıdır. Kur’ân’ı o topladı (cemetti). Hz. Resûl (s.a.v) onun hakkında “edep Osman’da doğrudur” demiştir. Ömer’den sonra on üç yıl halîfelik yaptı. Abdurrahman b. Ebû Bekir onu öldürdü, şehid oldu. Bu arada söz çoktur, ancak velînin gizlemesi en uygundur. Onu da Bakî mezarlığına defnettiler.

Ali azizdir, fazîletlidir ve evliyâdır. O velîlerin en üstünü, insanların ve ashabın en bilgilisi, Resûl’ün amcasının oğludur, aslı Hâşimî’dir ve Resûl’ün damadıdır ve de Allâhu Teâlâ’nın aslanıdır. “Allah yiğitliği (şecâati) sever”⁵⁹ hadisi onun hakkında gelmiştir.⁶⁰

Eşrefoğlu eserinde, sahabeden tasavvufa geçiş sürecine İmam Kuşeyrî’den (r.a.) naklen değinir: Resûlullah zamanında Müslümanların en faziletlisi Resûl’ün ashabı idi ve sonraki (ikinci) nesil bu ashaba tâbi oldular. Onlara tâbiun derler ve ondan sonra gelen nesil de bunlara tâbi oldular ki onlar da tebetü’t-tâbîndir. Bunlardan sonra gelenler çeşitlidir. Bir kısmı, Allâhu Teâlâ’nın lütfuyla din

⁵⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8.

⁵⁷ a.g.e., 12.

⁵⁸ On yıl (h. 634- 644) halifelik yapmıştır.

⁵⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8. (Hadis kaynağına ulaşamadı)

⁶⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8.

yolunda savaştılar, onlara “âbidler” ve “zâhidler” dediler. Bunlardan sonra bid’atlar ortaya çıktı. Her zümre âbid-zâhid bizim içimizdedir diye iddia ettiler. Bundan dolayı ehl-i sünnetin seçkinleri nefislerine mücâhede edip gönüllerini gafletten hızlıca koruyarak tasavvuf adı ile vasıflandılar. O kâmillere “sûfî” dediler. Bu durum olduğunda hicretin ikinci asrı olmamıştı. Hicret, Resûl’ün (a.s) Mekke’den Medine’ye gelmesidir. Onlar, Resûlullah’ın fiilleri ile vasıflandıkları, hidayet yolundan dışarı adım atmadıkları ve nefislerinin isteklerine uymadıkları için bu seçkin topluluğa tasavvuf adı verildi. Nefse muhâlif yol tuttular, mücâhede ehli oldular, bid’at işleri kabul etmediler.⁶¹

4.1.3 Ehl-i Beyt

Ehl-i beyt’in sözlük anlamı “ev halkı” olmakla beraber Hz. Muhammed’in (s.a.v.) kızı Hz. Fâtîma (a.s.), damadı Hz. Ali (k.v.) ve onların çocuklarının dahil olduğu ailesi için kullanılan terimdir.⁶²

Hz. Peygamber’in ailesi için kullanılan, seçkinliğine ve fazîletlerine dair âyet ve hadisler bulunan ehl-i beyt kavramının kimleri ihtivâ ettiği tartışmalı olsa da kaynakların çoğunda Hz. Fâtîma (a.s.), Hz. Ali (k.v.), Hz. Hasan (a.s.) ve Hz. Hüseyin (a.s.) olduğuna dair ittifak vardır.

Eşrefoğlu ehl-i beyt ile ilgili görüşlerine eserinde, Resûl’ün nesli kimdir ve onlara hürmet nasıl olmalıdır sorusu ile başlar.⁶³

Âl, Resûl’ün neslidir. Salavatta “*Allâhümme salli ‘alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed*” diye anılır. “Ey Allah’ım, ey taptığım Allah, Muhammed ve nesli üzerine rahmet et” diyerek söze başlar ve mezheplerin salavatlarını açıklar. Gerçek mezhep ve sahîh rivâyet “*Allâhümme salli ‘alâ seyyidinâ eşrefi’l-halki Muhammedin salla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem ve âlihi*” şeklindeki Sünnî salavatın hayırlı ve evlâ olduğunu belirtir.⁶⁴

Alevîlerin “etin etimden” hadisine istinaden “*Allâhümme salli ve sellim ‘alâ Muhammedini’l-Mustafâ ve Aliyyi’l-Murtazâ ve âlihim*” şeklinde salavat

⁶¹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 38-39.

⁶² Kubbealtı Lugatı.

⁶³ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 12.

⁶⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 13.

getirdiğini söyler.⁶⁵

Ehl-i beyt hakkında: “Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v) gûnahtan arınmış, temiz oğulları İbrahim ve Kâsım ailesidir. Ve on iki imam Resûl'ün neslidir. Fâtîma ve Ali'den olan seyyidlerin soyudur” diyerek on iki imamın isimlerini verir:

*Allâhümme salli alâ Muhammedini'l-Mustafâ, Aliyyi'l-Murtazâ ve Hasan Rızâ ve Kerbelâ şehidi Hüseyin ve Ali Zeynü'l-Âbidin ve Muhammed Bakır ve Ca'fer es-Sâdik ve Musâ Kâzım ve Muhammed Takî ve Ali Nakî ve Hasan-ı 'Askerî ve Muhammed Mehdî sırr-ı Ahmed, âhir zaman şâhı, deryâ incisi, hucetü'l-kâyim (Mehdi'nin lakabı), sâhib-kırân aleyhimü's-salavâtü'r rahmân.*⁶⁶

Ehl-i beytin kimler olduğuna dair en önemli hadislerden biri Ümmü Seleme tarafından nakledilmiştir: *Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor* (Ahzâb 33/33) âyeti nâzil olduğunda Hz. Muhammed (s.a.v), Hz. Fâtîma (a.s.), Hz. Hasan (a.s.), Hz. Hüseyin (a.s.) ve Hz. Ali'yi (k.v.) abasının altına alıp “İşte bunlar benim ehl-i beytimdir” diye buyurmuş. Sonra inen âyeti okumuş ve “Allahım, işte bunlar benim ehl-i beytimdir, bunlardan günahı gider ve onları tertemiz kıl” diye dua etmiştir.⁶⁷

Ayrıca “Peygamber'e (as) sordular ki “Ailen (neslin) kimlerdir?” Peygamber (as): Muttakîler, dedi” hadisine⁶⁸ dayanarak, bazılarının göre Resûl'ün ehl-i beytinin ve sünnetini tutanların da ailesi olduğu görüşüne yer verir. “Gûnahtan korkan ve sakınanların hepsi temizdir. Onlar benim ailemdir”⁶⁹ hadisi ile amel ettiklerini belirtir.⁷⁰

Belhî'nin *Ehl-i Beyt'e Meveddet* eserinde, Resûlullah'ın (s.a.v) “Ümmetim Âl'imdir” buyurduğunu ve “Muhammed'in Âl'i, onun ümmetidir” şeklindeki inkârı mümkün olmayan bu meşhur haberi aktaranların onun ashâbı olduğunu âlimlerin söylediği ifadesi yer alır.⁷¹

⁶⁵ a.g.e., 13.

⁶⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 13.

⁶⁷ Tirmizî, *Menâkıb*, 3870.

⁶⁸ Hadisin kaynağına ulaşamadı. Bu anlama en yakın hadisler “... *Benim dostlarım Allah Teâlâ ve iyi müminlerdir...*” (Buhârî, Edeb 14; Müslim, İman 366); “*Şüphesiz benim dostlarım müttakîlerdir.*” (Ebû Dâvûd, Fiten 1,4242)

⁶⁹ Hadis kaynağına ulaşamadı.

⁷⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 13.

⁷¹ Belhî, *Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 113.

Konu ile ilgili Eşrefoğlu “Peygamber’in dediğinden murad odur ki “ehl-i takvâ” onun ailesi olur. Ehl-i takvâ olmayan seyyid sahih değildir, ancak ‘seyyidim’ diyene hürmet etmek gerekir ki bu vâcibdir, yorumunu yapar. Seyyid’in de Fâtîma ile Ali’den gelen soy olduğunu ama Hüseyinîlerin daha üstün olduğunu çünkü Hasanîler kızıdır, Hüseyinîler erdendir⁷² ve hem son imam Mehdî bu soydandır” diyerek açıklar.⁷³

Eşrefoğlu, eserinde ehl-i beyte hürmete dair şu hikâyeye yer verir:

“İmam Şâfiî dersliğinde dersini verirken birkaç kez kalkar, geri oturur. “Bu ne hâldir” diye sorarlar o da cevap verir “Resûl’e hürmet ettim”.

Meğer genç bir Alevî⁷⁴ oğlan orada çocuklarla oynarken her defasında kapı önüne uğrarmış. İmam Şâfiî de kalkarak ona hürmet eder geri oturmuş ancak oğlan bundan habersiz imiş”.⁷⁵

Bu hikâyeye üzerine Eşrefoğlu “gerçek Müslümanlar Resûl’ün nesline böyle hürmet ederler. Bil ki Hâriciler yani Hz. Ali soyunu sevmeyenler kâfirden beterdir” yorumunu yapar.⁷⁶

Eşrefoğlu Rûmî’nin eserinde önemle üzerinde durduğu ehl-i beyti sevmenin vâcib olduğuna dair İbn Abbas’tan nakledilen ve Hz. Muhammed’in buyurduğu “*Size verdiği nimetlerden dolayı Allah’ı sevin, Allah’ın sevgisi üzerine beni sevin, benim sevgim üzerine de ehl-i beytimi sevin*”⁷⁷ sözleri delil gösterilebilir. Nitekim, Allah’ın huzurunda olunan ve Hz. Peygamberin dinin direği olarak tanımladığı namazda Hz. Muhammed’e (s.a.v) ve ailesine salavat getirilmesi ehl-i beytin makamı ile ilgili en önemli delildir.

Ca’fer es-Sâdık’ın, Eşrefoğlu’nun eserinde, Nisâ sûresinin 59. âyeti (*Allah’a itâat edin, Peygambere ve sizden olan ulû’l-emre (yöneticilere) itâat edin...*) ile vurgu yaptığı⁷⁸ ulû’l-emrden kastın ehl-i beytten gelen imamlar olduğunu söylediği rivâyet edilmektedir.⁷⁹

⁷² Konu ile ilgili herhangi bir bilgiye kaynaklarda ulaşamadı.

⁷³ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 13.

⁷⁴ Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevî denilmiştir. (Ocak, “Alevî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1989, 2:368-369.)

⁷⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 14-15.

⁷⁶ a.g.e., 15.

⁷⁷ Tirmizî, *Menâkıb*, 3792.

⁷⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 1.

⁷⁹ Belhî, *Ehl-i Beyt’e Meveddet*, 2018, 279

4.1.4 Mürşid- Mürşid-i Kâmil

Eşrefoğlu, Allah'a, Peygambere ve ulû'l-emre itâatle başlayan ilk bölümde; şeyhler nezdinde ulû'l-emrden kastın kâmil mürşid olduğu belirtmiştir. Bu kişilerin zâhirde ve bâtında kâmil olmaları, zâhir ilim ile adalet ve korumayı, bâtın ilimle de Hakk'a ulaştırmayı amaç edinmiş olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Başka bir deyişle, ulû'l-emrin zâhirî ilimlerdeki yetkinlikleri ile halkı adaletle yönetmeleri, bâtınî ilimlerdeki yetkinlikleri ile sâliki terbiye ederek Hakk'a ulaştırmaları gerektiğini belirtir.⁸⁰

Eşrefoğlu kâmil mürşidin nasıl olması gerektiğini belirtmeden önce şu açıklamayı yapar: İnsan olan mürşidin gerekliliğini bilir ancak "Şeyhim" diyen mübtedîler çoktur. O halde şeyhin alâmetlerini söylemek gerekir ki kim mürşiddir bilinsin ve ona intisab edilsin.

İmam Gazâlî "âhir zamanda mübtedî şeyhler çok olacak, şeyhlik davasında bulunacak, Müslümanları aldatacak ve doğru yoldan çıkaracak" der. O zaman şeyhin alâmetlerinin birkaçını söylemek farz oldu ki kim kâmil şeyhtir bilinsin, bi'datlara uyup doğru yoldan mahrum kalınmasın.⁸¹

Özelliklerini açıkladığı kâmil şeyhin dört alâmetini İbn Arabî'den aktarmıştır:

1- Mürşid, âlim ve âmil; zâhir ilimde kâmil olmalıdır ve ilmiyle amel etmelidir.
2- Şerîatı uygulamada kâmil olmalı, şerîat ve fıkıh bilgisi geniş olmalı, kendisinde bid'at bulunmamalıdır.

3- Her alanda mâhir olmalı ve gerek zâhir gerekse bâtın ilimden her müşkülü halledebilmelidir. Şehâdet ve ruhlar âlemine nazar edebilmelidir. Kişi kendisine geldiğinde ona velâyet nûru ile bakmalı ve müşkülünü ona göre çözmelidir. İlm-i ilâhîde takdir edilene ve kadere hâkim olabilmelidir.

4- Silsilesi sahihçe Hz. Ali'ye, oradan Hz. Peygamber'e ulaşmalıdır. Kendi de onun şeyhi de kâmil mürşid olup silsile yönünden Hz. Muhammed'e ulaşmalıdır.⁸²

Şeyhin sohbetinin de üç türlü olduğunu belirtir:

- 1- Sohbet-i âmm: Herkesin anlayabileceği bir dille şerîatı anlatması.
- 2- Sohbet-i hâs: Sadece dervişler için yapılan tarîkatla ilgili sohbet.

⁸⁰ Öngören, *Tasavvuf El Kitabı*, 2015, 270.

⁸¹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 3.

⁸² a.g.e., 3.

Eşrefoğlu burada Hz. Muhammed'in "*insanlara akılları erdiği kadar konuşun*"⁸³ hadisini paylaşarak yeri geldiğinde şeriaten de konuşmak gerektiğini belirtir ve avamın emzik emen çocuk gibi olduğu, ekmek verilirse boğazında kalacağı benzetmesini yapar.

3- Sohbet-i hâssü'l-hâs: Tâlibin mertebesine göre hakîkati anlattığı sohbet ki; bu sohbette şeyh talibin mertebesine göre kâl ile değil hâl ile konuşur.

Sohbet-i hâssü'l-hâs; şeyhin tâlibine anlatması için üzerinde bir emânettir, mürid ile şeyh arasında açıklanmasının emânete hıyanet sayılacağı bir sırdır.⁸⁴

Eşrefoğlu, "Şeyh-i kebirin (r.a.) "Peygamber (a.s.) bir söz söylerdi dört yâr (dost, tanıdık), dört bâr (lügatteki anlamlarından biri olan meyve-mahsul anlamı itibariyle sonuç, anlam olarak değerlendirilebilir), dört türlü anlardı" dediğini belirtir ve ekler: Peygamberin söylediği sözden muradı (istediği sonuç) da budur, derlerdi. Kuvvetli kuvveti yettiğince, mertebeli mertebesince anlardı.⁸⁵

Eşrefoğlu'na göre meşâyihin yerine getirmekle mükellef olduğu üç şey: Halîfe yetiştirmek, yerine şeyh bırakmak ve hem zâhir ilmi hem bâtın ilmi ile olayları çözümlenektir.⁸⁶

Eşrefoğlu eserinde, insan-ı kâmilleri Hz. Muhammed'in velâyet vasfını taşıyan kâmil mürşidler olarak nitelendirir. Büyük şeyhlerin ulû'l-emr olarak kâmil mürşidlere itâat ettiklerini ki onların Resûlullah'ın yerini tutan makamlar ve müminleri hak yoluna dâvet eden halîfeler olduğunu belirtir.⁸⁷

Kâmil mürşidleri de Resûl'den sonra insanların ve âlemin en şerefli olan, zâhir ilmi ile Müslümanları adaletle koruyan, bâtın ilmi ile âşıkları terbiye edip Hakk'a ulaştırarak kimseler olarak tanımlar. O azizlerin dünya beyliğini terk edip âhîret sultanlığını kabul ettiklerini belirterek, devlet başkanı beylerin mecâzî ulû'l-emrler, kâmil mürşidlerin de hakîkî ulû'l-emrler olduğunu söyler. Böylece beylere âsî olmamanın ve mürşidlere intisabın müminlere vâcib olduğunu ekler.⁸⁸

Eşrefoğlu'na göre, mürşidin bir melekî bir de beşerî tarafı vardır. Melekî yönü

⁸³ "Bir cemaate akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur." (Müslim, Mukaddime, 5); "*İnsanlara anlayacakları şeyi anlatın...*" (Buhârî, İlim, 49).

⁸⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 6.

⁸⁵ a.g.e., 15.

⁸⁶ a.g.e., 3.

⁸⁷ a.g.e., 1.

⁸⁸ a.g.e., 1.

ile Allah'tan feyz ve ilham alır, beşerî yönü ile tâlibine verir. Bu sebeple, şeyhe varmak nâfile Kâbe'ye varmaktan iyidir. Çünkü Allâhu Teâlâ, Kâbe'ye günde yetmiş kez nazar eder, şeyhin gönlüne ise sayısız.⁸⁹

Mürşide intisabın şart olduğunu sıklıkla vurgulayan Eşrefoğlu, Hz. Muhammed'in "*mürşidi olmayanın dini de yoktur*"⁹⁰ hadisini paylaşarak, kişinin şeyhi yoksa dini de yoktur, der.⁹¹

Eşrefoğlu bununla ilgili yine İbn Arabî'den şu sözleri aktarır: "Bir kişi Kâbe'ye gideceği zaman anne ve baba rızası yoksa gitmemelidir. Ancak mürşide gideceği zaman rızasız olsa da gitmesi gerekir."

Eşrefoğlu, Kâbe'ye gitmenin cehennemden kurtulup cennete gitme arzu ile yapıldığını, bunun nefsin arzusu olduğunu ve âşk mertebesinde bunun küfür olduğunu belirtir. Şeyhe varmaktan murad ise Allah'ı bulmaktır. Şeyhi ziyaret etmek, Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmekten iyidir çünkü kabrini ziyarette taş ve toprağı, şeyhe varmakta ise Hz. Muhammed'in ruhunu ziyaret etmek vardır.⁹²

Eşrefoğlu'nun bu ifadelerinde nâfile sözünün altına çizmek gerekir ki sözünü ettiği Kâbe ziyareti farz olan hac olarak değerlendirilmemelidir. Sûfiler, Kâbe'yi ziyaret edecek olan kimsenin dünyevî her şeyden sıyrılıp kendini Allah'ı müşâhede etmeye vermesi gerektiği anlayışı içerisinde evi ziyaret edip ev sahibini görmemeyi eksiklik olarak görürler.⁹³ Allah'ı müşâhede edebilmek ancak kalp gözü ile gerçekleşebileceğinden hareketle öncelikle mürşid-i kâmil rehberliğinde kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesine vurgu yaparlar. Nitekim, başta İbn Arabî olmak üzere, mürşid-i kâmilin kalbi ile Kâbe'yi benzeten evliyâlar hac farızasını yerine getirmişlerdir.

"*Ben yere göğe sığmam, ancak mü'min kulunun kalbine sığarım*" kudsî hadisine istinaden insan-ı kâmilin kalbine Allah'tan başka hiçbir şeyin girmemesi nedeniyle O'nun tecelligâhı haline gelmiştir.

Eşrefoğlu, mürşidlerin birer ayna olduğunu, kişinin onlara baktığında kendini

⁸⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 28.

⁹⁰ Hadis kaynağına ulaşılamadı. Hz. Muhammed (s.a.v), kendinden sonra yol gösterici iki emanet olarak Kur'ân'ı ve ehl-i beytini bırakmıştır.

⁹¹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 1.

⁹² a.g.e., 28.

⁹³ Konur, *Tasavvuf El Kitabı*, 2015, 407.

müşâhede ettiğini, kendi sıfatının kendine göründüğünü belirtir. Böylece kişi münkir ise münkirliği, inançlı ise inancı artar.⁹⁴

Eşrefoğlu'na göre, tâlib-i Hak olan elbette şeyhe muhtaçtır.⁹⁵ Mürşidsiz Allâhu Teâlâ'ya ulaşmak mümkün değildir. Mürşidi olmadan Allah'ı bulmak isteyen, halvet, mücâhede ve riyâzet edenin mürşidi şeytan olur. Hz. Muhammed “Bir kişinin hidâyet yolunda üstâdı olmazsa mürşidi şeytandır”⁹⁶ buyurmuştur. (Eşrefoğlu'nun hadis olarak belirttiği bu sözün Bâyezîd-i Bistâmî'ye ait olduğu rivâyet edilmektedir: “Kimin (Hak yolunda kendisine rehberlik yapacak) bir üstadı yoksa, onun imamı şeytan olur.”⁹⁷

Allah'ı bilmek şerîatla, Allah'ı bulmak tarîkatla, Allah'ı görmek hakîkatle olur ve bunlar kâmil mürşidin terbiyesi ile gerçekleşir. Kâmil mürşid, Allah'ı müşâhede eder, rabbânî tecelliye vâkîf olur. Her yaptığını hakîkat ile işler yani her olayı Allah tarafından gelen işaretle gerçekleştirir.⁹⁸

4.1.5 Hz. Muhammed'e ve Şeyhe Bîat

Tarîkatnâme, Nisâ sûresinin 4/59. âyeti (*Allah'a itâat edin, Peygambere ve sizden olan ulû'l-emre (yöneticilere) itâat edin...*) ile başlar ve Eşrefoğlu, Allah'a, peygambere ve ulû'l-emre uyulmasından, kâmil mürşidlere intisab ve itâatin gerekliliğinden söz eder.⁹⁹

Eşrefoğlu, Yüce Allah'ın Nisâ sûresi 4/59 âyetinde “itâat edin, mutî olun” diye buyurmasından kastın, Allah'ın emirlerine uymak, ibâdet etmek ve Resûlüne itâat ederek, sünnetini tutmak, şerîatine karşı gelmemek ve buyurduğunu yapmak olduğunu belirtir. Dâvet ettiği yola girilmeli ve ulû'l-emre yani hak üzere emredenlere itâat edilmelidir. Ancak zâhir ulemâ, ulû'lemler olarak devlet başkanlarına itâat etmişler, asi olmamışlardır. Büyük şeyhler ise ulû'l-emr olarak kâmil mürşidlere itâat etmişlerdir ki onlar Resûlullah'ın yerini tutan makamlardır, müminleri hak yola dâvet eden halîfeleridir.

⁹⁴ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 49.

⁹⁵ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 29.

⁹⁶ Hadis kaynağına ulaşılamadı.

⁹⁷ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 2014, 728.

⁹⁸ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 7.

⁹⁹ a.g.e., 1.

Eşrefoğlu tarîkat ehline hitaben yazmış olduğu eserinde kâmil bir mürşidin ve ona intisab etmenin önemine sıklıkla değinmiştir. Sâlike gereken kâmil mürşide bağlanmaktır, bîat etmektir. Şeyhine bîat eden Hz. Peygamber'e bîat etmiştir ki kâmil şeyhler onun halîfesidir. Sâlikin şeyhe intisabı sorgusuz ve koşulsuz olmalıdır.

Eşrefoğlu'na göre şeyhe varmak sıralama bakımından Kâbe'ye gitmekten evlâdır. Çünkü Allah, Kâbe'ye günde yetmiş kez nazar eder, şeyhin gönlüne ettiği nazar ise sayısızdır.¹⁰⁰

Tâlib de şeyhinin huzurunda olsun olmasın edeb içinde olmalı, kendine hakaret edilse bile göğüs germeli, şeyhin yolunda çalışmalı ve gerekirse canını kurban edebilmelidir. Mürid şeyhin katında olmasa bile halîfesini de şeyh mesabesinde tutmalı ve onun sohbetinden eksik kalmamalıdır. Halîfenin gönlünden düşen, şeyhin ve hatta Peygamberin gönlünden de düşer.¹⁰¹

4.1.6 Sûfî - Dervîş - Veli

Eşrefoğlu eserinde ricâlû'l-gayb'ın tanımına yer verir:

Kutbû'l-aktâb Hz. Muhammed'in (s.a.v.) makamının temsilcisidir ve âlem-i gavstır. Yaratılmışların ölüm ve hayat sebebidir, tasarruf¹⁰² ona emânet edilmiştir. Tüm yaratılmışlar onun elinin altındadır" der.

Kutbun sağında ve solunda imâmeyn denilen iki imam vardır. Sağındaki ruhlr (görünmeyen) âlemine bakar, solundaki şehadet (görünen) âlemine bakar. Kutb âhirete göç ettiğinde solundaki imam onun yerine geçer, kutb olur. Sağ yanındaki sola geçer. Sağ tarafa da evtâd'dan getirirler. Nukabâya varıncaya kadar bu düzende devam eder. Sağdakinin kutb olmamasının sırrı; iki âleme bakmayan imam kutb olmaya lâyıık olmaz.

Evtâd dört kişidir. Dünya da dört köşedir ve dört köşe bu dört kişiye emânet edilmiştir. Dervîşler onlara dünyanın dört çivisi derler.¹⁰³

¹⁰⁰ Detay için; bkz. bu çalışma s. 27.

¹⁰¹ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 28-29.

¹⁰² Tasarruf: Mânevî güç ile eşya ve insanlar üzerinde etkide bulunabilme ve hüküm yürütebilme yönünde Allah'ın emir altına verdiği yetki (Kubbealtı Lugatı).

¹⁰³ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 18.

Büdelâ dedikleri yedi kişidir. Yedi iklim¹⁰⁴ bunlara verilmiştir. Bunlar yedi iklimi korurlar, yedi iklimde ne olup bittiğini bilecek kadar kuvvetli ve ulu bir topluluktur.¹⁰⁵

Nukabâ, nakiblerdir. Halka nasibini bunlar verirler. Ancak şeytanın da bu tarz askerleri vardır ki yürürler, gezerler, yedileriz ve kırklarız derler ve halkı azdırırlar. Bunların alâmetleri vardır ve ârifler bu alâmetleri bilirler. Nukabâ üç yüz kişidir ve bunların içinde sâliha hatunlar da vardır.

Nücebâ kırk kişidir, her zamanda vardır, ne eksilir ne de artarlar.

Recebiyyûn da kırk kişidir. Bunlar Receb ayı öncesinde halkın arasına katılırlar, ay tamamlandığında ayrılırlar, halkın zorluklarını giderirler. Mahlûkat için çalışırlar ve bâtınlarında velâyette eksiksiz olan kâmillerdir fakat görünürde belli olmaz.

Eşrefoğlu, üç tür velîden bahseder: Biri velîliğini ne kendi bilir ne halk bilir, sadece Allah bilir.

Biri hem kendi bilir hem halk bilir, Allah da bilir.

Bir diğeri de velîliğini kendi bilir ancak halk bilmez.

Velîliğini bilmeyip de velî olan kişinin Allah'a bir ameli yaramıştır.

Velîliğini gaybı görmesi suretiyle kendi bilen, halkın ise bundan haberdar olmadığı kişi kendi velîliğini bilir ancak velâyetini halk görmemiştir, eline iş verilmemiştir.

Velîliğini hem kendi hem de halkın bildiği kâmil şeyhlerdir. Tasarruf onlara belli ölçülerde verilmiştir. Onlar âlâ velîlerdir.¹⁰⁶

Eşrefoğlu'na göre, dervişlik ve sûfilik hem zâhirden hem bâtından tebdildir. Sûfi, zâhirde meşâyihin kisvesi ile ayırt edilir. Bâtında ise halktan gelen kötü amelleri ilâhî muhabbetle güzel amellere dönüştürür.¹⁰⁷

Eşrefoğlu'na göre, zühd makamı acemiler, aşk makamı orta yolu bulmuş olanlar, irfan makamı da mârifette sona ulaşmış insan-ı kâmillerdir. Zühd makamı, havfdır; ibâdet ve amellerinin makbul olmamasından ve Allah sevgisini

¹⁰⁴ Ekâlîm-i seb'a: Eskiden yeryüzünün ayrıldığı ve farklı yıldızların etkisi altında bulunduğu kabul edilen yedi iklim, yedi bölge (Kubbealtı Lugatı).

¹⁰⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 18.

¹⁰⁶ a.g.e., 23

¹⁰⁷ a.g.e., 35.

kaybetmekten endişe duymaktır. Aşk makamı, korkusuz olmaktır; tüm ameller ve ibâdetler sadece Allah sevgisi ve aşk içindir. İrfan makamı ise korku ve ümitten kurtuluştur.

Zühd muhabbet mertebesidir, aşk Allah'ı talep etme mertebesidir, irfan Hakk'a ulaşma mertebesidir. Bir mertebeye ermeden o mertebenin hâli ile hâllenmek hak değildir. Zühd mertebesi aşk mertebesinde küfürdür, aşk mertebesi irfan mertebesinde küfürdür.¹⁰⁸ Bu cümlede sözü edilen küfür, îmanın zıddı olarak değerlendirilmemelidir. Lügatte "örtmek" anlamına gelen; küfür bu cümlede kullanım açısından, bir mertebeye erişmeden bir sonraki mertebe kişiye örtülüdür, perdelenmiştir veya bir önceki mertebede kişinin eksigi olmadığı takdirde bir üst mertebe haktır anlamına gelmektedir.

Eşrefoğlu, aşk mertebesinde küfür yoktur, bu mertebede mârifet vardır ve ma'rifetullah Allah'tan hâsıl olandır" der ve Allah aşkından sarhoş olanın küfrünün avam halkın küfrü gibi olmadığını belirtir.¹⁰⁹

Süfler küfrü örtmek mânâsıyla; hem Allah'ı görmeye, bilmeye engel hem de Allah'tan başkasını görmeye engel olarak görmüşlerdir.¹¹⁰ İbn Arabî Bakara 2/6 âyetinde, kâfirin "k-f-r" kök anlamı olan "örtmek" kelimesi üzerinden Hakk'ı örtenlerin (Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyenler) uyarılmasına dikkat çekerken aynı zamanda ilâhî aşkla vecde gelmiş, Hakk'a yönelmiş müşâhede ehlinin Hakk'tan gayri her şeyi örtmelerine işaret olduğunu belirtir. O kişiler Hakk'tan başka hiçbir şeyi görmeyip, benliklerinden arınıp, mevcûdatta sadece Allah'ın tecellilerini müşâhede ederler, her fiili Allah'a bağlarlar, her sıfatı Allah'a döndürürler. İşte bu makam ehlini uyarmak da uyarmamak da birdir. Çünkü ne görseler Hakk'tan görürler.¹¹¹

Bakara 2/7 ayeti ile ilgili İbn Arabî'nin görüşüne göre, Hak dostlarının kulağı ve kalbi mühürlenmiştir, gözlerinde de perdeleri vardır. Onlar sağırdır ve kördür. Kalpleri mühürlüdür ki kalplerine Allah'tan başka bir şey girmez. Kulakları mühürlüdür; kâinattaki tüm sesleri Allah'ı dinler gibi dinlerler. Gözlerindeki perde

¹⁰⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 32.

¹⁰⁹ a.g.e., 46.

¹¹⁰ Sargut, *İman ve Küfür – Bakara 1*, 2014, 272.

¹¹¹ Cündioğlu, "İbn Arabî'nin Yorumu, Aksekili'nin Suâli, Babanzâde'nin Cevabı", *Dergâh Dergisi*, VIII/94; 20, 1997.

inâyet perdesidir ki onlar her varlığa Allah'ın tecellisi olarak bakarlar.”¹¹²

Eşrefoğlu da, Bâyezîd-i Bistâmî'nin “cübbemin içinde Allah'tan gayrı kimse yoktur” sözünü buna örnek gösterir. Rivâyete göre: Bâyezîd-i Bistâmî vecd halinde iken “cübbemin altında Allah'tan başkası yoktur” der ve kendine geldiğinde müridleri “yâ şeyh, sen böyle dedin” derler, Bâyezîd inkâr eder, müridleri “dediniz” dediğinde Bâyezîd “bir daha bunu söylersem beni bıçaklayın öldürün” der. Bâyezîd tekrar vecd içinde bunu söylediğinde müridleri bıçak saplarlar ancak bıçak kendilerine geri döner, Bâyezîd'e bir şey yapmaz. Tekrar kendine geldiğinde bu durumu kendisine bildirirler. O zaman “ben Bâyezîd değilim, söyleyen de ben değilim, fenâdan bekâya ulaşmış, küntü semî'an ve basîran¹¹³ makamını ortaya çıkarmıştım. Söyleyen Hudâ idi, o yüzden bıçak size döndü Şimdi Bâyezîd benim, bu sözü de söylemem” der. Bu sebeple Eşrefoğlu, avam için günah olan bir sözün âşıktan zuhur ettiği zaman küfür olmayabileceğini belirtir ve Allah aşkı ile sarhoş olanın küfrünün dahi sevab, îman olacağını ifade eder.¹¹⁴

Eşrefoğlu'na göre sûfinin gönlünde nefsanî kibir, kin ve kendini beğenmişlik olmamalıdır. Sevdiğini Allah için sevmelidir, öğrendiğinden Allah için öğrenmelidir, bitirdiğini ve yitirdiğini Allah için bitirip yitirmelidir.¹¹⁵

Eşrefoğlu eserinde aşk mertebesinde küfür olmadığını belirtirken Ca'fer-i Sâdık'a kibirli olduğunu söyleyenlerle ilgili şu rivâyeti örnek gösterir: Ca'fer-i Sâdık'a “siz halktan menetmenize rağmen kibirli ve kendini beğenmiş görünüyorsunuz” derler. O da “ben Lâ mevcûde illâ Hû” makamını hâsıl ederim. Benden benlik gitti, Allah'ın varlığı doldu, benden zâhir olan Allah sıfatıdır” diyerek yanıt verir.¹¹⁶

Eşrefoğlu bu sözleri hâl ehlinin idrak edebileceğini belirtir, dervişin söze aldanıp yoldan kalmadığını, ondan hâl hâsıl olduğunu ifade eder. Mârifet vardır ve mârifetullah Allah'tan hâsıl olandır. Bu mertebede her müşkil rabbânî ilham ile

¹¹² Ağbal, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de İşârî Tefsir”, 2016, 174-175.

¹¹³ “Kulum bana nâfile ibadetlerle durmadan yaklaşır; ben onu severim. Kulumu sevince de ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum...” (Buhârî, Rikak 38) kudsî hadisine istinaden fenâfillâh makamında işiten ve görenin Hak olması.

¹¹⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 46.

¹¹⁵ a.g.e., 35.

¹¹⁶ a.g.e., 46.

çözülür.¹¹⁷

"Sûfî" kelimesi dört harflidir. Her harfin kendi içinde işaret ettiği anlamlar vardır ve bunlar sûfide olması gereken özelliklerdir.

"Sād", salih olmaya, sâdık olmaya ve safâya işaret eder ki sûfî sâlih, sâdık ve ehl-i safâ (rûhî neşe ve zevke kavuşmuş) olmalı; gönlünde kibir, kin ve nefsânî kibir olmamalıdır.

"Vāv", vefadır, vakârdır, vâhiddir.

"Fî ", fayda, fena ve fakihtir.

"Yâ"nın anlamı alenî söylenmez çünkü onun sırrı "kâbe kavseyn"dir¹¹⁸; iki noktası, iki âlemdir.¹¹⁹

Eşrefoğlu, eserinde sûfînin fayda ehli olması gerektiğini, Hz. Muhammed'in şu hadisi ile açıklar: "*İnsanoğlunun hayırlısı insanlara faydası dokunandır ve fenası insanlara kötülüğü olandır.*"¹²⁰ Eşrefoğlu'na göre sûfî ne çeşit güçle olursa olsun yere, göğe faydası dokunandır.¹²¹

Eşrefoğlu, kişinin başkasında meşrû olmayan bir iş gördüğünde önce kendine bakması, o yaramaz iş kendinde varsa hakkını vermesi ve o işi terk etmesi gerektiğini belirtir. Kendisinde yoksa şerîat sıfatı ile sıfatlanıp kişiye emir ve yasakları bildirmesi gerekir. Tarîkat ehli gözü ile gördüğünü bile Allah'ın Settâr ismi ile sıfatlanıp örter.¹²²

Sûfîlerin sıkça vurgu yaptığı ayıpları örtme konusunda, Hz. Ali (k.v.) "İnsanların ayıplarını görüp gözeten, onları açıp söyleyen kişilerden uzak durulması, ayıpların elden geldiğince örtülmesi; buyruğa uyanların ayıplarını örtmeyi sevdiğince, bu huyla huylandıkça Allah'ın da kişinin ayıplarını örteceğini, bağışlayacağını"¹²³ söylemiş ve oğlu Muhammed b. Hanefî'ye "Ayıbın en büyüğü, ona benzer bir ayıp sende de varken başkasını ayıplamandır"¹²⁴ tavsiyesinde bulunmuştur.

¹¹⁷ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 46.

¹¹⁸ Necm 53/9 "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu."

¹¹⁹ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 35.

¹²⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/478.

¹²¹ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 35.

¹²² a.g.e., 34.

¹²³ Gölpınarlı, *Nehcü'l-Belâga*, 1970, 371.

¹²⁴ Gölpınarlı, *Nehcü'l-Belâga*, 1970, 429.

Eşrefoğlu, "derviş" kelimesinin sembolize ettiği kavramları da şu şekilde tanımlar: "Derviş" ismi de beş harftir. "Dāl", devamlılığa; "rā", riyâzet ve iradeye; "vāv" vahidliğe yani birliğe; "yā", yevm yani gündüz ve aydınlığa ve "şın", şefâate delâlettir. Kapıya "der", eşiğe "vîş" derler. Dervişlik "kapıcılığa" işaretler ki; derviş diye kapı açıcıya derler. Hakîkatte derviş, Allah'ın kapıcısıdır ve ışığa yaslanandır. Derviş tevekkül ehli olmalıdır ki o Hak kapısını bırakıp halk kapısına yönelmez.¹²⁵

Eşrefoğlu eserinde, dervişliğin verilen her nasihatle amel edip ondan sonra insanlara söylemek olduğunu ve sözlerinin halkta etki bırakması için her sözünde kendisinin eksiksiz olması ve sözünde sadık olması gerektiğini belirtir ve şu rivâyeti paylaşır:¹²⁶

İmâm-ı Âzam bir gün çamurlu bir yolda yürürken elinde bir çanak yoğurtla giden bir çocuk görür ve "Yâ oğlan, yola dikkat ederek yürü de giysin çamur, yoğurt ve çanağın da ziyan olmasın" der. Oğlan "Yâ Müslümanların imamı, beni boş ver sen sakın. Eğer ben düşersem ziyanım iki akçe olur ki bir akçesi yoğurtla çanağım, bir akçesi giysimi sabunla temizlemek. Ancak cümle âlem sana uymuştur, eğer sen yoldan çıkarsan cümle âlem çıkar, hepsi kirlenir" der. İmâm-ı Âzam oğlana hak verir.

Derviş, her nasihati ile kendisi amel eden ve insanlara onu söyleyendir. Her sözünde kendi ameli eksiksiz olmalıdır ki; halka ettiği sözde doğruluk olsun.¹²⁷

4.1.7 Şerîat-Tarîkat- Hakîkat

Eserinde; şerîat, tarîkat ve hakîkat üzerinde duran Eşrefoğlu, "şerîat; şu senin bu benim, tarîkat; ne senin ne benim, hakîkat; ne sen var, ne ben" vurgusunu yapar¹²⁸ ve hakîkat bir deniz, şerîat gemi, tarîkat yelken, mârifet de kaptan benzetmesine yer verir. Hakîkat evdir ve şerîat o evin kapısıdır.¹²⁹

Eşrefoğlu'na göre, şerîat Hz. Muhammed'in zayıf ümmetine emridir. Tarîkat, nefse muhalefet fiili yani nefsi incitecek nesnelere. Hakîkat, sülûktür. Allah'la kişi arasındaki hâldir.

¹²⁵ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 37.

¹²⁶ a.g.e., 34.

¹²⁷ a.g.e., 34

¹²⁸ a.g.e., 32.

¹²⁹ a.g.e., 34.

Şerîat ehli her işi Allah korkusu ile yapar. Tarîkat ve hakîkat ehli her işini Allah'ı görür gibi yapar. Şeyh Muhyiddin'e göre hakîkat ehli her işini Allah'tan gelen işaretlerle yapar.¹³⁰

Kardeşlik konusuna Hz. Muhammed'in "*Bütün mü'minler kardeşler*"¹³¹ hadisi ile başlayan Eşrefoğlu, şerîat, tarîkat ve hakîkat kardeşliğinden söz eder. Kişi kelime-i tevhidi söylemesi ile şerîat kardeşi olur. Kim bir şeyhe bağlanırsa diğer dervişler ile tarîkat kardeşi olur. Kim hâl ehli olup tecelli-i rabbâni'yi hakkıyla bilirse ehlullâh ile hakîkat kardeşi olur.¹³²

Eşrefoğlu, yapan ve yaptıranın Allah olduğu bilincine varmayı hakîkat olarak tanımlar ve "hakîkat birlik makamıdır, kul alet olur, işleyen Allah olur. Her şeyi işiten ve gören makamına ulaşır yani işiten kulağı, gören gözü Allah olur. Fenâ makamından bekâya kavuşur" ifadelerini kullanır.

Kudret sahibi olmak isteyen kişinin Allah'ın sıfatı ile sıfatlanması gerektiğini belirten Eşrefoğlu'na göre; kişi ne ile sıfatlanmak isterse onda o sıfat tecelli eder. Kişi Tanrı olmaz ama Tanrı sıfat olur. Veliden ve peygamberden gelen mucize, Allah'ın sıfatıdır. Bunlar hâl edinmedikçe bulunmayan sırdır ki; aklın bunda eli yoktur. Allah akıl ile bilinebilir ancak bulunmaz.¹³³

Allah'ın sıfatlarını hâl edinmeyen O'nu bulamaz, O'na aşk ile ulaşılır. Zühd, muhabbet mertebesidir. Aşk, Hak tâlibinin mertebesidir. İrfan, Hakk'a ulaşma mertebesidir.¹³⁴

Eşrefoğlu eserinde şu rivâyete yer verir: Bir gün Bâyezîd bir dervişle karşılaşır, selâm verir. Derviş selâmı alıp karşılık vermez. Bâyezîd "Yâ derviş, biz şeyh Bâyezîd'iz, zaman gelir bir isteğin olur, neden kaçarsın bizden" der. Derviş "Yâ Bâyezîd, senin katında dileğim yerine gelir mi" diye sorar. "Evet" cevabını aldıktan sonra "şimdi dilerim ki bir daha yüzünü görmeyeyim" der ve gider. Bu Bâyezîd'e acayip gelir ve o anda Allah'tan yanıt gelir "Ya Bâyezîd, o kulum beni bulmuştur, yakınlığı, dostluğu benimledir. Onun halktan ne zevki, hoşluğu olsun"¹³⁵

¹³⁰ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 7.

¹³¹ "*Mü'min mü'minin kardeşidir...*" Müslim, Nikâh 56; "*Müslüman müslümanın kardeşidir...*" Tirmizî, Birr 18; Buhârî, Mezâlîm 3; Müslim, Birr 58; İbni Mâce, Mukaddime 17.

¹³² Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 29.

¹³³ a.g.e., 21.

¹³⁴ a.g.e., 32.

¹³⁵ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 19.

Tarîkat, şerîat, hakîkat birdir, birbirine muhâlif değildir. Muhalefet acemiler katındadır. Hz. Muhammed (s.a.v) mîraca çıktığında Allah'la doksan bin kelime konuştu, bunun otuz bini şerîat, otuz bini tarîkat, otuz bini de ilm-i ruhanî dedikleri hakîkat üzerinedir. Üçü de Muhammed'dendir ve muhâlif değildir. Ancak her meşâyihin bir yolu vardır ki tarîkleri ve sülûkları farklıdır.¹³⁶

Şerîatta kusuru, eksiği olan tarîkat ve hakîkatten bahsediyorsa onlar yanlış yola girmişlerdir. Mürşidleri şeytan olmuştur. Resûl Hazretleri buyurmuştur ki: “Bir kişiyi havada uçarken görürseniz ona bakın, şerîati mükemmel ise bil ki rahmânîdir ona hürmet edin. Ancak şerîati yoksa şeytânîdir, vurun, kanadını kırın.”¹³⁷

Şerîatta eksiği olanın tarîkatta eli yoktur, tarîkatta eksiği olanın hakîkatte eli yoktur. Hakîkatte eksiği olanın hâlde eli yoktur.¹³⁸

4.1.8 İlim

İlim, Eşrefoğlu Rûmî'nin eserinde önemle üzerinde durduğu konulardan biridir. İlim konusunda Eşrefoğlu; ilmin nûr ve nâr oluşundan söz eder. Kişi okuduğu, aldığı ilmiyle Allah rızası için amel ederse ilim nûrdur, kişiyi cahillikten ve karanlıktan çıkarır, Allah'a ulaştırır. Cennete girip onu seyretmeye ulaştırır.¹³⁹

Kişi ilim öğrenip onunla amel etmez ve ilmiyle kibirlenirse, evliyâyâ inancı olmaz ve mürşide boyun vermezse o ilim nâr olur ve öğrendiği ilim kıyâmet gününde ondan davacı olur.¹⁴⁰

Eşrefoğlu; şerîatın zâhirî ilim, mârifetin de batınî ilim olduğunu belirtir.

Kişi ilim okuyup onunla amel etmez ve o ilimle kibirlenirse, kimseyi beğenmeyip, evliyâyâ inanmaz ve mürşide itâat etmezse, Kur'ân yeter; şeyhe îtibara ne gerek var derse münâfık olur. Bu münâfıklık ile ölürse o ilim kıyamet gününde ondan davacı olur.¹⁴¹

¹³⁶ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 24.

¹³⁷ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 7; Hadis kaynağına ulaşılmadı. Söz “bir kimsenin havada bağdaş kurup oturduğunu görerseniz, onun Allah'ın emir ve yasaklarına riayet, sünnete ittiba konusundaki hassasiyetini görmedikçe sözüne itibar etmeyiniz” şeklinde Bâyezid-i Bistâmî'ye aittir. (Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*; Yıldız, *Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009/21 iktibas edilmiş.)

¹³⁸ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 44.

¹³⁹ a.g.e., 15.

¹⁴⁰ a.g.e., 16.

¹⁴¹ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 16.

Eşrefoğlu, bir kişinin, ilmi Allah için, salih amel için ve Allah'ı bulmak için okuması durumunda O'nun o kişiyi beğeneceğini, eğer dünya makamı, tartışma ve halka büyüklük taslamak için okursa dinsiz olacağını belirtir. Dini olmayanın îmanı da doğru olmaz ve amelinden fayda gelmez.¹⁴²

Hz. Ali'nin "Az ilmi olup da onunla amel eden, çok ilmi olup da amel etmeyenenden hayırlıdır"¹⁴³ ve "İlim amelle eşittir; bilen amel eder. İlim, amelle seslenir; amel cevap verirse ne âlâ, cevap vermedi mi ilim de göçer gider"¹⁴⁴ sözleri de Eşrefoğlu'nun bu yorumunu destekler niteliktedir. Nitekim, tasavvuf kültüründe seyr-u sülûkta hâl edinmek ilmin amele dönüşmesidir.

Eşrefoğlu, Yüce Allah "ilmi alıp ilmi ile amel etmeyenler kitap taşıyan eşeğe benzer" buyurmuştur diyerek Cuma Sûresi 62/5 "*Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir*" âyetine atıfta bulunur ve o kişinin kitaptan habersiz onu taşıyan eşek olmaktan öteye gidemeyeceğini ifade eder.¹⁴⁵

Eşrefoğlu'na göre; bir âlim bir günahı bilerek işlerse o günaha yetmiş azap verilir. Ümmî olan işlerse ona bir azap verilir. Ancak herkesin ilim ile amel etmesi ve okuma yazma bilmiyorsa âlimlerden sorup öğrenmesi şarttır, onun borcudur. İlim nûrdur, cehalet karanlıktır, küfürdür. Cahillik pistir, ilim pakdır, sahibini temizler. İlim ve doğru yolu gösterme bir kâbiliyettir ve bu Hakk'tan kula verilmiş hidâyettir.¹⁴⁶

Tasavvufta ilmi, bilgiyi ehli olmayana vermek, sırrı anlamayana ifşa etmek söz konusu değildir. Eşrefoğlu da eserinde, keşfin zor; gizlemenin de en güzeli olduğunu, sözün çok ama kısasının makbul olduğunu belirtir. Ona göre; hidâyete erenler, mânânın kıymetini hissedenlerdir ki onlar kelâmın nice hikmetleri olduğunu anlarlar. Cahil olanlar ise sözü idrak etmezler sadece tartışırlar. Tartışma taklidinde kalmışlar tahkikinden habersizlerdir.¹⁴⁷

Hz. Ali (k.v.), sahip olduğu ilme ehil kimseler olsaydı esrar kapısını açacağını

¹⁴² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 16.

¹⁴³ Gölpınarlı, *Nehcü'l-Belâga*, 1970, 419.

¹⁴⁴ Gölpınarlı, *Nehcü'l-Belâga*, 1970, 417.

¹⁴⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 16.

¹⁴⁶ a.g.e., 16.

¹⁴⁷ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 15.

ve ehli gelinceye kadar koruyacağını belirtmiş ve “bilgiyi ehil olmayana veren, bilgiye zulmetmiştir”¹⁴⁸ buyurmuştur.

Hiz. Muhammed’in /s.a.v) “Allah’ım ilmimi artır” hadisinde kastettiği ilmin ne olduğuna dair Eşrefoğlu’nun paylaştığı rivâyet şu şekildedir: Bir gün Şeyh Seyyid Ali Hemedânî’ye (r.a.) “Allah, kuru ve yaş ne yarattıysam hepsini Kur’ân’da bildirdim,¹⁴⁹ buyurmasına ve Kur’ân, Hiz. Muhammed Mustafâ’ya nazil olmasına rağmen onun Allah’ım ilmimi artır dediği ne idi?” diye sorarlar. Şeyh Seyyid Ali “Kur’ân’ın mahlûkata dair zâhir ilmi sizin içindir. Onun “artır” dediği bâtin ilmidir, mürşide mirastır” cevabını verir.¹⁵⁰

Eşrefoğlu, ilim konusunda görüşlerini belirtirken Kur’ân’ın mahlûk olup olmadığı konusuna değinir ve görüşlerini şu şekilde açıklar: Kur’ân hem mahlûktur hem de değildir. Peygambere âyet âyet ve yazısız (vahiy ile) gökten nâzil oldu. Daha sonra yazıldı, birleştirildi ve mushaf oldu. Gökten inmesi ile ezeli kelâmdir ve yaratılmış değildir. Kur’ân’ın kendisi ezeli ilâhî kelâm olması nedeniyle yaratılmış değildir ancak Resûl’den sonra sahâbelerinin cemedip yazmış oldukları hâli mahlûktur.¹⁵¹

Kur’ân üç kısımdan oluşur: Bir kısmı kıssadır, tüm peygamberlerin hikayelerini Hiz. Muhammed Mustafâ’ya (s.a.v) beyan eder. Bir kısmı ahkâmıdır yani şerâatin icrâ edileceği hükümlerdir. Bir kısmı da duadır; Allah’ın ismidir ki Allahû Teâlâ kelâmında, “Biz Kur’ân’dan, mü’minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur’ân, ancak zararını artırır”¹⁵² buyurmuştur. Bu âyette Allahû Teâlâ’nın buyurduğunun mânâsı: “Yâ Muhammed, sana indirilen Kur’ân müminlere şifa ve rahmet içindir. Zâlimler ise münkir ve münâfıktır, Kur’ân’dan onlara fayda olmaz”¹⁵³

¹⁴⁸ Gölpınarlı, *Nehcü'l-Belâga*, 1970, 420.

¹⁴⁹ En’âm 6/59 “Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah’ın bilgisi dahilinde) olmasın.”

¹⁵⁰ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 23.

¹⁵¹ a.g.e., 15.

¹⁵² İsrâ 17/82.

¹⁵³ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 47.

4.1.9 İbâdet-İman-İhlâs

Eşrefoğlu için, îman öncelikle Kur'ân ve sünnete uymaktır ki eserinde âyete, hadise uymayanın münâfik olduğunu ve kâfirden beter olduğunu ifade eder. Çünkü kâfirlerin kitabı vardır, İncil, Tevrat ve Zebur'a uyarlar. Onlar Kur'ân'a ve hadise uymazlar.¹⁵⁴

Eşrefoğlu, saîdlik ve şakîliğın ezelf olduğunu, Allah'ın kulunu ezelde münkir ve münâfik yarattığını, bunu ne enbiyânın ne de evliyânın değiştirebileceğini belirtir. Eğer çaba ile olsaydı Hz. Muhammed (s.a.v), Ebû Tâlib ve Ebû Cehil'i îmana getirirdi.¹⁵⁵

Eşrefoğlu, "Allah Nisâ 4/145 âyetinde "Şüphesiz münâfikların makamı cehennemdir, cehennemın en alt tabakasıdır" buyurmuştur" diyerek münâfikların, haşra, neşre, cennet, cehenneme ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğine inanmadıklarını belirtir. Hz. Muhammed'i şâir olmakla ithaf edenlere atıf yaparak bazılarının "Kur'ân, Hz. Muhammed'in dîvanıdır" dediklerini, Allah'ın varlığına inançları olmadığını, "Her şey Allah'tır düşüncesiyle Allah'ı insanda gördüklerini, birbirlerine "Hû" hitabıyla "sen O'sun" dediklerini ifade eder. Eşrefoğluna göre, müminler bunu işittiklerinde yalanlarlar ve "Yâ hû ya men hüve lâ-ilâhe illâ hû lâ-mevcûde illâ hû" demeleri gerekir.¹⁵⁶

Eserde, ibâdet konusunda en çok namaz üzerinde durulmuştur. Mümine vâcib olan namazı iyi kılmasıdır. Hz. Peygamberin "Bana dünyadan üç şey sevdirdi. Güzel koku, kadın ve gözümün nûru namaz"¹⁵⁷ hadisi ile Allah'ın "Nûr" isminden dolayı namazın Allah'ı müşâhede olduğunu belirtir.¹⁵⁸ Namaz müminin mîracıdır ve Hakk'la konuşmasıdır.¹⁵⁹ Hz. Muhammed "Namazı özürsüz terk eden kâfir olur"¹⁶⁰ buyurur.

Eşrefoğlu'na göre, bir dervişin tek başına huzur ile namaz kılması, bî-huzur imam ile namaz kılmasından yeğdir. Cemaatle namaz kılmak sevabı artırmak

¹⁵⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 21.

¹⁵⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 49.

¹⁵⁶ a.g.e., 21.

¹⁵⁷ Nesâî, *İşretü'n-nisâ* 1, (7,61).

¹⁵⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 42.

¹⁵⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 43; "Muhakkak ki, sizden biri namaz kılarken (aslında) Rabbiyle özel olarak konuşmaktadır..." (Buhârî, Salât, 36).

¹⁶⁰ "Kişi ile şirk ve küfür arasında namazı terk etmek vardır (Namazı terkeden kimse küfre düşer)." Müslim, İman 134; Tirmizî, İman 9; Ebû Dâvûd, Sünnet 15; Nesâî, Salât 8; İbni Mâce, İkâmet 77.

içindir ki; namaz sevap beklentisi için değil, Allah rızası için kılınmalıdır. Âşık kişinin sevap beklentisi olmaz.¹⁶¹

Eşrefoğlu'na göre kâfir üç türdür:

Zâhir kâfiri: Puta ve haça tapıp Allah'a ve Hz. Muhammed'e inanmayanlardır.

Zâhirde pinhan kâfiri: Münâfiklar, münkirler, Yezidler, muhâlif mezhepleri tutanlar.

Bâtın kâfiri: Nefstir.¹⁶²

Eşrefoğlu, Allah'ın sözüne ve Resûl'un sözüne karşı gelenin şüphesiz kâfir olacağını belirtir.¹⁶³

Eşrefoğlu'na göre, din îmandandır ve bu îman iki türdür: biri taklîdî, diğeri tahkîkîdir. Bunlar; itâatle îman yani işitip teslimiyetle inanmak ve Hakk'ı müşâhede ile inanmaktır. Mürşid ile ayne'l yakîn olunur, ilim ile ilme'l yakîn olunur. Zâhir ilmi ile Allah bilindir, bilmekle yakîn olunur ve mürşidi görmekle ayne'l yakîn olunur. Böylece, gizlenenin keşfi gerçekleşir, râbbanî ilham ortaya çıkar. Her yapılan râbbanî ilham ile gerçekleşir. O zaman din de îman da tahkîkî olur.¹⁶⁴

Eşrefoğlu, “şeyhi olmayanın dini de yoktur”¹⁶⁵ hadisinin mânâsı; ayne'l yakîn ile bulunan din ve îman, mürşidi olmayan kimsede yoktur” diyerek yine mürşidin gerekliliğine vurgu yapar ve ekler: Buna yabancı olan kimseler “Şeyh Kur'ân'dır” derler. Ancak mânâ nedir bilmezler. Evet Kur'ân insanı hak yola dâvet, hayır ve şerri bildirmek için mürşiddir. Mürşidler de irşadı Kur'ân'la yaparlar ancak Kur'ân'ın mânâsını başkaca bilip takvâsı ile amel ederler. Kur'ân'ı kendi isteklerine göre tefsir etmezler. Allah'ın istediği gibi tefsir edip Kur'ân'ı Allah için okuyup amel ederler.¹⁶⁶

Eşrefoğlu, sûflerin bu konudaki görüşlerine Mevlânâ'dan “Biz Kur'ân'ın özünü aldık, derisini bayağılara attık” sözü ile örnek verir ve açıklamasını yapar: “Kur'ân'ın hükmü ile amel ettik, fetvasını ve kavgasını dünyayı talep edene

¹⁶¹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 43.

¹⁶² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 53.

¹⁶³ a.g.e., 45.

¹⁶⁴ a.g.e., 2.

¹⁶⁵ Hadis kaynağına ulaşamadı. Tasavvuf kültüründe Hak'tan feyz almanın yolu Hz. Muhammed aracılığıyla kâmil şeyhlere ulaşmaktan geçer. Kâmil bir şeyhe biat eden müridin nefsin ve şeytanın hilelerinden korunması için şeyhin rehberliğinde ve denetiminde olması şarttır. (Bknz. Öngören, “Şeyh” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2010, 39:50-52.)

¹⁶⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 2.

bıraktık.” Eşrefoğlu’na göre Kur’ân Hakk’a ulaştırır yoldur. Hakk’a ulaşmak için okuyan amel etmiş, ehlu’l-lâh olmuştur. Dünya makamı için okuyan eşkıyâ ve köpekler olmuştur diyerek Hz. Muhammed’in “Dünya pistir, leştir ve onun tâlibleri köpeklerdir”¹⁶⁷ buyurduğunu belirtir.¹⁶⁸

Eşrefoğlu eserinde, namaz ibâdetinden söz ederken, namazdan murad sevap değil, Allah’ın rızası ve Allah’ı görmek olmalıdır¹⁶⁹ der ve namazda kişinin gönlünde Allah’tan başka hiçbir şeye yer vermemesi, gönlünü zaptetmesi gerektiğini böylece gönlü arınan kişinin ilme’l-yakînden aynel-yakîne ulaşacağını ve gönlüne huzur geleceğini ifade eder.¹⁷⁰

Eşrefoğlu “namaz müminlerin mîracıdır, Hak ile konuşmadır” diyerek kalp huzuru ve gönlünden dünyayı atmış olarak namaz kılmanın önemine vurgu yapar.

4.1.10 Nefs ile Mücâhede ve Kalp Tasfiyesi

Tasavvufta Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanmanın ve Hak yolunda ilerlemenin en önemli adımı nefsi sorgulama ve nefisle mücadele etmektir. Nefsin istekleri Allah’la kul arasındaki perdedir ve O’nun tecellilerini görmeye engeldir. Sûfi, Allah yolunda, ahlâkını güzelleştirme yönünde nefsi ile mücadele eden kişidir.

Nefisle mücadele bahsinde Eşrefoğlu, Yüce Allah’ın Tevbe 9/123¹⁷¹ âyetinde “*Ey müminler! Size en yakın olan şu kâfir ile savaşın ve sizde de yiğitlik ve kahramanlık bulsunlar*” buyurduğunu söylerken, şeyhlerin yakın kâfirden nefsin kastedildiğini kabul ettiklerini ve âyette kastedilenin nefse karşı savaşmak ve nefsi yok etmek olduğunu belirtir.

Eşrefoğlu’na göre, sûfiye vâcib olan nefsi ile cenk etmek, nefse muhâlif olmak, nefsi yok etmek ve böylece gâzi olmaktır. Müminlerin silahı da abdesttir. Sûfi abdestsiz olmaz, abdestini doğru bir şekilde zikirle alır ve besmele ile başlar.

¹⁶⁷ Hadis kaynağına ulaşamadı. Söz “... dünya ehli ancak üren, havlayan köpeklerdir...” şeklinde Hz. Ali’ye aittir. (Gölpınarlı, Nehcü’l-Belâga, 1970, 342.); Gazâli, Mükâşefetü’l Kulûb (2016, s.222) eserinde; ehl-i hikmetten biri der ki; “Dünya pistir, leştir ve buna göre ondan pay almak isteyenler, köpeklerle geçinmeye katlanmalıdırlar” ifadelerine yer verir.

¹⁶⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 2.

¹⁶⁹ a.g.e., 43.

¹⁷⁰ a.g.e., 42-43.

¹⁷¹ Tevbe 9/123 *Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.*

Abdesti alırken dünya sözü söylemez ki abdestin nûru ona görünsün.¹⁷²

Eşrefoğlu aynı bölümde; “Allah sevdiği kuluna günahlarını affetmek için musibetler verir ki; âhirette bağışlasın” diyerek Hz. Muhammed’in (s.a.v) şu hadisine yer verir: “*Dünya müminlerin zindanıdır ve kâfirlerin cennetidir.*”¹⁷³

Hz. Muhammed’in (s.a.v) bir gaza dönüşü ashabına “küçük cihâddan büyük cihâda döndük” dediği ve “büyük cihâd nedir ya Resûlullah” diye sorduklarında “Nefisle mücadele etmektir” buyurduğu rivayet edilmektedir.¹⁷⁴

Eşrefoğlu’na göre nefis dört mertebedir. Önce nefs-i emmâre, ondan sonra nefs-i levvâme, sonra nefs-i mülhime; bu âşıkların nefsidir. En son nefs-i mutmainnedir; bu da âriflerin nefsidir.

Bu nefis mertebelerini bilen, hepsinden haberdar olan ve anlayan kişi “Men’ arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû” mertebesine erişmiş, yani nefisini bilen ve Allah’ı bulmuş kişidir.

Ruh da dört türdür. Ruh-ı insânî, ruh-ı hayvanî, ruh-ı cismânî ve ruh-ı rabbanî. Bunların hepsinin kaynağı insânî ruhtur. Hayvanî ruh, nefs-i emmâre ile nefs-i levvâmedir. Bunlardan insânî ruh meydana gelir. Yolculuğu yeredir. Nefs-i mülhime ile mutmainnedenden rabbanî ruh hâsıl olur. Bunun yolculuğu arşın üstündedir.¹⁷⁵

Terk-i dünya tevekküldür, nimetin geldiğine sevinmemek, gittiğine üzülmemektir, Allah’a yakın olmak ve Allah rızası içindir. Beklenti halktan değil, Allah’tan olmalıdır.

Dervişe üşümeyecek kadar giyecek, ölmeyecek kadar yiyecek ve ibâdeti dışında dünyada hiçbir şeye gerek yoktur.¹⁷⁶

Eşrefoğlu eserinde “*Ölmeden önce ölünüz*”¹⁷⁷ hadisine yer verir ve bunun zâhirde mânâsının nefsin ölmesiyle kişinin kötü huylarının yerini övgüye değer özellikler alması olduğunu belirtir. Ancak şeyhler katında mânâsı ruhun bedeni

¹⁷² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 40.

¹⁷³ Müslim, *Zühd* 1; Tirmizî, *Zühd* 16; İbn Mâce, *Zühd* 3.

¹⁷⁴ Gazâli, *Kalplerin Keşfi*, 2016, 543; İmam Nevevî, *Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis*, 2004, 299.

¹⁷⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 57.

¹⁷⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 30.

¹⁷⁷ “*Ölüm gelip çatmadan evvel, şehvanî ve nefsanî hislerinizi terk etmek suretiyle bir nevi ölünüz.*” Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2:29.

terketmesi yani vecdin ortaya çıkmasıdır.¹⁷⁸

Tasavvuf yolunda nefse muhalefette en önemli üç şey olan; killet-ı taâm (az yemek), killet-i kelâm (az konuşmak), killet-i menâm (az uyumak) konusunda Eşrefoğlu, İbn Arabî’den bir rivâyet aktarır: Endülüs’te fakih, mümin ve takvâ sahibi bir kişi vardır. Bu rivâyeti de İbn Arabî kendisinden dinlemiştir. Bu kişi bir gece tüm ibâdet vazifelerini tamamlamış otururken karşısında nûr yüzlü bir derviş peydâ olur, seccadeyi götürür yerine hasır bir eşya bırakır ve “ayağa kalk, namaz kıl” der. Bu dervişin gayb âleminden peydâ olmasından gönlüne korku düşer ve derviş “her durumda Allah’tan kork” der. Bu sefer gönlüne bu kişi ne ile abdallık bulmuştur sorusu düşer ve derviş “Susmak, uzlet, açlık ve uykusuzluk” diye cevap verir ve tekrar kaybolur.¹⁷⁹

Eşrefoğlu, “Hz. Mûsâ (as) bir gün Allah’ı görmek ister. Yüce Allah (c.c.) “beni görmek istiyorsan yemekten kesil” buyurur” diyerek konunun önemine vurgu yapar. Büdelâ¹⁸⁰ makamından söz ederken bu makamda açlığa cû¹⁸¹ denildiğini belirtir. Cû’ uykusuzluğun bitmesidir, uyanıklıktır.¹⁸²

Boş konuşmamak, îcab ettiğinde konuşmak gerektiğini belirten Eşrefoğlu’na göre; sükût iki çeşittir. Birisi “söylememek” anlamındaki dil suskunluğu, diğeri ise “gönlünde Allah’tan başka ne varsa çıkarmak” anlamındaki gönül suskunluğudur.¹⁸³

Eşrefoğlu eserinde, tarîkat âdabında kişinin mertebesi yettiği yerden konuşması ve geçerse uyarılması gerektiğini, şeyhden icâzet almadan konuşulmaması gerektiğini belirtir.¹⁸⁴

Eşrefoğlu, nefis ile mücâhede üzerinde dururken şerîat, tarîkat ve hakîkat günahlarından söz eder. Şerîat günahı; Allah’ın haram kıldığı şeyler, emir ve yasaklarına uymamaktır. Tarîkat günahı; kalbe dünya sevgisini koymaktır. Hakîkat günahı ise; kelime-i tevhidden yoksun olmak, gönle mâsivâyı yerleştirmek ve

¹⁷⁸ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 36.

¹⁷⁹ a.g.e., 18

¹⁸⁰ Büdelâ: Allah tarafından âlemi mânen yönetmekle görevlendirilmiş ve kendilerine olaylara hükmetme izni verilmiş olan velîlerin belli bir mertebede olanları. Yedi kişi oldukları kabul edilir. (Kubbealtı Lugatı).

¹⁸¹ Cû’: Açlık. (Kubbealtı Lugatı).

¹⁸² Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 19.

¹⁸³ a.g.e., 18.

¹⁸⁴ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 27.

nâmahremden (Allah'ın haram kıldıkları) uzaklaşmaktan kaçınmaktır.¹⁸⁵ Günahlar bahsinde içki, zina ve uyuşturucu tüm maddeler üzerinde duran Eşrefoğlu Mâide 5/90¹⁸⁶ ve İsrâ 17/32¹⁸⁷ âyetlerini ve Hz. Muhammed'in "Sarhoşluk veren her şey haramdır"¹⁸⁸ delil gösterir. Bunlara uymayan dinsizler, bunları helâl görüp yaparlarsa şerîatte kâfir olurlar, haram görüp yaparlarsa tarîkatta kâfir olurlar.¹⁸⁹

Ayrıca, şerîatte doyduktan sonra yemenin haram, tarîkatta da dervişin karnı doyana kadar yemesinin haram olduğunu belirtir.¹⁹⁰

Eşrefoğlu eserinde, insanın dört unsurdan oluştuğunu belirtir: Ateş, su, hava, toprak. Ateş ve hava latîftir, çünkü havaya ve ateşe dokunulmaz. Cin tâifesi de ateştedir. Ateşin ve havanın yönü yukarıya doğrudur. Su ve toprak ise kesîftir, ağırdır ve yönü aşağıya doğrudur. Âdemoğlu bu dört nesneden yaratıldığı için hem dayanıklılığı hem de gevşekliği vardır. Perhiz insanın mertebe sahibi olmasını sağlar.¹⁹¹ Böylece insan hafifler, latîf olur ve yönü yukarıya doğru olur. İnsan az yiyerek zamanla bir badem miktarı yemekle doymayı bilir.¹⁹²

Eşrefoğlu dünya sevgisi ile ilgili görüşlerini belirtirken; Hz. Muhammed'in "Tüm hataların temeli dünyayı sevmektir ve tüm ibâdetin esası dünyayı terketmektir"¹⁹³ buyurduğunu dile getirir. Eşrefoğlu'na göre; dünyayı sevmemek iki türlüdür: Dünyayı tamamen terk etmek. Dünyayı terkin esası eş, oğul ve kızı terketmektir. Kişi dünyayı Allah rızası için terketmiyorsa ve beklentisi Allah'tan değil, halktansa o da ehl-i dünyadır ve de kınanır. Derviş için terk-i dünya, gelene razı olmak, gelmeyen talep etmemek ve sorgulamamaktır. Eğer sorgularsa tevekkül ehli olmaz. Eğer ibâdetini zayıflatacak kadar şiddetli açlık çekerse bir öğün miktarı sual etmesi câizdir ve fazlasını sual ederse haramdır. Terk-i dünya Allah'a yakınlaşmak içindir. Dünyayı terk etmenin amacı Allah'a yakın olmak olmalıdır. İkinci tür dünyayı tamamen terketmez ancak sevgisini terk eder, kazancı

¹⁸⁵ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 19.

¹⁸⁶ "Ey îman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz."

¹⁸⁷ "Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."

¹⁸⁸ Buhârî, Eşribe 4; Müslim, Eşribe 67-68 (2001)

¹⁸⁹ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 44.

¹⁹⁰ a.g.e., 19.

¹⁹¹ a.g.e., 19.

¹⁹² a.g.e., 20.

¹⁹³ "Dünya Sevgisi Bütün Hataların Başıdır." Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, c. I, s. 344-45 (h.no: 1099).

helâldir. Şüpheli kazançtan sakınır, işlerini abdest ve zikirle yapar, namaz vaktini geçirmez. Vâcib olan görevlerini terketmez, dünya işleri için âhiret işlerini terketmez, gelene sevinmez gidene üzülmez.¹⁹⁴

Eşrefoğlu, dünya ehline âhiretin haram, âhiret ehline dünyanın haram, ehlu'llâha ikisinin de haram olduğunu belirtir.¹⁹⁵

Hz. Muhammed'in, "mümin bir kişinin günde yirmi dört kez ölümü anması ve endişesini duyması ile yatağında öldüğü halde şehit olacağını" buyurduğunu,¹⁹⁶ kişiden ne fenalık gelirse ölümü unutmasından dolayı geldiğini belirtir. Eşrefoğlu'na göre, sûfî her durumda ölümü hatırlayıp, Allah huzuruna çıkmaya hazırdır.¹⁹⁷

Hz. Muhammed (s.a.v) "Zevkleri bıçak gibi keseni -ölümü- çok hatırlayın!"¹⁹⁸ buyurmuştur.

4.1.11 Helâl Lokma

Günahlardan yalan, zina, şehvet ve haram lokma üzerinde duran Eşrefoğlu bunların kişiyi münâfıklığa götüreceğini belirtir. Kişinin bunlardan sakınması ve farz olan ibâdetini yerine getirmesi, tövbe etmesi, az ve helâl yemesi, az konuşması, sürekli zikir halinde olması, zengin ise sahip olduğunu fakirlerle paylaşması, nefsi ile mücadele etmesi, dünyaya meyletmemesi gerektiği üzerinde durur.

Eşrefoğlu, sûfînin kazancını helâlinden edindiğini, abdest ile, zikir ile kazandığını söyler. Helâl kazananın yemeği iyi, temiz, aydınlık olur ve giysisi cennet elbisesi olur, gönlü aydınlık, pak olur. Ve de bu yemenin ve giymenin sorgusu, hesabı olmaz.¹⁹⁹

Eşrefoğlu, az yemenin yanı sıra dervişin şüphesiz lokma yemesi gerektiğine de vurgu yapar. Şüpheli lokma helâl değildir ve dervişin şüpheli lokmadan sakınmasının yolu da acıkmadan yememekten ve doymadan yemekten kalkmaktan

¹⁹⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 30.

¹⁹⁵ a.g.e., 32.

¹⁹⁶ Hadis kaynaklarında geçmemekle birlikte kaynaklarda Hz. Âişe'nin "Kıyamet günü şehitlerle mahşere gelen olacak mı?" sorusuna Peygamber'in (a.s.) "Evet, ölümü günle gecede yirmi kere hatırlayanlar" buyurduğuna dair rivâyet bulunmaktadır. Gazâlî, *Mükaşşefetü'l Kulub*, 2016, 191.

¹⁹⁷ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 40.

¹⁹⁸ Tirmizî, *Zühd* 4 ;Nesâî, *Cenâiz* 3; İbni Mâce, *Zühd* 31.

¹⁹⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 41.

geçer. Böylece şüpheli lokma helâl olur.²⁰⁰

Yemeğin helâl olması son derece önemlidir. Bazı yemekler vardır ne sorar ne de yersin; bu zâlimlerin rızkıdır, haram olduğunu bilirsin onların yemeklerinden yemezsin. Bazı yemek vardır sorar yersin; bu da avamın yemeğidir ki onlar takvâ ehli olmadıkları için sormadan yemezsin, ne olduğunu sorduktan sonra yiyebilirsin. Bazı yemek de vardır ki bu takvâ ehlinin yemeğidir sormadan yiyebilirsin. Takvâ ehli ve ehl-i sulûk olanların keşf sahibi oldukları için gönül gözleri açıktır, onlara lokmanın haram veya helâl olduğu mâlûm olur, helâl olanı yer, haram olanı yemez. Derviş bir yerde zorunlu bulunuyor ve önüne gelen yemeğin haram mı helâl mi olduğunu bilmiyorsa; zarûret niyetiyle o yemeği kendine helâl kılabilir. Yemeği yerken “eğer yemek sahibi mü’min, takvâ sahibi, evliyâ dostu ise hediye niyetiyle mübârek saydım yiyorum, eğer münkirlerden ve zâlimlerden ise gazâ niyeti ile yiyorum” demelidir.²⁰¹

Kişi kazancında şüphelilerden sakınmalı, işine abdestli ve zikir ile başlamalı ve namaz vaktini geçirmemelidir.²⁰²

Eşrefoğlu’na göre, Allah’ın ve Resûl’un sözüne karşı gelen şüphesiz kâfirdir. Özellikle, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’den dem vurup “biz şerîatten geçtik hakikat ehliyiz” diyerek haram/helâl ayırt etmeyen kâfirden beterdir, kanları da helâldir.²⁰³

4.1.12 Cömertlik

Eşrefoğlu eserinde, kişinin zengin olması halinde malının yarısını ihtiyaç sahibi kardeşine vermesi gerektiğini çünkü sahip olunan her şeyin Allah’ın olduğunu, verenin de alanın da O olduğunu belirtir. Zengin kardeş, fakir kardeşine malının yarısını vermezse kardeşlik davası dürüst olmaz. Âhirette birbirlerine faydası olmaz çünkü dünyadaki bolluğun birbirine faydası yoksa âhirette hiç olmaz. Dünyada bir kardeşinin arzu ve isteğine yüz çevirmeyen kişi faydası olandır. Fakir kardeş, zengin kardeşinin haberi yokken malının birazı ile borcunu ödediği ve kendi geçimini sağladığı vakit bunu öğrenen zengin kardeş “Elhamdüli’l-lâh, kardeşim iyi yapmışsın, kul da Hudâ’nın mal da Hudâ’nın” derse ehl-i tarîkatta kardeşliği

²⁰⁰ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 31.

²⁰¹ a.g.e., 31.

²⁰² a.g.e., 30.

²⁰³ a.g.e., 45.

dürüst olur.²⁰⁴

Eşrefoğlu, gerçek kardeşliğin birbirinden dünyalıkları esirgememek olduğunu belirtir.²⁰⁵

Nitekim, Bakara sûresi 2/274 âyetinde “*Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr Allah yolunda infâk edenler, işte onlar için Rableri katında büyük mükâfat vardır. Onlar için korku yoktur ve mahzun da olmayacaklardır*” buyurulmuştur.

Belhî, *Ehl-i Beyt'e Meveddet* eserinde bu âyetin Hz. Ali hakkında nâzil olduğuna dair İbn Abbas'ın söylediği şu rivâyete yer vermiştir: Hz. Ali günlük dört dirhemi biri aşikâre, biri gizli, biri gece biri de gündüz olmak üzere sadaka verirdi.²⁰⁶ Sivasî de eserinde, Hz. Muhammed (s.a.v) bu çeşit sadaka vermesinin sebebini sorduğunda “bu dört şekil dışında sadaka vermedim. Hepsini bunlardan biri kabul olur da Allah'ın rızasına ererim ümidiyle yaptım” cevabını verir.²⁰⁷

Eşrefoğlu'na göre derviş; gelene sevinmez, gidene üzülmez ve ona üşümeyecek kadar giyecek, ölmeyecek kadar yiyecek ve ibâdeti dışında dünyada hiçbir şeye gerek yoktur.²⁰⁸

4.1.13 Sabır ve Şükür

Her zorluktan sonra bir kolaylık olduğunu Rabbimiz vâdetmiştir. Bu sebeple îmanı olan kişi tevekkül sahibidir. Tevekkülle Allah'ın vaat ettiğine nâil olacağına dair kalbin rahat olması gerektiğinin bilincindedir. Çünkü Kur'an'da “*kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir*”²⁰⁹ buyurulmuştur.

Eşrefoğlu'na göre, derviş tevekkül ehlidir ve eğer aç kalırsa halk kapısını değil Hak kapısını çalar, lokmayı tevekkül ile ayağına getirir.²¹⁰

Eşrefoğlu dervişlerin Hak dostu olduğunu ve bir dervişin yaptığından bir günah ortaya çıksa Hak Teâlâ'nın onun sonuna bir zahmet, güçlük vereceğini ve böylece âhirette onu affedeceğini belirtir. Allah sevdiği kulunun günahını âhirete bırakmaz,

²⁰⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 33.

²⁰⁵ a.g.e., 33.

²⁰⁶ Belhî, *Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 229-230.

²⁰⁷ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, 2016, 224-225.

²⁰⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 30.

²⁰⁹ Talak 65/3.

²¹⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 37.

azabı dünyada verir. Zâlimlere ise dilediğini yapsın diye dünyada fırsat verir ve azabı âhirette verir diyerek buna delil Hz. Muhammed'in "*Dünya müminlerin zindanı ve kâfirlerin cennetidir*"²¹¹ hadisini gösterir.²¹²

Eşrefoğlu'na göre kişi, açlıktan ve hastalıktan korkarak, şöhret, dünyaya tamah ve nefsinin istekleri için günah işlememe hususunda da sabretmelidir ki işin sonunda pişmanlık fayda vermez.

4.1.14 Doğruluk

Eşrefoğlu, Hz. Muhammed'in "*Yalancılar benim ümmetimden değildir*"²¹³ buyurduğunu ancak yalancı kişinin "Allah'ın kuluyum ve Peygamberin ümmetindenim" diyerek, Allah'ın buyurduğunu yapmadığını, Peygamberin sünnetini işlemediğini belirtir. Velîlikten bahsedip, hakikat ehli olduğunu söylediğini ancak hakikatte eli ve hâli olmadığını, hakikati nefsinin isteğine getirdiğini belirterek, eğer kerâmet gösteriyorsa şeytânî olduğuna, içi boş olduğu için şeytanın girip, türlü vesveselerle gaybları bildirdiğine vurgu yapar. Hz. Muhammed'in "yalancıdan gelen kerâmet mutlaka şeytânîdir"²¹⁴ sözünü ekler.²¹⁵

Eşrefoğlu eserinde, Müslümanlara gerekenin hak sözü söylemek olduğunu, kimseyi menetmeden hayrı ve şerri nasıl ise öylece söylemek ve susmamak gerektiğini belirterek Hz. Peygamberin "gerçeği söylemeyen dilsiz şeytandır"²¹⁶ sözüne yer verir.

Hz. Muhammed (s.a.v), "*Cihadın en faziletlisi, zâlim sultanın karşısında hakkı ve adaleti söylemektir.*"²¹⁷ ve Hz. Ali (k.v.) "Rabbin rızasını kazanmak isteyen, zulmeden buyruk sahibine karşı adalet sözünü söylemelidir"²¹⁸ buyurmuşlardır.

Eşrefoğlu, doğruluk konusunda, sûfinin verdiği sözü yerine getirmesi

²¹¹ Müslim, Zühd, 1; Tirmizî, Zühd, 16; İbn Mâce, Zühd, 3.

²¹² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 41.

²¹³ Hadis kaynağına ulaşamadı. Konuya dair en yakın hadis "Ey Allah'ın Resülü! Mümin korkak olur mu?" diye sorduk. "Evet!" buyurdular. "Peki cimri olur mu?" dedik, yine: "Evet!" buyurdular. Biz yine: "Peki yalancı olur mu?" diye sorduk. Bu kez: "Hayır! buyurdular." Muvatta, Kelâm 19, 2:990.

²¹⁴ Hadis kaynağına ulaşamadı, kelâm-ı kibâr olarak kabul edilmektedir.

²¹⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 20.

²¹⁶ Hadis kaynağına ulaşamadı, kelâm-ı kibâr olarak kabul edilmektedir.

²¹⁷ Ebû Dâvûd, Melâhim 17, 4344; İbn Mâce, Fiten 20; Tirmizî, Fiten 13.

²¹⁸ Gölpınarlı, *Nehcü'l-Belâga*, 1970, 439.

gerektiğine Hz. Muhammed'in "*Ahdine vefâ etmeyenin dini yoktur*"²¹⁹ buyurduğunu belirterek vurgu yapar.²²⁰

4.1.15 Tövbe

Tövbenin gerçek anlamı dönüşür. Tövbe; günden pişman olup dönmek, istenmeyenden istenilene dönüşür. Tövbe, gönlünü saflaştırıp Allah'a yönelmektir.

Eşrefoğlu'nun eserinde en çok dile getirdiği konulardan biri de tövbedir ve tövbe bahsine "tövbe edenler, ibâdet edenler" diye başlar ve ibâdetten önce tövbenin farz kılındığını belirtir. Allah'ın "*Tövbe edeni mağfiret edeceğim*"²²¹ buyurduğunu ve tövbenin gelecek için değil, geçmiş günahlar için olduğunu söyler. Tövbe eden kişi samimi olmalı ve günahı bir daha işlememek niyetinde olmalıdır ki; gönülden tövbe ederse, o günahı işlememiş gibidir.²²² Eşrefoğlu'na göre, tarîkatta gönlünde dünya sevgisi yer etmiş kişi mânevî yönden kirlenmiştir ve tövbesi gusüldür. Mümin istiğfarı dilinden düşürmez.²²³

Hakîkate Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) yolundan gidene, sünnetini takip edene sûfî denir. Hz. Muhammed, kendisi bizzat affedilmiş olduğu halde bir rivâyete göre günde yetmiş,²²⁴ bir başka rivâyete göre de yüz kez²²⁵ tövbe ederdi. Tövbe günah içindir, bizlere göredir.²²⁶

Fetih 48/2²²⁷ âyeti Muhammed Mustafa (s.a.v) hakkında inmiştir ve Yüce Allah "*Yâ Muhammed! Senin geçmiş ve gelecek tüm günahlarını affettim*" buyurmuştur. Bu âyetten anlaşılacağı üzere onun da kendine göre günahları varmış. Ancak o affedilmiş, bağışlanmıştır. Ancak nebîden dinen belirlenmiş büyük

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 134.

²²⁰ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 35.

²²¹ *Şüphe yok ki ben, tövbe edip inanan ve salih ameller işleyen, sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affediciyim. (Tâhâ 20/82); Ancak tövbe edip durumlarını düzelterler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul ederim, çok merhamet ederim. (Bakara 2/160)*

²²² Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 37.

²²³ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 39.

²²⁴ "*Ben günde yetmiş kere tevbe ve istiğfarda bulunurum*" İbn Mâce, Sünen (3816)-Hds 7141.

²²⁵ "*Ey insanlar! Allah'a tövbe edip ondan af dileyiniz. Zira ben ona günde yüz defa tövbe ederim*" Müslim, Zikir 42; Ebu Davud, Vitr 26; İbn Mâce, Edeb 57.

²²⁶ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 39.

²²⁷ Fetih sûresi, 48/2: *Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.*

günahlar gelmemiştir.²²⁸

Eşrefoğlu, velînin²²⁹ ve nebînin günahı olmamasına rağmen, Hz. Muhammed'in sürekli tövbe ettiğine vurgu yapar.²³⁰

Kâmillerin; “Hz. Muhammed, Allah ile arasına girmiş yetmiş perdeyi her gün “Estağfirullah” diyerek kat ederdi” dediklerini belirtir. Böylece makamına istiğfar ile erişirdi. Onun da alçalma ve yükselme ile bir makamdan bir makama geçtiği söylenen yönü budur. Eğer ona da hicab gelmeseydi dünya hayatı olmazdı, onun da kul yönü vardı ve o da tövbe ederdi. Allah'a yönelirdi ve tekrar makamına ulaşırdı.²³¹

Günahın guslü tövbedir. Kâmiller tövbeyi, istiğfarı dillerinden düşürmezler çünkü onlar dünya karşısında kendilerine hâkim olurlar, gâfil olmazlar. Dünyevî nesnelere ortaya çıktığı zaman onu fiillerinden veya dillerinden boşa geçirmezler, hemen akabinde istiğfar ederler, tekrar bağışlanır böylelikle gûnahtan kesilip Allah ehli olurlar. Başka bir deyişle; ortaya dünyevî nesne çıkınca dillerinden ve fiillerinden dolayı gâfil olmamak için istiğfar ederler.²³²

Gönlüne dünya sevgisi düşen kirlenmiş olur, guslü tövbedir. Ancak tövbe ettikten sonra yeniden dünya muhabbetiyle gönlü dolarsa, cünüb gibi olur diyen Eşrefoğlu, bu durumun guslünün ancak tövbe ve dünya muhabbetini terk ile mümkün olduğunu ifade etmiştir. *Tarikatnâme*'nin bu kısmının devamında, “*ya 'ni onda birin fukaraya virmek gerekdir eger itmez ise tarîk ana haram olur*” (47a) diyen Eşrefoğlu'nun “fukaraya verilmesi gereken onda bir” terimiyle kastettiğinin dünya malının onda birini fakirlere vermek olarak düşünülebileceği ve devamındaki ifadesinden gönlünde Allah sevgisinden gayrı sevgi taşıyana tarîkatin dahi haram olacağı anlaşılmaktadır.²³³

Eşrefoğlu, “sûfî tövbe ehli olmalıdır ki Yüce Allah ibâdetten önce tövbeyi farz kıldı” diyerek Tövbe 9/112 âyetindeki “*tövbe ve ibâdet edenler*”e işaret etmiş olduğunu ve sûfinin her zaman tövbe eden, gûnahtan dönen ve Hak yoluna giden

²²⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 39.

²²⁹ Velînin günahı olmaması, günahlardan kaçınması şeklinde değerlendirilmelidir.

²³⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 39.

²³¹ a.g.e., 39.

²³² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 40.

²³³ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 34.

kişi olması gerektiğini belirtir. Tövbe ehli, tövbe ettiği vakit muradı bir daha günah işlememeye niyet olmalı der ve Hz. Muhammed'in "*hangi mümin aşkla (gönülden) günahına tövbe etse o günahı işlememiş gibidir*"²³⁴ hadisine yer verir.²³⁵

Eşrefoğlu, Nûr 24/31 "*Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!*" âyetinin hükmü doğrultusunda tövbeden kaçanın kâfir olacağını, ölümün her an gelebileceğini ve kişinin sürekli tövbe etmesini gerektiğini, Hz. Muhammed'in "namaz vaktini kaçırmamayı"²³⁶ ve ölüm vakti gelmeden zamanında tövbeyi"²³⁷ tavsiye ettiğini belirtir.

"Tövbe ettikten sonra günah işlemekle Hak rahmetinden ümit kesmek olmaz. Ancak günahı tekrar işlemek niyetiyle tövbe makbuldür. O zaman işlenen günahlar silinir gider. Yüce Allah "*ben tövbe edenleri mağfîret edeceğim*" buyurur. Allah'ın bir ismi kahrına, bin ismi rahmetine delildir. Affedip sildiği günahı tekrar yazmaz, lütfu sonsuzdur" diyerek kişinin niyetinin bir daha aynı günahı işlemek olması gerektiğini belirtir ve tövbe ile gidenin îman ile gideceğine bu sebeple tövbeyi dilden ve gönülden eksik etmemek gerektiğine vurgu yapar.²³⁸

Eşrefoğlu tövbe ve bîatin sırrını açıklarken, "*Şüphesiz Allah, ağaç altında sana bîat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur*"²³⁹ âyetine atıf yaparak Hz. Muhammed'e bîat sözünü şu sözlerle açıklar:

Bilesin ki; bu tövbenin ve bîatin sırrı şudur:

O zaman sahâbe Hz. Peygamberin evine gitti ve: "Artık dini açığa vurmaliyiz" dedi. Hazreti Resûl (a.s.) "Çoğunluk kâfirlerdedir, ashab çoğalana kadar sabredin; ellerinde helâk olursunuz. Mallarınız telef olur, oğlunuz ve kızınız esir edilir. Eğer seçiminiz bu ise; siz bilirsiniz." Onlar da "Bismillâh" dediler. Tamamı Hz. Peygamber'in elini tuttu ve bir ağacın altında bîat edip antlaştılar ve şöyle dediler: "Dünyada ve ahirette birbirimizin yolundan asla dönmeyeceğiz; oğlumuz ve kızımız, malımız, gencimiz ve canımız yoluna feda olsun!" O ağacın altında bu ahdi

²³⁴ İbn Mâce, Zühd, 30; Taberâni, *el-Mu'cemû'l-kebîr*, 10/50; Aclûni, *Keşfü'l-hafâ*, 1-296.

²³⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 37.

²³⁶ "Allah'ın en çok beğendiği amel vaktinde kılınan namazdır..." Buhârî, Mevâkît 5, Cihâd 1, Edeb 1, Tevhîd 48; Müslim, İmân 137-139; Tirmizî, Salât 14, Birr 2; Nesâî, Mevâkît 51.

²³⁷ "Son nefesini vermedikçe Allah, kulun tevbesini kabul eder." Tirmizî Daavat 103 (3531); İbn Mâce, Zühd 30 (4253); "Ey insanlar! Ölmeden evvel Allah'a tevbe ediniz! ..." İbn Mâce, İkâme 78 (1081).

²³⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 37-38.

²³⁹ Fetih 48/18.

verdiler, nitekim hatipler hutbelerinde (bu olayı şu şekilde) anarlar: ve ağacın altında Peygamberimize bîat eden on kişinin tamamına da...’’²⁴⁰

Bu bîat Peygamberden sonra müminlere ve dört halîfeyedir. Şeyhlerin elin alıp tövbe etmenin de sırrı budur.’’²⁴¹

4.1.16 Zikir

Tasavvufta hedef, kalbi gafletten uyandırıp Yüce Allah’a bağlayarak ebedî huzuru elde etmektir. Bunun ilk ve en kolay yolu, kalbi devamlı zikirle meşgul etmektir. Zikir, kalbi Yüce Allah’a bağlayan en kısa, en kolay yoldur.

Tarîkatlarda zikir, sâlikin Allah’a yaklaşmasını sağlayan bir ibâdet yöntemi ve nefsi terbiye için uygulanan riyâzatın en önemli esaslarındanadır.

Eşrefoğlu, Yüce Allah “*Ey bana îman etmiş kullarım yani inanan kullarım beni çokça anın*” buyurmuştur diyerek Ahzâb 33/41²⁴² âyetine atıfta bulunur ve Allah’ın inanan kullarının gece-gündüz ve gizli-açıktan daima O’nu zikretmeleri gerektiğini belirtir.²⁴³

Eşrefoğlu, zâhir ulemâ katında zikrin, ne çeşit olursa olsun Allah’ı anmak, meşâyih katında ise sadece kelime-i tevhid yani “Lâ ilâhe illa’l-lâh” olduğunu belirtir ve şu rivâyete yer verir: Mûsâ (a.s.) Allah’tan (c.c.) kısa ve kolayca O’nu zikredebileceği bir şey öğretmesini ister. Allahû Teâlâ “Yâ Mûsâ, izzetim ve celâlim hakkı için benim katımda kelime-i tevhiden kıymetli ve fazîletli bir şey yoktur. Tüm yarattıklarımı terazinin bir kefesine, kelime-i tevhidi bir kefesine koysalar hepsinden ağır gelir” buyurur.²⁴⁴

Eşrefoğlu, Kur’ân’ın da zikir olarak nitelendirilmesine vurgu yaparak “Lâ ilâhe illa’l-lâh” demenin tüm Kur’ân’ı okumaktan daha etkili ve sevaplı olduğunu belirtir. Buna delil de “Allah” lafzının O’nun zat ismi ve ism-i âzam olmasıdır. Kişi Allah’ın bin bir adını okuduğunda ne kadar sevap kazanırsa Allah dediğinde de o kadar sevap kazanır. Çünkü Allah’ın bin bir adı vardır ki onlar sıfattır, “Allah” lafzı

²⁴⁰ Cümlelerin yapısından anlaşıldığı kadarıyla, bir duada bazı şahıslar anılırken, ağacın altında bîat eden on kişinin de dâhil edildiği bir cümle alıntılandığı ve delil olarak sunulduğu düşünülebilir.

²⁴¹ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 26.

²⁴² Ahzâb 33/41: *Ey îman edenler! Allah’ı çokça zikredin.*

²⁴³ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 46-47.

²⁴⁴ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 47.

ise; ism-i zattır ve ism-i âzamdır. Hz. Muhammed “*Her nesnenin pasını giderici vardır ve gönül pasını gideren kelime-i tevhiddir*”²⁴⁵ buyurmuştur ki kelime-i tevhid; kalp pasını giderir, nefs-i emmârenin köklerini keser ve kişinin gönül gözünü açar.²⁴⁶

Kalbi arındırmak ve kalbe Allah sevgisini yerleştirmek sürekli Allah’ı anmakla gerçekleşir. Bununla birlikte, Eşrefoğlu “Allah’ı zikretmek tüm ibâdetlerden efdâldır” diyerek Hak yolcusunun tövbeyi ve zikri dilinden ve gönlünden düşürmediğine, yatıp uyurken bile dili ve gönlü ile Allah’ı zikrettiğini ifade eder.²⁴⁷

Eşrefoğlu’na göre zahîr ulema için zikir; dil ve gönül zikri olmak üzere iki türdür. Dil zikri; dil ile Allah’ın birliğini ikrâr etmek “Lâ ilahe illâllah” demek; îman etmek, gönül zikri ise söylediğini kalbi ile tasdik etmektir.

Meşâyih katında ise her nefis mertebesinin bir zikri vardır. Nefs-i emmâre ve nefs-i levvâme’nin zikri “Lâ ilahe illâllah”, nefs-i mülhime’nin zikri “Allah”, nefs-i mutmainnenin zikri “Hû”dur.²⁴⁸

Her kim açıktan, gizliden, dilden, gönülden çokça zikrederse, zikrin nûru onun gönlüne iner, aydınlanır, ruhâniyeti gâlip, nefsâniyeti mağlup olur. Allah Kur’ân’da “*Muhakkak ki nefis, mutlaka kötülüğü emreder*” (Yusuf sûresi 12/53) buyurmuştur.²⁴⁹

Cehrî zikrin hafî zikirden daha makbul olduğunu söyleyen Eşrefoğlu, Hz. Muhammed’in gençlik döneminde, dâvet gelmeden önce Ebû Kubeys dağına giderek cehrî zikir söylediğini belirtir.

Cehrî zikri yermek küfürdür. Kur’ân okumak da zikirdir ve sesli okumak evlâdır.²⁵⁰

Eşrefoğlu bu konuyu pekiştirmek için şu rivâyeti anlatır: “Sâdık bir âşık cehrî (sesli) zikir söylemiş. Bir münâfık onun yanına gelerek, “hey kardeş, niye böyle şiddetli zikredersin, Allah duymaz mı?” der. O zâkir kişi de, “Evet, Allah işitendir” der. Münâfık yine sorar “O zaman sen niçin şiddetli (sesli) söylersin? Âşık “şeytanı

²⁴⁵ Beyhakî, Şuâbu’l-İman, I, 396 (hadis no: 522).

²⁴⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 47.

²⁴⁷ a.g.e., 53.

²⁴⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 48.

²⁴⁹ a.g.e., 48.

²⁵⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 49.

öfkelenmek için” cevabını verir. “Hani şeytan?” sorusu üzerine de “İşte sen! Şeytan olmayaydın zikru’l-lâha gücenmezdin” der.²⁵¹

Zikrin halka şeklinde yapılmasının makbul olduğu konusunda Eşrefoğlu, hangi vecih ile zikretmelerini sorması üzerine Hz. Peygamber’in ashaba halka şeklinde durmalarını emrettiğini belirtir.²⁵² Böylece Eşrefoğlu kendi kurmuş olduğu Eşrefiyye tarikatının zikir âdabının halka şeklinde ve cehrî olduğu bilgisini de vermiştir.

Tarıkata yeni girmiş müridin, bir kulağı zâkirde, bir kulağı Allah’ta olmalıdır. Tecrübeli olanların ise iki kulağı da Rahmân’dadır. Onlar âdâbı bildiği için şaşırırlar.²⁵³

Eşrefoğlu vücudun tahtının gönlün içinde olduğunu, köklerinin tamamını damarlara yaydığını ve gönlün kubbeye benzediğini söyler. Nefs-i emmâre o gönlün üzerinde bulunan, yeme-içmeyi gerekli kılan bir buhardır. Tüm âzâlara yardım, kuvvet buradan gelir ve can onun vâsıtası ile bedene hâkimdir. Kul zikirde gâfil olduğu ve şerîat hükümlerini yerine getirmediği vakit nefis-i emmâre gönlü kuşatır, tüm azâlâra hükmeder. Kişi gece ve gündüz, gizli veya aşikâr, kalp huzuru ile zikirde bulunursa gönlü aydınlanır, îman nûru kalbe ulaşır, rûhâniyeti gâlip gelir, nefsâniyeti mağlup olur.²⁵⁴

Hak Teâlâ her bedene cin tâifesinden bir kâfir yaratmıştır ki tahtı nefis-i emmâredir, ona hayvânî nefis de denir. Kul zikirde gâfil olup şerîat hükümlerini yerine getirmediği vakit o kâfir cini nefis-i emmâre ile işbirliği eder. Şeytanın da âdemin içine girip vesvese vermesi de o kâfir cin ile münasebeti olduğundandır. Bunların üçü el birliği ile tüm bedene hükmeder ve gönlü kuşatırlar. Gönlü sıkıntı, üzüntü ve endişe kaplar, rabbâni ilhamın feyzinden mahrum kalır.²⁵⁵

Eşrefoğlu’na göre zikir, dil ile Allah’ın birliğini ikrâr ve gönül ile söylediğini kalpten tasdik etmektir.²⁵⁶

²⁵¹ a.g.e., 49-50.

²⁵² a.g.e., 50.

²⁵³ a.g.e., 51.

²⁵⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 48-49.

²⁵⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 48.

²⁵⁶ a.g.e., 46 / 48.

4.1.17 Tâc ve Hırka

Eşrefoğlu eserinde, tâc, hırka, risale ve kisve konularına Eşrefiyye ve Kâdiriyye tarikatının âdabı ve erkânı üzerinden değinir.

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre, Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmetine tâc ve hırka giymek, risale çıkarmak sünnettir. Bu tâc ve hırka Resûl'e gökten inmiştir.²⁵⁷ İlâhî kubbenin sembolü olan tâcda sır çoktur. Terklerin de sırrı çoktur. Terkin her biri bir şeyin sembolüdür, her birinin bir maksadı vardır.

Tâc üç harflidir: Tâ; Tamamlığa, Elif; doğruluğa, Cim; cemâle işaretir.

Hırka da üç harflidir: Hâ, halklığa; Râ, riyâzete ve iradete; Kâf, kâdirliğe işaretir.²⁵⁸

Eşrefoğlu Rumi tâc giyme konusunda İbn Arabî'den şu rivâyeti aktarır:

Bir gün Hz. Muhammed (s.a.v) şevk içinde semâ ederken²⁵⁹ mübarek başından sarığı düşer. Resûl Hazretleri onu yerden geri almaz. Ashab onu alır ve dört yüz parçaya böler ve sekiz parçası kaybolur. Ashab şaşırır ve Resûl (a.s.) tefekkür etmeye başlar. O sırada Cebrail (a.s.) gelir ve “Ya Resûlullah, o sekiz parçayı biz aldık. Yedisini gök kapısına koyduk birini de arşın kapısına” der. Peygamber de mîraca çıktığında bunları Cebrail'in söylediği yerlerde görür.

Ashab “Ya Resûlullah bunu neremize saklayalım” dediğinde, “Tâclarınızın tepesine” diye yanıt alırlar. Bunun üzerine ashab tâclarının tepesine bir düğme koyar. Bunun Hz. Muhammed'de de olduğu söylenir. Düğme gönlün, gönül de ilâhî kubbenin sembolüdür. Nefsini bilmenin ve îmanın mührüdür.²⁶⁰

Risâle çıkarmak da Peygamberin sünnetidir. Risâle çıkarmak üç çeşittir: En azı bir karıştır ve ortası kuşağa kadardır. En fazlası oturacak yere kadar temas eder. Bu Peygamber'e (a.s.) ve meşâyih'e özgüdür. Acemi dervişlerin bir karış çıkarması gerekir.²⁶¹

²⁵⁷ a.g.e., 54.

²⁵⁸ a.g.e., 55.

²⁵⁹ Kaynaklarda, Hz. Muhammed'in (s.a.v) semâ ettiğine dair bir bilgi bulunmamasından dolayı bu ifade, vecd halinde ibadet etmesi olarak değerlendirilebilir.

²⁶⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 55-56.

²⁶¹ a.g.e., 56.

5. TARİKATNÂME'DE HZ. ALİ

Tarikatnâme; sülûk ehline hitap eden ve bu yolun gereklerini anlatan bir eserdir. *Tarikatnâme*'nin en önemli yönü; Hz. Ali'yi (k.v.) ve ehl-i beyti sevmenin önemine yapılan vurgudur.

Eşrefoğlu Rûmî, eserinde özetle; Eşrefiyye tarikatında ehl-i beytin ve Hz. Ali'nin yerine, önemine değinirken ehl-i beytin kimler olduğuna, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'e (s.a.v) yakınlığına, velâyetine, îmanı, ihlâsı ve Allah dostu olmasına, ilmî derinliğine, diğer halîfeler ve ashab içindeki farklı makamına, Hz. Muhammed ile aynı nûrdan yaratıldığına, ölümü ve cenazesinde gerçekleştiği rivâyet olunan kerâmetlere, zâhit yönüne dair açıklamalar yapmış, ehl-i beyti ve Hz. Ali'yi sevmenin mümin kişi için vâcib olduğunu önemle vurgulamıştır.

Eşrefoğlu avamın dört halîfeyi de sevmesi gerektiğini, onları sevmeyenin toplumun en kötülere olduğunu ifade ederken dervişlerin silsile dolayısıyla Hz. Ali'ye daha çok değer vermeleri gerektiğini “dervişlere gereken Ebû Bekir, Osman ve Ömer’i sevmektir ama Ali’yi daha çok sevmektir. Çünkü şeyhlerin silsile yolu vardır ki; Ali’ye çıkar, Muhammed’e ulaşır. Bu yüzden daha çok severler ve daha çok saygı gösterirler”²⁶² sözleriyle açıklar. Bununla birlikte, avam halkın dördünü birlikte sevmesini gerektiğini, dördünden birini daha çok severlerse sorun olmadığını ancak birini sevip diğerlerine sövenlerin, sevmeyenlerin münâfık olduğunu belirtir.²⁶³

Hz. Ali'nin ayrı bir yeri ve makamı olduğunu, Peygambere yakınlığını “*Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır*”²⁶⁴ ve “*etin etimden, kanın kanımdan, canın canımdan*”²⁶⁵ hadislerini aktararak belirtmiştir.

Hz. Ali'nin, ilmî ve ahlâkî erdemlerini çok küçük yaşından itibaren evinde yetiştiği Hz. Peygamber'den aldığı bilinen bir gerçektir ve Hz. Ali'nin sahâbe içerisinde sahip olduğu ilmî üstünlüğü de tüm kaynaklarda geçen özelliğidir. Onun ilmî üstünlüğüne dair en önemli delil Hz. Peygamber'in “*Ben ilmin şehriyim, Ali de*

²⁶² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 12.

²⁶³ a.g.e., 12.

²⁶⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8; Belhî, *Delilleriyle Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 354; Tirmizî, *Sünen*, 3723; Ahmed b. Hanbel, *Fedâil es-sahabe*, 2:634-635, h. 1081.

²⁶⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 9; Belhî, *Delilleriyle Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 83.

kapısıdır” buyurmasıdır ki Eşrefoğlu bu hadisi paylaşmakla beraber Hz. Ali için “Ümmet ve ashab içerisinde en bilgili insan” ifadelerini kullanır.²⁶⁶

Hz. Ali’nin “Resûlullah (s.a.v) bana bin çeşit ilim, her ilmin de bin şeklini öğretti” dediği rivâyet edilmektedir.²⁶⁷

Bakara sûresi 2/189. âyetinde “*Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat erdemlilik kişinin Allah’a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin; Allah’a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz*”²⁶⁸ buyurulmuştur ve Eşrefoğlu’nun eserinde “Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır” şeklinde verilen hadisin tamamı şu şekildedir: “*Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır. İlim öğrenmek isteyen, onun kapısından gelsin.*”²⁶⁹ Böylece, Hz. Muhammed (s.a.v) kurtuluşun onun yolundan gitmek olduğunu ve kurtuluşa ermek için o kapıdan girilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁰

Hz. Ali bir hutbesinde; Hz. Muhammed (s.av.) hakkında; elinden geldiği kadar canını ona feda ettiğini, bütün gücüyle düşmanlarıyla savaştığını, nefsiyle onu koruduğunu, onun da kendisinden başka kimseye nasib olmayan ilmini lütfettiğini belirtir.²⁷¹

Konu ile ilgili Şemseddin Sivasî’nin *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn* eserinde, Abdullah İbn Mesud’dan aktarılan bir hadis, “Hikmet (ilim) on kısma bölündü. Dokuz kısmı Ali b. Ebû Tâlib’e verildi. Bir kısmı da diğer insanların hepsine verildi” şeklindedir.

Kâşânî’nin aktardığına göre; İmam Gazâlî, *İlmü’l-Ledün* eserinde, Hz. Ali’nin ledün ilmi sahibi olduğunu Hz. Ali’den aktarıldığı rivâyet edilen şu hadise dayanarak belirtir: “Bana bir oturak hazırlarsanız, Tevrat ehli arasında Tevrat; İncil ehli arasında İncil ile hüküm verir ve ‘Bismillahi’deki ‘B’ Harfi hakkında yetmiş deve yükü açıklama yapardım.” Gazâlî, Hz. Ali’nin sahip olduğu bu ilmin kendi öğrenmesi ile değil, Allah katından alınmış ilim olduğunu söyler.²⁷²

Tarikatların birçoğunda ilmî, ahlâkî ve mânevî otorite olan Hz. Muhammed’e

²⁶⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8.

²⁶⁷ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn*, 2016, 249.

²⁶⁸ D.İ.B. (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>).

²⁶⁹ Tirmizî, *Menâkıb*:20.

²⁷⁰ Gölpınarlı, *Nehcü’l Belâga*, 1970, 121.

²⁷¹ a.g.e., 404.

²⁷² Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 2015, 399.

ulaşma yolu silsile ile Hz. Ali'den geçer. Hz. Ali'nin sahip olduğu ilim ve silsile halkasının başlangıcı olması yönünde Cüneyd-i Bağdâdî'nin şu sözü çok önemlidir: “Usûlde, fûrûda ve çilekeşlikte şeyhimiz Müminlerin Emîri Ali Murtazâ Aleyhisselam'dır. Yaptığı savaşlarla ilgili olmak üzere Murtazâ'dan öyle şeyler nakl ve hikâye edilmektedir ki bunları dinlemeye hiç kimsenin tâkati yetmez. Çünkü o Allahû Teâlâ'nın kendisine çok miktarda ilim ve hikmet ikram ettiği bir emîrdi.”²⁷³

Eşrefoğlu; Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi gömleğinin içine alarak kardeş edindiğini ve “seninle benim aramda kimse yoktur” dediğini belirterek²⁷⁴ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hz. Ali'ye söylediği “*Sen bendensin, ben de sendenim*”²⁷⁵ hadisine atıfta bulunur.

Hz. Ali'yi gömleğinin içine aldığı belirtir ve vedâ haccı dönüşündeki hutbesine dair nakledilen rivâyetlerden birinde geçen “Lahmuke lahmî, cismuke cismî, demuke demî, rûhuke rûhî” sözüne yer verir.²⁷⁶ Eşrefoğlu'nun atıfta bulunduğu rivâyet şu şekildedir:

Ashabı ile vedâ haccından dönerken Gadîr Hum'da konakladıklarında Hz. Muhammed'e (s.av.) Maide, 5/67 “*Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmez*” âyeti nâzil olur. Bunun üzerine Hz. Muhammed ashabı tarafından hazırlanan minbere çıkar, yanına Hz. Ali'yi alır, elini tutar ve hutbesinde şöyle buyurur: “*Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.*”²⁷⁷ *Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır.*”²⁷⁸ Bu esnada Cebrail, cennetten bir gömlek getirir ve Hz. Muhammed gömleği giyerek Hz. Ali'yi gömleğinin içine alır, ikisi bir gömlek içinde iki baş olurlar ve Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye “*Lahmuke lahmî, cismuke cismî, demuke demî, rûhuke rûhî (Etin etim, bedenim bedenim, kanın kanım, ruhun ruhumdur)*” der. Daha sonra Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Ali o gömleği beraber giyip, bir baş bir ten olmuşlar,

²⁷³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 2012, 388.

²⁷⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8.

²⁷⁵ Buhârî, *Ashâbu'n-Nebî*, 9, 4:207.

²⁷⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8.

²⁷⁷ Nesâî, *Hadislerle Hz. Ali*, 2016, 76-79.

²⁷⁸ Tirmizî, *Sünen*, 3723.

ikinci kere giydiklerinde iki baş iki ten olmuşlar, son bir kez daha giydiklerinde baş da ten de bir olmuştur.²⁷⁹

Eşrefoğlu, bu rivâyet hakkında Hâricilerin, kanın kanımdır sözüyle; kızı Hz. Fâtîma ve torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e, bedenim bedenimdir sözüyle; akrabalığa, amcasının oğlu olmasına, ruhun ruhumdur sözüyle de Hz. Ali dâhil tüm ruhların kendisinden olmasına işaret ettiğini iddia ettiklerini belirtir.²⁸⁰ Ancak kendisinin bu iddiaya katılmadığı ve bunun hasetten yaptıklarını düşündüğü eserinde Hâricîler için yaptığı yorumlardan dolayı belirgindir.

Eşrefoğlu, İbn Arabî'den aktardığı “Kadim ruh Muhammed ile Ali'nindir”²⁸¹ sözüyle önce Hz. Muhammed'in ardından Hz. Ali'nin ruhunun yaratıldığını belirtir.²⁸² Tüm varoluşun özü hakikat-i Muhammedî'ye atıfta bulunarak; Hz. Muhammed'in hakikatinin âlemin ilk mazharı olarak yaratıldığını ardından Hz. Ali'nin ruhunun yaratıldığını söyler.

Hakikat-i Muhammediye; Hakk'ın ilk tenezzülü, ilk zuhur mertebesi, ilâhî nûrun ve küllî hakikatın tecellisidir. Allah'tan başka hiçbir şey yokken kenz-i mahfî²⁸³ hadisine istinaden Muhammedî hakikat yaratılmış ve bütün varlıklar bu hakikatın özünden yaratılmıştır. İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiye* isimli eserinde; vahdet-i vücud anlayışı çerçevesinde, âlemin hakikatinin Hz. Muhammed'in tecellisi olduğunu ve ona en yakın kişinin Ali b. Ebû Tâlib ve peygamberlerin sırları olduğunu belirtir.

Eşrefoğlu konu ile ilgili şu rivâyete yer verir: Bir gün Cebrail (a.s) Hz. Muhammed'e (s.a.v) geldi, selâm verdi. Hz. Peygamber iki dizi üzerinde selâmını aldı, hürmet etti. Bir zaman sonra Hz. Ali (k.v.) geldi selâm verdi. Resûl (a.s.) ayağa kalktı, selâmını aldı, hürmet etti. Cebrail bu durumu tefekküre başladı ve Resûl hazretlerine mâlûm oldu. Resûl (a.s.), Cebrail'e “hürmet küçüğe mi olur, büyüğe

²⁷⁹ Kaplan, “Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş Ya Da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli”, 2011, 1; Bisâtî, *Menâkıbu'l-Esrâr Behçetü'l Ahrâr*, 2013, 43.

²⁸⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8; Bisâtî, *Menâkıbu'l-Esrâr Behçetü'l Ahrâr*, 2013, 43'te rivâyet şu şekildedir: Bazıları hasetten “kandan kasıt; kardeşlik, akrabalık, cisimden kasıt; amcasının oğlu, ruhtan kasıt; Fâtîma ve Hüseyin, ruhtan kasıt; tüm ruhlar ondan yaratıldı” derler.

²⁸¹ İbn Arabî “Âlemin hakikati Hz. Muhammed'in tecellisinden meydana gelmiştir. Ona en yakın kişi ise Ali b. Ebû Tâlib ve peygamberlerin sırlarıdır” der. Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiye*, 2016, 1:339.

²⁸² Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 8.

²⁸³ “Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım.” Acluni, *Keşfü'l-Hafa*, 2, 132.

mi” diye sordu. Cebrail “büyüğe ve âlime” dedi. Hazreti Muhammed (s.a.v), Cebrail’e (a.s) “Yâ Cebrail, Allâhu Teâlâ seni yarattığı vakit ne gördün” dedi. Cebrail “Yetmiş bin yılda bir doğan bir yıldız gördüm, nûru azim, ben o yıldızın yetmiş bin kez doğduğunu gördüm” dedi. Hz. Peygamber “o yıldız bendim” diye buyurdu. “Yâ Cebrail daha ne gördün?” diye buyurdularında Cebrail (a.s) “İki kişi gördüm, biri batıda biri doğuda, ellerinde sopa ve bir altın top var bu topu birbirlerine atarlar” dedi. Hz. Peygamber “Batıdaki Ali idi ve doğudaki ben idim” buyurdu. Aynı rivâyette, Hz. Muhammed’in Cebrail’e (a.s.) “Ali senden hem uludur hem de âlimdir” dediği rivâyet edilmektedir.²⁸⁴

Bu rivâyete göre Eşrefoğlu, ilk yaratılan varlığın Hz. Muhammed’in hakîkati/nûru, ondan sonra yaratılan varlığın ise Hz. Ali’nin nûru olduğunu ifade eder.²⁸⁵

Bu rivâyete benzer bir menkîbe Cabbâr Kulu’nun “*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*” eserinde Miraç dönüşü Hz. Muhammed ile Azrail (a.s) arasında geçer. Aralarındaki konuşmada Azrail, batıda ve doğuda oturan iki genç olduğunu ellerinde yeşil bir sopa ve top olduğunu, topu birbirlerine attıklarını söyler. Hz. Muhammed batıda oturanın kendisi, doğuda oturanın da Hz. Ali olduğunu ve o topun peygamberlik topu olduğunu, topun kendisinde kaldığını söyler. Batıda oturmasının sebebinin Peygamberliğin kendisinde son bulacağını, Hz. Ali’nin de doğuda oturma sebebinin Allah dostlarının ilki olmasından dolayı olduğunu söyler.²⁸⁶

Belhî’nin *Ehl-i Beyt’e Meveddet* eserinde yer alan hadise göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: *Ben ve Ali, Yüce Allah’ın huzurunda tek bir nûr idik. Allah’ın Âdem’i yaratmasından on dört bin yıl önce bu nûr Allah’ı tesbih ve takdis ediyordu. Âdem yaratılınca bu nûr onun sulbüne verildi. Abdülmuttâlib’in sulbünde ayrılana dek ben ve Ali tek bir şey [dey]dik. Nübüvvet bende, imâmet Ali’dedir.*²⁸⁷

Eşrefoğlu’nun konu ile ilgili eserinde yer verdiği başka bir hikâyeye de insan yiyen bir devin Hz. Ali tarafından cezalandırılması, devin yardım için sırasıyla tüm peygamberlerden yardım isteyip en son Hz. Muhammed’e (s.a.v) gelmesi ve orada

²⁸⁴ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 9.

²⁸⁵ a.g.e., 9.

²⁸⁶ Ünlüsoy, *Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları 13.-15. Yüzyıllar*, 2015, 164.

²⁸⁷ İbnü’l Megâzilî, *Menâkıb*, s.88, hadis: 130; Firdevs, 3, 4851.

Hz. Ali'yi (k.v.) tanımasıdır.²⁸⁸

Boyu büyük, elleri arkasında bağlı, boynundan kan ve irin akmakta olan dev sırasıyla Hz. Âdem'e, sâhib-i da'vet Hz. Nuh'a, Halilu'l-lâh Hz. İbrahim'e, Kelimu'l-lâh Hz. Mûsâ'ya, Hz. Dâvud'a, cinlere ve devlere hükmeden Hz. Süleymân'a gider. Onlar derdine çare bulamaz. Sonunda bir gün çocukları, eşleri ve ashabıyla birlikte iken hâtemü'l-enbiyâ Hz. Muhammed'e gelir ve derdine çare ister. Hz. Resûlullah "o seni hurma yaprağı ile bağlayan oğlanı görsen tanır mısın?" der. Devin "Evet, yâ Resûlullah" cevabı üzerine Peygamber (a.s.) "bütün ashab gelsin, oğlancıklar ile önümden geçsinler" der. Gelirler, geçerler en son Selmân-ı Fârisî omuzunda Ali ile gelir. Ali o zaman çocuktur. Ali'yi gören dev korkudan hazan yaprağı gibi titrer ve Resûlullah'a sığınarak "bana bunu yapan budur, medet bu oğlanın elinden yâ Resûlullah" der. Resûl (a.s.) ile Hz. Ali arasında şu konuşma geçer:

-“Yâ Ali, sen mi yaptın”

-“Evet yâ Resûlullah”

-“Şimdi tekrar sen kurtar”

-“Müslüman olsun ve bir daha insan yememeye tövbe etsin”.

Dev o vakit Müslüman olur ve insan yememeye söz verir. Ali devin boynunu mübarek eli ile sıvazlar, devin boynu şifa bulur, parmağı ile işaret eder ve bağ çözülür.

Eşrefoğlu, bu rivâyetin sonunda Resûl'ün Ali'ye "Yâ Ali, kerâmet senin üzerindedir" dediğini belirtir ve "ancak kerâmet Peygamberin mucizelerindedir. O durumda olan Ali Hazretlerinin rûhâniyet vasfı idi. Bunu şöyle bil ki; peygamberin ve velînin rûhâniyet sıfatı, sırrı kendinden önce ve kendinden sonra görünür. Fakat cismi ile değil yani öldükten sonra insanlar arasına anasından doğup geldiği gibi geri gelmez" yorumunu yapar.²⁸⁹

Mevlâna'ya nisbet edilen Na't-ı Ali'de buna benzer ifadeler vardır: Âdem'in toprağı onun nurundan idi. O yüce imamın ilmi sayesinde her şeyi idrak edebildi ve tüm ilâhi isimleri öğrendi. O yaradanın nûru olduğu için Allah'ın isimleri onda tecelli etti ve melekler ona secde ettiler.

²⁸⁸ Rivâyetin tamamı için bkz. Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 4-6.

²⁸⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 4-6.

Şit kendinde onun nûrunu görerek yüksek âlemi öğrendi. Nuh kendini yüksek menzile ulaştırıncaya kadar istediğini hep ondan buldu, dehirde gayret tufanını bularak kurtuluşa erdi. Halil Peygamber onu dostlukla anarak ateşten kurtuldu, Nemrud'un ateşi ona gül, nesrin, lâle oldu. Kendi keyfiyetiyle koyununu İsmail'e kurban eden o idi. Yusuf kuyuda onu anarak saltanat mülkünü süsleyen tahtı buldu. Yakup onun önünde inledi de Yusuf'un kokusunu alarak gözleri açıldı. İmran oğlu Mûsa onun nûrunu görerek uzun geceler hayran kaldı, kırk gece kendinden geçerek buluşma ve görüşme zevkine daldı. Sonra “Yâ rabbi bana bu lütfundan bir işaret ver” dedi, Hak ona “İşte nurlu eli (yed-i beyza) sana verdim” buyurdu. O Meryem'e arkadaş oldu da İsa vücuda geldi...²⁹⁰

Hz. Ali'nin Resûl'ün nesli olduğuna vurgu yapan Eşrefoğlu, ehl-i beytin, Hz. Peygamberin çocukları, on iki imam ve onların soyundan gelenlerden olduğunu, Resûl'ün oğullarının genç öldüğünü, Ali ve Fâtîma oğlu Muhsin'in de çok küçük yaşta vefat ettiğini “kapıya vurup gitti” tâbiriyle belirtir.²⁹¹

Eşrefoğlu, ehl-i beyti sevmenin vâcib olduğunu belirtir. Hz. Ali ve Hz. Fâtîma'dan olan Resûl'ün nesli on iki imamdır --burada Eşrefoğlu aynı yerde “çihar-deh mâsum” yani “on dört mâsum” ifadesini de kullanır-- ve onlar seyyid'dirler. Bunlar arasında da Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlerin daha üstün olduğunu belirtmektedir. Çünkü Mehdî de bu soydan gelecektir.²⁹²

Seyyid, Hz. Muhammed'in, Hz. Fâtîma ile Hz. Ali'den gelen soyudur ve seyyide hürmet, Muhammed ve Ali'ye hürmettir. Ve bunu bil ki seyyidi incitene Resûl'ün şefâati yoktur.²⁹³

Hz. Ali ve Resûl'ün evlatları anıldığında -onlar on iki imamdır- “aleyhi's-selâm” demek gerektiğini, Şeyh-i Kebir'in (r.a.) yolunun bu olduğunu belirtir ve bir âşıkın, insanların en şerefli olan on iki imam ve Ali, Hasan, Hüseyin için “aleyhi's-selâm” demesinin “bu söz peygamberlere mahsustur” diyenlerle tartışmaya neden olduğunu söyler. Bu durum üzerine “ne zaman bir mümin bir

²⁹⁰ Mevlânâ, *Divân-ı Kebir'den Seçme Şiirler* (çev.Mithat B. Beytur), 1995, I:3-6; Verde, *İmam-ı Ali'nin Beşerî Üstünlükleri*, 2018, 246 ve Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (13.-16. Yüzyıllar)*, 2015, 203 iktibas edilmiş.

²⁹¹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 15.

²⁹² a.g.e., 13.

²⁹³ a.g.e., 13.

başka mümine selâm verse “aleyhi’s-selâm ve aleyküm” diye cevap verir. Bunu da kimse engellemez. Bir mümin başka bir mümine uğrasa “selâmün aleyküm ve aleykümü’s-selâm” der ve bunu kimse yasaklamaz” açıklamasını yapar.²⁹⁴

Eşrefoğlu îman konusuna değinirken, Hz. Hüseyin’in şehid edilişi üzerinden de örnek verir: Eğer münkirin, münâfıkın îmanı, İslâm’ı, şefâati olsaydı lanetlenmiş Yezid ve Şemrû’l²⁹⁵, Resûlullah’ın torunu Şah Hüseyin’e kıymazdı. Onlar dünya için îmanlarını yabana attılar. Kerbelâ’da susuz bırakıp, ensesinden boğazladılar ve şehid ettiler. Kâfirlerin bile bu duruma içi yanarken Yezidlerin ona hiç içleri yanmadı. Yezid hilâfet çekişmesine girmeseydi Şah Hüseyin varken kimse halife olmazdı. Münkir ve münâfıkın îmanı hemen hemen hiç yoktur. Allah katında da enbiyâ ve evliyâ katında da Yezid’i öldürmek yetmiş bin kâfir öldürmekten iyidir.²⁹⁶

Eşrefoğlu yine Hz. Hüseyin’in ve ailesinin şehit edilişine atıfta bulunarak “lanetlenmiş Yezid Resûl’ün ailesini öldürdü” diyerek onun hutbede Hz. Ali adına lanet okuttuğunu, imamzâdelerin de o zamanlarda şehit edildiğini belirtir. Daha sonra Ebû Müslim Horasanî Hazretlerinin gelip Yezidleri öldürdüğünü, Hz. Ali’nin adını tekrar hutbeye koyduğunu ve o zamandan beri soyun kesilmediğini ifade eder. Eşrefoğlu, kişi Havâric ise içine şeytan girer, vesvese verir, onlar da Yezid’e bağlılıktan söz eder, Ali’ye kötü söz söylerler, der ve Ali nesline tâbi soydan ve dost olanın, ona ve nesline bağlılıkla, onların masumluğu içinde hareket edeceğini belirtir.²⁹⁷

Eşrefoğlu’na göre, kişi iyilerle yoldaşlık ederse iyidir, kötülerle dostluk ederse kötüdür. Kimi severse onlardandır. Amelde uygunluk olmazsa zâhirde yakınlık olmaz. Kim Allah’la olursa Allah da her yerde onunladır.²⁹⁸

Eşrefoğlu, Hz. Muhammed’in (s.a.v) zamanında hem peygamber hem şeyh hem kutbu’l-aktâb, hem de padişah olduğunu ve “*Sizin dininiz size, benim dinim de banadır*” (Kâfirûn 109/6) âyetiyle amel ettiğini belirtir. Daha sonra seyf²⁹⁹ âyetinin

²⁹⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 17.

²⁹⁵ Yezid’in, Hz. Hüseyin’i (a.s.) şehit eden komutanı.

²⁹⁶ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 49.

²⁹⁷ a.g.e., 13-14.

²⁹⁸ a.g.e., 14.

²⁹⁹ Düşmana karşı koymayı ve zorla yola getirmeyi emreden âyetler.

indiğini ve Allāhu Teâlâ'nın “*Ey peygamber! İnkârcilâra ve münâfiklara karşı cihad et, onlara sert davran; onların varacağı yer cehennemdir ve bu ne kötü bir sondur!*” (Tövbe 9/73) âyetini emretmesiyle Hz. Muhammed'in şeyhliği ve kutubluğu Hz. Ali'ye emânet ettiğini ve ona Zülfikâr'ı verip İslâm'a yardım etmesini buyurduğunu ifade eder.³⁰⁰

Zülfikârla ilgili en yaygın olan rivâyet, Hz. Ali'nin Uhud savaşında gösterdiği kahramanlık üzerine Cebrail'in sesinin duyulduğu ve “Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka hakiki kılıç yoktur (Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr)” dediği³⁰¹ şeklindedir. Bununla birlikte, bir başka rivâyet de; Hz. Muhammed'in Bedir savaşı sonrası edinilen ganîmetlerden biri olan Zülfikâr'ı, Hz. Ali'ye verirken “Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr” dediği ve bu kılıcın Hz. Ali tarafından ilk kez Uhud savaşında kullandığı yönündedir.³⁰²

Eserde, Hz. Ali'nin A. İbn Mülcem tarafından şehit edilmesini ve Hz. Ali'nin kendi cenazesini götürmesi olayını anlatır.

Hz. Ali Kûfe'de olduğu zaman kendisinin beslediği Abdullah b. Mülcem dedikleri bir kişi vardır. Bir gün onu hizmet için Muaviye'ye gönderir. Muaviye ona Ali'yi öldürmesi için birçok şey verir. Ancak, Mülcem Kûfe'ye döndüğünde Ali'yi öldürmeye kıyamaz. Bu kez Hâricîlerden bir kızı hazırlarlar. Mülcem ona âşık olur. Kız “Ali'yi öldür, sana varayım” der ve anlaşırlar. Bir gün Hz. Ali sabah namazını kılmaya erkenden mescide gider. Başladığında Mülcem gelir, Ali'yi sırtından hançerle vurur, hançer bir yanından girip bir yanından çıkar. Hz. Ali namazını bozamaz. Mülcem dedikleri zâlim çıkıp gitmek ister. Ancak, Hasan, Hüseyin ve Muhammed Hanefî mescide gelirler. Mülcem kaçar ve hasır arkasına saklanır. Ali'ye oğulları “Bunu sana kim yaptı” diye sorarlar. Ali de “namazda idim, bilmiyorum” der. Allāhu Teâlâ, Mülcem'e bir aksırma verir. Mülcem'i hasır arkasından elinde kanlı hançerle çıkarırlar. Mülcem'i öldürmek isterler. Ali izin vermez ve “Ben ölmemişsem sizin buna hakkınız olmaz” der.³⁰³

İbn Mülcem, önceleri Hz. Ali'nin hizmetinde olan ve Sıffin'de Hz. Ali'nin saflarında savaşan ancak Hakem Olayından sonra Hâricîlerle birlikte ona karşı

³⁰⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 24.

³⁰¹ Fığlalı, *İmam Ali*, 2017, 16.

³⁰² Yıldırım Sarıkaya, *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali*, 2004, 368.

³⁰³ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 10.

cephe alan bir kişidir.

Rivâyete göre İbn Mülcem, Nehrevan savaşında Hz. Ali'nin ordusu tarafından babası ve kardeşi öldürülen Katâmi isimli bir kadına âşık olur ve evlenme teklif eder. Katâmi bu teklifi kendisine 3000 dirhem para, bir erkek ve bir kadın hizmetçi vermesi ve Ali b. Ebû Tâlib'i öldürmesi karşılığında kabul edeceğini söyler. İbn Mülcem de Hz. Ali'nin onun dostlarını öldürmesi sebebiyle onu öldürmek üzere Kûfe'ye geldiğini söyler ve anlaşılır.³⁰⁴

Hz. Ali, vefatından önce yaralı iken oğullarına, kendisi katledildi diye Müslümanların kanlarına girmemelerini ve öç almaya kalkmamalarını vasiyet etmiş, sadece onu vuranın öldürülmesini istemiş bunun için de vefatını beklemelerini, katilini bir vuruşuna karşılık bir vuruşta öldürmelerini, orasını burasını keserek eziyete kalkışmamalarını istemiştir. Buna sebep olarak da “Resûlullah'tan işittim, derdi ki; Sakının eziyetten, işkenceden, öldüreceğiniz kuduz köpek bile olsa” demiştir.³⁰⁵

Sivasî'nin, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, eserinde, Hz. Ali katilinin linç edilmesine karşı çıktığı, oğullarına kendisi öldüğü takdirde onu tek vuruşla öldürmelerini vasiyet ettiği belirtilir. Kendisi yaralı iken onu öldürmemeleri gerektiğini ve zindana atıp yemek vermelerini, aç bırakmamalarını buyurmuştur.³⁰⁶

Kaynakların birçoğunda Hz. Ali'nin kaderini -Kûfe'ye gelip yerleşen İbn Mülcem'in kendisini öldüreceğini- bildiği ve ölümden korkmayıp Allah'ın takdirine teslim olduğu rivâyet edilmektedir.³⁰⁷

Konuyla ilgili Mevlânâ *Mesnevi*'sinde; Hz. Peygamberin, Hz. Ali'nin hizmetkârı olan İbn Mülcem'e Hz. Ali'yi öldüreceğini söylediğini ve Hz. Ali'nin de bundan haberdar olduğunu belirtir. İbn Mülcem “beni öldür, bu kötü ve yanlış iş benden zuhur etmesin” der ancak Hz. Ali “Ben kazâ ve kadere nasıl hile edebilirim” diye cevap verir.³⁰⁸

Eşrefoğlu eserinde ayrıca Hz. Ali'nin yaralı iken, atı Düldül'ü getirmelerini istediğini, eyerlettiğini, dizgin vurdurttuğunu ve sonra çöle saldığını belirtir. Sonra

³⁰⁴ Kazancı, *Emirü'l Mü'minin Hz. Ali (r.a)*, 2015, 593.

³⁰⁵ Gölpınarlı, *Nehcü'l-Belâga*, 1970, 204.

³⁰⁶ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, 2016, 298.

³⁰⁷ Fığlalı, “İbn Mülcem” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1999, 20:220.

³⁰⁸ Mevlânâ, *Mesnevi*, 2018, 107-109.

Zülfikâr'ı Hasan'a verir "Git Necef denizine at (bırak)" der. Hasan gider, bırakmaya kıyamaz geri gelir ve "bıraktım" der. Hz. Ali "Ne gördün?" diye sorar. Hasan cevap vermez. Ali bu kez Hüseyin'e verir "Git denize bırak" der. Hüseyin gider, bırakır, geldiğinde "bıraktım" der. Hz. Ali ona da alâmet sorar. Hüseyin "Zülfikâr'ı bıraktığımda deniz kaynadı, kan oldu, o aradan gitti" der. Hz. Ali "doğru söylüyorsun" der. Ondan sonra Peyk-i Hazret (Cebrail) cennetten ölümsüzlük suyunu getirir, Ali'ye verir. Ali de Mülcem'e verir "iç ölmeyesin, ölümsüzlük suyudur" der. Mülcem kabul etmez, Ali içer. Bu rivâyetin üzerine Eşrefoğlu "cömertliğinin belirtisi, Mülcem'e ölümsüzlük suyu vermesidir ve Haydar adına bir nükte âb-ı hayat içmesidir" yorumunu yapar.³⁰⁹

Eşrefoğlu, Hz. Ali'nin defni ile ilgili şu rivâyete yer verir: Hz. Ali şehit edilmeden önce oğullarına, ölümünden sonra cenazesini almaya gelecek olan yüzü kapalı Arap'a vermelerini vasîyet eder. Vasîyet gereği gelen kişi namazı kıldırır ve cenazeyi teslim alır. Oğulları yüzü kapalı olan gizemli kişiye kim olduğunu sorarlar. Yüzünden örtüyü kaldıran şahsın Hz. Ali olduğunu gören oğulları bu işin sırrını merak eder. Hz. Ali onlara sadece zâhir gözünde öldüğünü bildirir.

Eşrefoğlu, Peygamberimizin "mü'minler ölmez, bir evden bir eve göçerler" hadisi ile Hz. Ali'nin fenâdan bekâya; ölümlü dünyadan sonsuzluğa, âhiretteki cennete göçtüğünü söyler.³¹⁰

Daha sonra Hz. Ali oğullarına tabutunu nereye gömeceklerini söyler. Oğulları tabutu merak edip açtıklarında içinin boş olduğunu görürler ve tabutu gömerler.

Eşrefoğlu, Âl-i İmran sûresi 3/185, Ankebût sûresi 29/57 ve Enbiya sûresi 21/35 âyetlerinin "*Her canlı ölümü tadacaktır*" hükmü ile sadece zâhir gözünde kaybolduğunu yani öldüğünü belirtir.³¹¹ Buna delil olarak şu rivâyete yer verir: Hz. Peygamber'in "*Cuma gecesinden Cuma gecesine ümmetinden her kim amel işlerse bana getirip, arz ederler: Senin ümmetinden şu kişi şu kadar hayır-şer ve günah işledi derler, türü ne olursa olsun*" buyurduğunu, bunun üzerine Ebû Bekir'in "Yâ Resûlullah mübârek bedeniniz çürümez mi?" sorusuna Hz. Muhammed'in "*Allah,*

³⁰⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 10.

³¹⁰ a.g.e., 11.

³¹¹ a.g.e., 10.

nebînin ve velînin bedeni çürümez vâdetmiştir”³¹² diye karşılık verdiğini söyler.

Hiz. Muhammed’in bedeninin, toprağa hem girdiğini hem girmedini, mîraçtan hem döndüğünü hem dönmediğini; rûhâniyetinin daima Allah ile, kısmî olarak da halka dâvet üzere olduğunu belirtir. Allah’ın, Hiz. Peygamber için “ben onu beşerden yarattım ama beşeriyette bırakmadım, küllî nûr kılıp durdum” buyurduğunu ifade eder ve ekler: O mecâzen ölmüştür, hakîkatte diridir.³¹³

Eşrefoğlu, Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) yaşarken tâcî, hırkayî, irşadî ve imâmeti Hiz. Ali’ye emânet ettiğini söyler. Bu sebeple; Hiz. Ali’nin diğerk halîfelerden daha çok sevilmesi gerektiğini, şeyh silsilelerinin Hiz. Ali’ye oradan da Hiz. Peygambere ulaştığını belirtir. Kâmil bir şeyhin alâmetlerinden söz ederken silsilesinin kesintisiz Hiz. Ali’ye ulaşması gerektiğini ifade eder ve ekler: “kişi bilmeli ki; tarîkatta peygamberlerin en üstünü Muhammed Mustafâ, evliyâların en üstünü Aliyyû’l-Murtazâ’dır. Bunda şüphe yoktur, muhâlif olan Haricilerdir, katli helâldir.”³¹⁴

Eşrefoğlu tarîkatta mertebeye değinirken; acemi talipleri (mürîdler) çocuğa, halîfeleri anaya ve şeyhleri babaya benzeter. “Resûl-i Ekrem Hazretleri üstad gibidir, tâlibi halife terbiye eder, eğitir, yetenek kazandırır, şeyhe ulaştırır, şeyh terbiye eder, eğitir, yetenek kazandırır, şeyhlik ruhuna ulaştırır. Bu yol ile Ali ruhuna yetişir ve Ali ruhu onu Muhammed ruhuna ulaştırır ve Muhammed ilahî ruha ulaştırır” açıklamasını yapar³¹⁵ ve ekler: Tâlibin mürşidi şeyh ve şeyhin mürşidi Allah’tır. Tâlibin mertebesi arttıkça şeyhin de artar. Mârifetin kemâlî, mertebenin sonu yoktur. Allah’ın küllî ilmini Resûl Hazreti bilmedi, Allah’ın mertebesine Resûl ermedi ve Resûl’ün mertebesine Ali Hazreti ermedi ve Ali’nin mertebesine de şeyh ermedi, talip de şeyhin mertebesine eremez.³¹⁶

Ayrıca, bir kişi hak şeyhe mürîtlik eder, ona tâlib olur da o şeyhinden yüz çevirip tarîkat kisvesinden çıkarsa ve eğer yüz çevirdiği şeyh Muhammed ve Ali

³¹² “...Cuma günü bana salâvatı çok okuyun. Zira salâvatlarınız bana arz edilir!” Orada bulunanlar “Salâvatlarımız size nasıl arz edilir? Siz çürümüş olacaksınız!” deyince Hiz. Peygamber; “Allah Teâlâ, arza peygamberlerin cesetlerini yemeyi haram kıldı!” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Salât 207 (1047); Nesâî, Cum’a 5.)

³¹³ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 11.

³¹⁴ a.g.e., 54.

³¹⁵ a.g.e., 27.

³¹⁶ a.g.e., 28.

neslinden olursa tarîkatta ve şerîfatta katli helâldir der ve “*Kim dinini değiştirirse onu öldürün*”³¹⁷ hadisi ile böyle bir kişiyi Müslümanlık kâfir olana benzetir.³¹⁸

Eşrefoğlu; “*İnnemâ velîyyukumullâhu ve resûluhu vellezîne âmenüllezîne yukîmûnes salâte ve yu'tûnez zekâte ve hum râkûîn. (Sizin veliniz (dostunuz) sadece Allah ve O'nun Resûl'ü ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir ve onlar rükû edenlerdir.)*” (Mâide 5/55) âyetindeki “innemâ velîyyükûm [sizin veliniz ancak]” ifadesinin nüzul sebebi Hz. Ali'dir³¹⁹ der ve Hz. Ali'nin velâyetinin bildirildiğini belirtir.

Mâide 5/55 âyetinin Hz. Ali için gediği ile ilgili rivâyet şu şekildedir: Bir gün Hz. Ali mescitte namaz kılariken ihtiyaç sahibi bir adam gelir ve Allah rızası için bir şeyler ister. Bu esnada rükû etmiş durumda olan Hz. Ali, elini adama doğru uzatır ve yüzüğünü işaret eder. Adam yüzüğü alır. Bunun üzerine Mâide 5/55 âyeti “*Sizin veliniz ancak Allah'tır, peygamberidir, bir de Allah'ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren müminlerdir*” nâzil olur. Peygamber Efendimiz bu âyetin nüzulünden sonra mescide gelir, adamı bulur ve kendisine bir şey veren olup olmadığını sorar. Yüzüğü alan adam Hz. Ali'yi işaret eder.³²⁰

Eşrefoğlu eserinde, “ulemâ enbiyânın, fukarâ da evliyânın mirasçısıdır”³²¹ ifadelerine yer verir.

Eşrefoğlu eserinde, “Allah şecâati³²² sever”³²³ hadisinin Hz. Ali hakkında söylendiğini belirtir³²⁴ ve Hz. Ali'yi tanımlarken “*Allâhu Teâlâ'nın arslanıdır*” ifadelerini kullanır.³²⁵

Hız. Ali'nin tarihsel kişiliğini konu alan tüm eserlerde öne çıkan faziletlerinden biri cesareti ve kahramanlığıdır. Eşrefoğlu'nun yaşadığı dönemi de içine alan 13 ve 16. yüzyıllarda, Osmanlı'nın fetihlerini gerçekleştirdiği Anadolu'da gâziliğın ve kahramanlığın en önemli temsilcisi Hız. Ali olmuş ve yazılı edebiyatta “Allah'ın

³¹⁷ Buharî, Cihad, 149; Ebû Dâvud, Hudûd, 1; Tirmizî, Hudûd, 25.

³¹⁸ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 26.

³¹⁹ a.g.e., 55.

³²⁰ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, 2016, 239.

³²¹ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 54.

³²² Şecâat: Yiğitlik, yüreklilik, cesâret (Kubbealtı Lugatı)

³²³ Hadis kaynağına ulaşılamadı.

³²⁴ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 8.

³²⁵ a.g.e., 8.

arslanı”, “Haydar-ı kerrâr”, “Haydar”, “şah-ı merdân”, “Zülfikâr-ı şâh-ı merdân”, “esedullah”, “Hak arslanı” vb. sıfatlarla nitelendirilmiştir.³²⁶

Hz. Ali'nin Allah ve İslâm yolunda yiğitçe savaşmasının yanı sıra nefesine hâkim olduğuna dair birçok kaynakta geçen bir rivâyete göre; Hz. Ali gazalardan birinde karşı karşıya geldiği ve kendisine meydan okuyan bir müşriki düşürüp boynuna kılıcı dayar. Bu sırada müşrikin Hz. Ali'nin yüzüne tükürmesi üzerine Hz. Ali kılıcını kınına sokar, onunla savaşmaktan vazgeçer. Müşrik duruma şaşırır, kalkar ve “hiç aman vermeden beni öldürmek istiyordun, daha fazla kızıp öldürmen gerekirken neden vazgeçtin?” diye sorar. Hz. Ali “Seni öldürmek istemem İslâm dininin şerefi ve Allah içindi. Sen yüzüme tükürünce bu nefsimi zor geldi. Seni nefsimin arzusu ile öldürmekten korktuğum için senden el çektim” diye cevap verir. Bunun üzerine müşrik îman eder ve İslâm'ı kabul eder.³²⁷

Mevlâna Mesnevi'sinde bu menkîbeyi Hz. Ali'nin ağzından konuşarak “Ben hevâ ve hevesin değil, Allah'ın arslanıyım, işim dinime şâhittir. Ben “attığın zaman sen atmadın, Allah attı” sırrına mazharım, Allah'tan gayrısını yok bildim, bir gölgeyim, sahibim güneş” şeklinde yorumlayarak “Allah'ın arslanı” lakabına da dikkat çeker.

Eşrefoğlu, eserinde az yemenin ve az konuşmanın önemi üzerinde dururken Hz. Ali'nin “kim karnı aç olursa ve dilinden sakınırsa kâfir bile olsa ona hikmet bağışlanır” sözüne yer verir ve “Ebû'l Hasan³²⁸ bir badem miktarı yiyeceklerle doyup, sonra gıdasını yemeğin kokusundan alır olmuştur, derler ki; o ölümü hayat haline getirmiştir” ifadelerini kullanır. Böylece, perhizle cismi latîf olanın mertebesinin cennet olacağını, tayy-i mekân olabileceğini, ne isterse olacağını ve Hakk'ı müşâhede edeceğini belirtir.³²⁹

Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin'de geçen rivâyete göre; Hz. Ali'nin (k.v.) kapısının önünde birçok kişi durmaktadır ve Hz. Ali, Kanber'e onların kim olduğunu sorar. Kanber “Bunlar sizi sevenlerdir” diye cevap verir. Hz. Ali onlarda kendisini sevenlerin sîmâsını görmediğini söyler. Kanber'in “sizi sevenlerin sîmâsı nasıldır” sorusu üzerine “Onlar; mideleri boş, bedenleri et ve yağdan mahrum,

³²⁶ Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (13.-16. Yüzyıllar)*, 2015, 238.

³²⁷ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, 2016, 275-276; Mevlânâ, *Mesnevi*, 2018, 104-106.

³²⁸ İlk erkek çocuğa nisbetle Hz. Ali'nin künyesi.

³²⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 20.

zayıf, dudakları susuzluktan ağarmış kimselerdir” der.³³⁰

Hız. Ali, kişi konuşmadığı sürece sözün onun esiri olacağını, konuştuğunda ise kişinin söylediğı sözün esiri olacağını belirterek akıllı kişinin altınını ve gümüşünü sakladığı gibi dilini de muhafaza etmesi gerektiğini belirtir.³³¹

Ca’fer es-Sâdık’tan (a.s.) aktarılan bir rivâyete göre; Hız. Ali, insanlara buğday ekmeğı ve ikram ederken kendisi evinde yağ, sirke ve arpa ekmeğı yerdı. Pamuk ipliğı ile dokunmuş kalın gömlek satın alıp, iyi tarafını hizmetçisi Kanber’e verir, kötü kısmını kendi giyerdi.³³²

Hız. Ali, oğlu Hız. Hasan’a (a.s.) yazdığı vasıyetnamede de “Bilmediğın şey hakkında söz söyleme, gerekmediğı zaman söze girişme”³³³ tavsiyesinde bulunmuştur.

Eşrefoğlu’nun eserinde en çok vurgu yaptığı ibâdet namazdır ve namazdan bahsederken “bir sũfi namazını Hız. Muhammed ve Hız. Ali’nin kıldığı gibi kılmalıdır. O vakit namazın nũrunu görür, tecellisi, lezzeti, safâsı ortaya çıkar” der.³³⁴ Nitekim kaynaklarda geçen Hız. Ali’nin ayağına saplanan okun namazda çıkarılmasını istemesi olayı onun namaz sırasında dünya ile irtibatını kestiğinin göstergesidir. Hız. Ali ayağına saplanan okun namaz kılarken secdede çıkarılmasını istemiş, Allah’ın huzurunda iken yokluğunun bilincinde acıyı hissetmemiştir.³³⁵ Eşrefoğlu eserinde, Hız. Muhammed’in “Allah kullarına tevhidden yani Allah’ı birledikten sonra namazdan sevgili bir şeyi farz kılmadı”³³⁶ buyurduğuna vurgu yaparak mümine vâcib olanın öncelikle namazı istenilen şekilde kılması olduğunu söyler.³³⁷

Eşrefoğlu, “hiç kimsenin mertebesi Hız. Muhammed (s.a.v) ve Hız. Ali’den (k.v.) öteye geçemez ve onlar namazı asla bırakmadılar”³³⁸ diyerek onları örnek gösterir ve “*Namaz dinin direğidir, onu tutan dini ayakta tutmuş, terk eden ise dini*

³³⁰ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, 2016, 295.

³³¹ Kazancı, *Emirü’l-Mü’minin Hız. Ali*, 2015, 436.

³³² Belhi, *Delilleriyle Ehl-i Beyt’e Meveddet*, 2018, 354.

³³³ Gölpinarlı, *Nehcü’l-Belâga*, 1970, 337.

³³⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 41.

³³⁵ Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, 2016, 300.

³³⁶ Hadis kaynağına ulaşılamadı.

³³⁷ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 41.

³³⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 44.

yıkılmış olur”³³⁹ hadisini hatırlatır. Derviş olanın soyu Muhammed ve Ali’ dendir ve namazını halkın kıldığı gibi kılıp giden sûfî değildir.

Hız. Ali’nin namaz vakti geldiğinde tirtir titredığı, yüzünün renginin solduğu, kendisine ne olduğu sorulduğunda “Allah’ın göklere, yere ve dağlara arz edip kabul etmedikleri ve insanın kabul ettiği emânetin ifa vakti geldi. Korkum bu emâneti gereği gibi yerine getirememektir” dediği rivayet edilmektedir.³⁴⁰

Belhî’nin *Ehl-i Beyt’e Meveddet* eserinde, Hız. Ali’nin ibadeti konusunda şu ifadelere yer verilmiştir:

“İnsanların en ibâdetlisiydi, en fazla namaz kılan ve oruç tutandı. İnsanlar gece namazını ve evrâd okumayı ondan öğrendiler. Herîr gecesi³⁴¹, oklar önüne düşüyor, kulaklarının sağından ve solundan geçiyor ama o bundan dolayı ürkmüyordu. Alnı, uzun secdelerden dolayı devenin dizleri gibi nasırlaşmıştı. Sen onun duâ ve münâcatlarını düşündüğünde, Allah Sübhânehû’ya karşı tâziminin mâhiyetine, O’nun heybeti karşısındaki boyun eğişine ve Allah Sübhânehû ve Teâlâ’nın izzetinden dolayı huşûuna vâkif olduğunda onun ihlas ve kulluğunu da anlarsın.”³⁴²

Hız. Ali’ye göre, namaz beden ve gönül secdesidir. Beden secdesini, yüzün en şerefli yerlerini toprağa koymak, avuçlar, dizler ve ayak parmakları ile alçak gönüllülük ve ihlâsla toprağa kapanmak, gönül secdesini ise mâsivâyı gönülden çıkararak mutlak varlığa yönelmek, kibri ve benliği bırakmak, dünya ile tüm bağları kesmek ve peygamber huyları ile huylanmak şeklinde tanımlamıştır.³⁴³

Eşrefoğlu, Hız. Ali’nin (k.v) îmanı konusunda şunları belirtir: Peygamberden bizzat büyük ve küçük günah gelmemiştir ve Ali de onun gibidir. Mucize görüp îmana gelmemiştir. O daha annesinin karnında iken Allah Resûlü ile söyleşirdi, karnında mücadele ederek annesinin puta tapmasına engel olurdu. Put yüzüstü yıkılırdı. O hiçbir zaman puta ve haça tapmamıştır.³⁴⁴

Bununla birlikte, diğer halîfelerin mucize görüp îmana geldiğini, cahiliyye döneminde içki içip puta taptıklarını ancak çocuk yaşında İslâm’ı kabul eden Hız.

³³⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 45; Tirmizî, İman 8 (2619) (...dinin başı İslâmdır, direği namazdır...)

³⁴⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2015, 93.

³⁴¹ Sıffîn Savaşı, savaşın şiddeti ve sabaha kadar sürmesi sebebiyle “leyletü’l-harîr” olarak isimlendirilmiştir.

³⁴² Belhî, *Ehl-i Beyt’e Meveddet*, 2018, 36.

³⁴³ Gölpinarlı, *Nehcü’l-Belâga*, 1970, 396.

³⁴⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 45.

Ali'nin hiç yalan söylemediğini, zina yapmadığını, içki içmediğini, günahattan uzak durduğunu ve puta tapmadığını belirtir.³⁴⁵

Eşrefoğlu, “zina edip, uyuşturucu kullanıp, içki içip, Muhammed ve Ali'nin amellerine uygun amellerinden bahsedenler yalancıdır, münâfıktır ve kâfirdir. Bunlardan birini öldürmek yetmiş kâfiri öldürmekten sevaplıdır” ifadelerini kullanır.³⁴⁶

Hz. Fâtîma'dan nakledildiği öne sürülen hadise göre; Hz. Muhammed Hakk'a kavuşmasına sebep hastalığı esnasında ashabına; vefatının yaklaştığını, ümmetinin affına yardımcı olacak Kur'ân ve ehl-i beyt emânetlerini hatırlatmış ve daha sonra Hz. Ali'nin elini tutmuş ve “İşte bu Ali, Kur'ân'la beraberdir ve Kur'ân Ali ile beraberdir. Havz'da bana gelinceye kadar birbirlerinden ayrılmazlar. Bu ikisi hakkında beni nasıl takip ettiğinizi sizden soracağım”³⁴⁷ buyurmuştur. Hz. Ali Kur'ân bilgisi ile sahâbe içerisinde daima yol gösterici olmuş, hayatını Kur'ân rehberliğinde yaşayarak örnek olmuştur.

Hz. Ali'nin imanı ile ilgili en önemli rivâyetlerden biri de şöyledir: Hz. Ali'ye “Rabbini gördün mü” diye sorulmuş, “Ben görmediğim bir Rabbe ibadet etmiyorum” diye cevap vermiştir.³⁴⁸ Konuyla ilgili bir başka rivâyet: Ze'leb el-Yemâni Hz. Ali'ye Rabbini gördün mü” diye sorar, Hz. Ali “Görmediğime ibadet eder miyim” diye cevap verir. Bunun üzerine Ze'leb “Nasıl görüyorsun” der ve “Gözler müşâhede ile O'nu idrak edemez; fakat imanın hakîkatleriyle kalbler O'nu idrak eder” yanıtını alır.³⁴⁹ Nitekim bununla ilgili Yüce Allah, Bakara 2/115 ayetinde “*Her nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır*” buyurmuştur.

Eşrefoğlu, zikir konusunda da Hz. Ali'ye (k.v.) atıf yapar. Zikrin halka halinde icrâ edilmesi gerektiğini söylerken Hz. Ali'den aktarılan şu hadisi anlatır: Hz. Muhammed (s.a.v), Allah'ın gazabından ve cehennemden nasıl kurtulabileceğini, cennete ne ile gidebileceğini soran Ebû Derdâ'ya “Çokça zikirle” buyurur. Ebû Derdâ'nın, hangi vech ile zikredilmesi gerektiği sorusu üzerine, Hz. Muhammed ashaba halka şeklinde durmalarını buyurur ve Hz. Ali'ye işaret vererek zikri

³⁴⁵ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 45.

³⁴⁶ a.g.e, 44.

³⁴⁷ Belhî, *Delilleriyle Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 106.

³⁴⁸ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 2015, 511

³⁴⁹ Belhî, *Ehl-i Beyt'e Meveddet*, 2018, 167.

başlatır.³⁵⁰

Eşrefoğlu, şeyhlerin yaptığı zikrin sırrı Resûl'den ve Ali'den kaldığını belirtir ve zikrullahın cümle ibâdetten faziletli olduğunu âyetleri delil göstererek ifade eder: Allâhu Teâlâ Ankebût 29/45 âyetinde “*Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir*” ve Zâriyât 51/56 âyetinde “*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*” buyurmuştur.³⁵¹

Eşrefoğlu, zikir ile ilgili konuda Hz. Ali'ye dair başka bir olay daha nakleder: Bir gün Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve Hz. Muhammed sohbet ederlerken, Hz. Ali, Hz. Muhammed'e zikri nasıl çekmesi gerektiğini sorar. O da Hz. Ali'den söylediklerini tekrar etmesini ister ve “Eûzu bi'l-lâhi mine'ş-şeytâni”r-racîm bi'smi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm fa'lem ennehu lâ ilâhe illa'llâh Muhammedun resûlu'l-lâh” der. Hz. Ali bu sözü tekrar eder. Hz. Muhammed gittikten sonra Hz. Ali tekrar zikre başlar. “Muhammedun resûlu'l-lâh” dediğinde Hz. Ali'nin bedeni eve, rûhâniyeti bütün âleme dolar. Hz. Fâtıma hemen durumu Hz. Muhammed'e (s.a.v) haber verir. Hz. Peygamber geldiğinde Hz. Ali'nin bedeninin bütün evi kapladığını görür ve Hz. Ali'den dilini uzatmasını ister. Hz. Ali dilini uzattığında dilini ağzına alır ve o anda Hz. Ali'nin bedeni eski haline döner.³⁵² Bu yüzden Eşrefoğlu, zikrin yapılışını da şöyle anlatmaktadır: Zikre başlarken, “Eûzu bi'l-lâhi mine'ş-şeytâni”r-racîm bi'smi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm fa'lem ennehu lâ ilâhe illa'l-lâh Muhammedun resûlu'l-lâh ve Aliyyun velfıyyu'l-lâh, şeyh Abdü'l-kâdir mürşîdu'l-lah” diyerek şeyhlerini yâd ederler ve şeyhlerinin rûhâniyetinden, kalbinden, sırrından, rabbânî ilham talep ederek zikre başlarlar.³⁵³

Zikir konusunda Hz. Ali'ye dair rivâyetlerden biri şu şekildedir: Hz. Ali, Hz. Muhammed'e (s.a.v) gelip, “Beni Allah'a ulaştıran yolların en yakınına, Allah katında onların en üstününe ve kullar için en kolay olanına yönelt” der ve Hz. Peygamber (s.a.v) “Nübüvveti bırakıyorum ya” diye buyurur. “Bundan ibaret mi ya Resûlullah” sorusu üzerine de “Hamd ile yahut zikrin zevklerine ulaşmakla” cevabını alır.³⁵⁴

³⁵⁰ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 50.

³⁵¹ a.g.e., 51.

³⁵² a.g.e., 50-51.

³⁵³ a.g.e., 51.

³⁵⁴ Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 2017, 227.

Hz. Ali'ye zikri telkin eden Hz. Muhammed (s.a.v), huzurunda ona diz çöktürüp gözlerini yummasını istemiş ve "Lâ ilahe illâllah" sözünü üç kez zikretmiş ve Hz. Ali'nin dinlemesini istemiştir. Daha sonra bunu Hz. Ali üç kez söylemiş, Hz. Peygamber (s.a.v) de dinlemiştir. Zikrin öğretme ve telkini de bu üslup üzerine olmuştur.³⁵⁵

Hz. Ali (k.v.) bir gün mescide gider ve orada sahâbeden 360 kişinin (ashâb-ı suffâ) vecd halinde ibâdetle meşgul olduklarını görür. Sıkıntı içerisinde Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanına gelir ve sıkıntısının sebebini söyler. Hz. Muhammed ona tevhid ile meşgul olmasını ve Allah (c.c.) kendisine ibâdet nûru nasib ettiyse, gönlüne de tevhid nûru nasib olacağını söyler. Bir süre tevhid ile meşgul olan Hz. Ali, kendisinde bir değişiklik olmadığını Hz. Muhammed'e söyler. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v) bunu gözlerini kapatarak yapmasını ister. Hz. Ali söyleneni yaptıktan sonra Hz. Muhammed'e kendisine garip hâller olduğunu, esmâları zikrederken Allah'ın izniyle dağların taşların hâl dili ile konuşup secde ettiklerine şahit olduğunu söyler.³⁵⁶

Hz. Muhammed'in dört halîfeye değişik şekillerde zikir telkin ettiğine dair inanç doğrultusunda zikir telkinlerine göre tarikatlar oluşmuş ve uyguladıkları zikir şekillerine göre gruplara ayrılmıştır. Böylece Hz. Ali'ye (k.v.) dayanan silsileye göre cehrî, Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) dayanan silsileye göre hafî zikir benimsenmiştir.³⁵⁷

Eşrefoğlu, bîat konusunda da yine silsileye işaret eder; bîat etmenin sırrı önce Resûl'e ve sonra dört halîfeye bîat edip, şeyh elini tutmaktır³⁵⁸ der ve Hz. Ali'nin şeyhliği Hasan-ı Basrî'ye emânet ettiği zaman ona tâbi olan müminler de böyle bîat ettiler, tövbe ve bîatten sonra "Lâ ilâhe illa'llâh Muhammedün Resûlu'l-lâh ve Aliyyün velîyu'llâh ve şeyhun mürşidu'l-lâh" dediler³⁵⁹ ifadelerini kullanır.

Eşrefoğlu, bir mümin kâmil şeyhin elini alıp, tövbe ederse ve makamında yükselenlerden olursa Allah onun geçmiş günahlarını iyiliğe döndürür yani geçmiş

³⁵⁵ Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, 2017, 228; Yıldırım, "Tasavvufî Düşüncede Hz. Ali ve Bu Düşünce İçerisinde Hz. Ali'ye Nispet Edilen Rivâyetler" 2009/1, 22.

³⁵⁶ Ögke, *Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravî*, 2001, 93-94; Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (13.-16. Yüzyıllar)*, 2015, 217'de iktibas edilmiş.

³⁵⁷ Öngören, "Tarikat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2011 (güncelleme:2019) 40 : 95-105.

³⁵⁸ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 26.

³⁵⁹ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 27.

günahlarına sevap yazar, diyerek Furkân 27/70 “Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir” âyetini delil gösterir.³⁶⁰ Kâmil mürşidin de silsilesinin Hz. Ali’ye bağlanması gerektiğini belirtir.³⁶¹

Her fiilini teslimiyetle yapmayan, her amelini hakikatini bilerek işlemeyen, kâmil mürşidden habersiz, bid’at ehli olan, tevellâ³⁶² ve teberrâ³⁶³ eylemeyen avam halktır. Ve onlar her mürşidi Muhammed ve Ali’den olan sanır.³⁶⁴

Eşrefoğlu, ulû’l-emirliğin Muhammed ve Ali neslinden olan kâmil şeyhlerin hakkı olduğunu belirtir. O şeyhe muhâlif olan Hâricîlerdir ve öldürülmesi doğrudur.³⁶⁵

Sûfî ve derviş soyu Muhammed ve Ali’den olandır. Kâmil şeyh silsilesini sahihçe bilir, on iki imamı ve on dört mâsumu sever, onların düşmanlarını düşmanı bilir.³⁶⁶

Eşrefoğlu, tâc bahsinde Resûl’e gökten inen tacın terk sayısının tek mi çift mi bilen yoktur, o tâc nurdan, kudretten ortaya çıktığı için kimse sırrına ermemiştir, derken on iki terkli tâc giymenin teşbihinin on iki imam olduğunu, sırrının mükemmellik yani Muhammed ve Ali neslini sevmek olduğunu belirtir.³⁶⁷

Eşrefoğlu kisve bahsinde, renklerin sembolleri üzerinde durur ve sarı rengin zehir içerek şehit olması dolayısıyla Hz. Hasan’dan kaldığını, kırmızı rengin ise Kerbelâ’da şehit edilen Hz. Hüseyin’den kaldığını belirtir.

Eşrefoğlu, Hz. Muhammed’in risâle çıkarırken Hz. Ali’ye, heybet ve alâmet için hem aşağıdan hem de yukarıdan çıkarmasını emrettiğini, sonraları oğulları Hasan, Hüseyin ve Muhammed Hanefî’nin de aynısını yaptıklarını belirtir. Hasan ve Hüseyin, Muhammed Hanefî’ye “biz iki taraftan da seyyidiz. Dedemizin sünnetini tutarız, sen birisini yapma” derler ve o da risâleyi yukarıdan çıkarır. Ancak Yezid üstünlük kurduğunda risâlenin bu alâmeti kalktı. Sonradan Ebû Müslim Horasanî Hazreti (r.a.) üstünlük kurunca tekrar o alâmeti koydu. Risâleyi

³⁶⁰ a.g.e., 38.

³⁶¹ a.g.e., 3

³⁶² Ehlibeyti, Hz. Ali’yi ve soyunu sevmek, onlara uyma, onlardan yardım ve şefâat bekleme (Kubbealtı Lugatı).

³⁶³ Ehlibeyt’e kötülük ve haksızlık edenleri sevmeme, düşman bilme (Kubbealtı Lugatı).

³⁶⁴ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 52.

³⁶⁵ Eşrefoğlu, *Tarikatnâme*, 2002, 25.

³⁶⁶ a.g.e., 53.

³⁶⁷ a.g.e., 55.

yukarıdan çıkarmak Hz. Ali ye, aşağıdan çıkarmak ise Hz. Peygamber'e teşbih oldu.³⁶⁸

Tasavvufta kademden gidip kıdemi bulma anlayışı çerçevesinde sûfler Hz. Muhammed'in ayak izini takip ederek mânevî ilme ulaşmaya çalışmışlardır. Silsile yolu ile Hz. Ali'den Hz. Muhammed'e ulaşmanın amacı budur. Eşrefoğlu, Eşrefiyye tarikatının silsilesinin Hz. Ali'ye ulaşması ve evliyâların başı olarak kabul edilmesi dolayısıyla eserinde sıklıkla Hz. Ali'ye sevgisini dile getirmiş ve fazîletlerine dair örnekler verirken onu Hz. Muhammed ile birlikte anmıştır.

³⁶⁸ Eşrefoğlu, *Tarîkatnâme*, 2002, 56-57.

6. SONUÇ

Türklerin Anadolu'ya göçleri sırasında başta Ahmed Yesevî ve onun takipçileri olarak gelen dervişler tasavvuf kültürünün bu coğrafyadaki öncüleri olmuşlardır.

13. yüzyılda beylikler döneminde, Anadolu'da yaşanan isyanlar, çatışmalar ve buhranlar halkı mânevî anlamda derinden yaralamıştır. Bu dönemde sûfiler tarafından Anadolu'da kurulan tekkeler, halk için bir umut ve teselli kaynağı olmuş, sûfiler Allah sevgisi, ilim, irfan ve hikmet yönünde halka mânevî destek olmuşlardır.

15. yüzyıl sûfilerinden olan Eşrefoğlu Rûmî de bu anlamda Anadolu coğrafyasında yetişmiş önemli sûfilerden biridir ve halkı irşad ederek güzel ahlâk anlayışına hizmet etmiştir. Halk dilini etkin şekilde kullanan Eşrefoğlu, tasavvufî ahlâkın yayılmasının yanı sıra Anadolu Türklerinin İslâmiyet'i anlamaları ve hayata geçirmeleri yönünde önemli rol oynamıştır.

Nûruyla varoluşun başlangıcı, tarihsel kişiliği ile gaye varlık insan-ı kâmil olan, nübüvvetin hâtemi, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanında yetişen Hz. Ali (k.v.) onun ahlâkı ile ahlâklandığı için kaynak konumundadır. Hz. Ali, Hz. Peygamberin kuzeni ve damadı olmasının yanında Peygamber Efendimizin soyu da Hz. Ali'den devam etmiştir. Onun İslâm'ı ilk kabul edenlerin başında gelmesi ve Hz. Peygamberin ilminin de Hz. Ali'de sürmesi sebebiyle Hz. Ali sûfî çevrelerce tartışılmaz bir şekilde kabul görmüştür. Pek çok tarîkatın silsilesi Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed'e bağlanmıştır. Nitekim, Hz. Muhammed "ben hikmet (ilim) şehriyim Ali de kapısıdır" buyurmuş ve Hz. Ali, Hz. Peygambere ulaştıran mârifet yolu olmuştur.

Hz. Muhammed'e (s.a.v) İslâm'a davet vazifesi geldiği andan itibaren Hz. Ali (k.v.) onun yanında hiçbir zaman ayrılmamış ve İslâmiyet'in yayılmasında büyük katkıları olmuştur. 13.-15. yüzyıllarda Anadolu'da sûfiler İslâmiyetin yayılmasında önemli rol oynayarak aynı misyona hizmet etmişlerdir.

Tasavvufun esas itibariyle Kur'ân ve Sünnet kaynaklı olması ve tarîkatların birçoğunun silsilesinin Hz. Ali'ye dayanması sebebiyle, 'onun mürşidi Hz. Muhammed'dir (s.a.v) ve Hz. Muhammed'e, oradan Allah'a ulaşmanın yolu Hz. Ali'den geçer' anlayışı hâkimdir. Bundan dolayı tasavvuf literatüründe Hz. Ali'nin

dînî, ilmî ve ahlâkî fazîletleri üzerinde çokça durulmuş, Hz. Ali'den nakledilen sözler, uygulamaları, ahlâkı, zühd ve takvâsı, dünyaya meyletmemesi tasavvufî öğretilere dayanak olmuştur. Hz. Ali ilmin pîridir, ledün ilmi sahibidir, tevhid, mârifet, îman ve ilimde örnek ve önderdir.

Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469-70) *Tarîkatnâme* adlı eserinde Hz. Ali ve ehl-i beyti sevmenin önemine vurgu yapmıştır. Eserinde; dört halîfe içerisinde Hz. Ali'nin ayrı bir yeri ve makamı olduğunu belirtmiş, onun mânevî ve ilmî mertebesinin ehemmiyetine dikkat çekmiştir.

Hz. Ali'nin tarihsel kişiliği ve hayatı üzerine oldukça fazla çalışma yapılmış, kişiliği, kahramanlığı, cesareti üzerine eserler, cenknâmeler, menâkıbnâmeler yazılmıştır. Hz. Ali'nin kâmil insan yönü ve erdemleri bu eserler içerisinde yer almıştır. Ancak tarihsel kişiliği ve kahramanlığının işlendiği çalışmalara nispeten bu cihetle ilgili araştırmalar daha azdır. Bununla birlikte, Hz. Ali ile ilgili menkîbeler de diğer sahâbelere kıyasla oldukça fazladır ki; o kendinden önceki üç halîfeye de hadis, tefsir ve fıkıh konusunda derin bilgisi ile destek olmuştur. Hz. Ömer'in bu konuda söylediği “Ali b. Ebû Tâlib'in bulunmadığı bir adlî ve fikhî meseleden Allah'a sığınırım” sözü bu bilgiyi destekler niteliktedir.

Hz. Ali'nin dînî, ilmî ve ahlâkî fazîletleri topluma her zaman örnek olmuş, Hz. Muhammed'in îmanını, ihlâsını, ahlâkını ve uygulamalarını yaşayarak, topluma yansıtmıştır. Eşrefoğlu'na göre de sahâbenin en fazîletlisi Hz. Ali'dir ve eserinde bunu delilleri ile dile getirmiştir. O, Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişen, ilk îman edenlerden, dünya sevgisinden arınmış bir insan-ı kâmidir.

Eşrefoğlu Rûmî, Hz. Ali'yi tanımlarken efdâldır, evliyâdır ve insanların en bilgelisidir, ifadelerini kullanır. Hz. Ali evliyâların en fazîletlisidir ve “*Sizin veliniz ancak Allah'tır, peygamberidir, bir de Allah'ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren müminlerdir*” (Mâide 5/55) âyeti ile Hz. Ali'nin velâyeti bildirilmektedir. Tarîkat âdâbına göre onun efdalü'l-evliyâ olduğunun kabul edilmesinin şart olduğunu ve silsile dolayısıyla dervişlerin Hz. Ali'yi çok sevmeleri gerektiğini belirtir.

KAYNAKÇA

- Ağbal, Davut “*Muhyiddin İbnü’l-Arabî’de İşârî Tefsir*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elâzığ, 2016.
- Alvan, Türkân&Hakan, *Saz ve Söz Meclisi*, Şule Yay., İstanbul, 2016.
- Attâr, Feridüddin, *Evlîya Tezkireleri* (Çev. Süleyman Uludağ), Kabalıcı Yay., 2012.
- Aydın, Mehmet S., “İnsân-ı Kâmil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 2000, s.330-331.
- Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi* (Haz. Hüseyin Rahmi Yananlı), Büyüyen Ay Yay., İstanbul, 2017.
- Belhî, Süleymân, *Ehl-i Beyt’e Meveddet*, Sufi Kitap Yay., İstanbul 2018.
- Bisâtî, *Menâkıbu’l-Esrâr Behçetü’l Ahrâr* (Haz. Ahmet Taşğın), Çizgi Yay., Konya 2013.
- Chittick, William, *Tasavvuf Kısa Bir Giriş* (Çev. Turan Koç), İz Yay., İstanbul, 2016.
- Cündioğlu, Düccane, "İbn Arabî'nin Yorumu, Aksekili'nin Suâli, Babanzâde'nin Cevabı", *Dergâh Dergisi*, VIII/94, s. 20, Aralık 1997
- Durmuş, İsmail, “Nehcü’l Belâga”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32, 2006, s. 538-540.
- Ebû’l-Ala Afîfi, *Tasavvuf-İslâm’da Manevi Devrim*, Risale Yay., İstanbul 2004.
- El-Harranî, Hasan b. Ali, *Tuhefu’l-Ukûl* (Çev. Fahrettin Altan), Kevser Yay., İstanbul, 2016.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Hız. Ali Diyor ki*, Kayıhan Yay., İstanbul 2014.
- Eşrefoğlu Rûmî, *Tarîkatnâme* (Haz. Esra Keskinılıç), Gelenek Yay., İstanbul 2002.
- Eş-Şerif er-Radi, *Nehcü’l Belâga* (Haz. Adnan Demircan), Beyan Yay., İstanbul 2011.

- Fayda, Mustafa, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2018.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi, “Ali”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2, 1989, s. 375-378.
- , “İbn Mülcem” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 20, 1999, s. 220.
- , *İmam Ali*, Biyografi Yay., Ankara 2017.
- Gazâli, *Kalplerin Keşfi (Mükaşefetü'l Kulub)* (Çev. Salih Uçan), Çelik Yay., İstanbul 2016.
- Gölpınarlı Abdülbaki, *Nehcü'l Belâga*, Der Yay., İstanbul, 1970.
- İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiye 1* (Çev. Ekrem Demirli), Litera Yay., İstanbul 2016.
- İmâm Nesâî, *Hadislerle Hz. Ali* (Çev. Naim Erdoğan), İz Yay., İstanbul 2016.
- İmam Nevevî, *Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis* (Çev. A. Lütfi Kazancı), Marifet Yay., İstanbul 2004.
- Kaplan, Doġan, “Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli” *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı I-II*, D.İ.B., Ankara 2011, 1:147-159.
- Kara, Mustafa, *Eşrefoġlu Rûmî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2014.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü* (Çev. Ekrem Demirli), İz Yay., İstanbul, 2015.
- Kazancı, A. Lütfi, *Emirü'l Mü'minin Hz. Ali (r.a)*, Ensar Yay., İstanbul 2015.
- Kılıç, Mahmud Erol, *Şeyh-i Ekber*, Sufi Yay., İstanbul, 2013.
- Konur, Himmet, *Tasavvuf El Kitabı* (Edt. Kadir Özköse), Grafiker Yay., Ankara, 2015.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi* (Çev. Dilaver Selvi), Semerkand Yay., İstanbul, 2014.

- Ocak, A. Yaşar, “Alevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2, 1989, s. 368-369.
- , *İslâm İnançlarında Hz. Ali*, TTK Yay., İstanbul 2005.
- Ögke, Ahmet, *Tasavvuf El Kitabı* (Edt. Kadir Özköse), Grafiker Yay., Ankara, 2015.
- Öngören, Reşat, “Şeyh” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2010, 39, s.50-52.
- , “Tarikat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2011 (güncelleme:2019) 40 : 95-105.
- , *Tasavvuf El Kitabı* (Edt. Kadir Özköse), Grafiker Yay., Ankara, 2015.
- Özcan, Nuri, “Abdurrahîm Tîrsî” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1988, 1:293.
- Pekolcay, Necla & Uçman, Abdullah, “Eşrefoğlu Rumî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11, 1995, s. 480-482.
- Rûmî, Mevlâna Celâleddin, *Mesnevi* (Çev.Veled Çelebi), Panama Yay., Ankara, 2013.
- Sargut, Cemalnur, *İman ve Küfür – Bakara 1*, Nefes Yay., İstanbul 2014.
- Sivasî, Şemseddin, *Menakıb-ı Çehar-yar-ı Güzin*, Sufi Kitap Yay., İstanbul 2016.
- Şahin, Halil İbrahim vd., *Türk Halk Şiiri*, Anadolu Ü. Açıköğretim Yayınları, Eskişehir, 2012.
- Ünlüsoy, Kamile, *Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları (13.-16. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2015.
- Veliyyüddin, Mehmed (Bursalı), *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı ve Menkîbeleri* (Haz. Abdullah Uçman & Önder Akıncı), Bedir Yay., İstanbul 1976.
- Verde, Ahmet, *İmam-ı Ali’nin Beşerî Üstünlükleri*, Gülmat Matb., Mersin, 2018.
- , *İmam-ı Ali İmâmet Hilâfet Gadir Hum*, Gülmat Matb., Mersin, 2018.
- , *İmam-ı Ali’nin Nûrani Kimliği*, Gülmat Matb., Mersin, 2018.

Yıldıran Sarıkaya, Meliha, *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi İstanbul, 2004.

Yıldırım, Ahmet, “Tasavvufî Düşüncede Hz. Ali ve Bu Düşünce İçerisinde Hz. Ali’ye Nispet Edilen Rivâyetler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009/1, 22.

Yılmaz, H. Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul, 2015.

Yıldız, Abdulvahap, “Kerâmet Ve İstidrâc”, *Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak-Haziran 2009/21.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Tolga ORAN DERVİŞOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi: Mersin – 11.07.1971
İletişim: cagder2@gmail.com

Eğitim Durumu

1989 – 1995 Anadolu Üniversitesi İngilizce İletişim Bilimleri
Fakültesi Eğitim İletişimi & Planlaması Bölümü
2010 – 2011 Marmara Üniversitesi
Pedagojik Formasyon Kursu
2013- Devam Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı

Yabancı Dil

İngilizce- Orta

İş Deneyimi

2015 – Halen Serbest İnsan Kaynakları Danışmanı
2003 – 2008 Efes Pilsen Türkiye Bira Bölge Başkanlığı
Eğitim&Geliştirme Yöneticisi
2000- 2002 Unmaş Unlu Mamuller Tic. ve San. A.Ş.
İnsan Kaynakları Müdürü
1999-2000 Ekinciler Dış Ticaret A.Ş. (Ekinciler Holding)
İnsan Kaynakları Müdürü
1996-1998 Ekinciler Dış Ticaret A.Ş. (Ekinciler Holding)
İnsan Kaynakları Uzmanı
1995-1996 Oriflame Kozmetik Tic. San. Ltd. Şti.
Eğitim Uzmanı

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Eşrefoğlu Rûmî'nin *Tarikatnâme* 'sinde Hz. Ali Tasavvuru” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/02/2020

Tolga ORAN DERVİŞOĞLU

İmza